

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI**

**OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE
BİR DİL ÖĞRETİM DENEYİMİ OLARAK DİL
OĞLANLARI OKULU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA ÇELEBİ

İSTANBUL, 2021

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI**

**OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE BİR DİL
ÖĞRETİM DENEYİMİ OLARAK DİL OĞLANLARI
OKULU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUSTAFA ÇELEBİ
(190521001)**

**Danışman
(Doç. Dr. Muhammet Sani ADIGÜZEL)**

İSTANBUL, 2021

05/07/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı'nda 190521001 numaralı Mustafa ÇELEBİ'nin hazırladığı "Osmanlı Devleti Döneminde Bir Dil Öğretimi Deneyimi Olarak Dil Oğlanları Okulu" konulu Yabancı Türkçe Öğretimi Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 05/07/2021 Pazartesi günü saat 14:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.. da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının

..... şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Doç. Dr. Muhammet Sani ADIGÜZEL	05/07/2021	KABUL
Doç. Dr. Mehmet Yalçın YILMAZ	05/07/2021	KABUL
Dr. Öğr. Üyesi Şaban ÇOBANOĞLU	05/07/2021	KABUL
(İkinci Danışman) */ .../20...
*/ .../20...

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

MUSTAFA ÇELEBİ

**OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE BİR DİL ÖĞRETİM
DENEYİMİ OLARAK DİL OĞLANLARI OKULU
MUSTAFA ÇELEBİ**

ÖZET

Bu tez Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçe öğretmek ve tercüman yetiştirmek amacıyla Avrupalı devletler tarafından açılmış olan dil oğlanları okulları ve bu okulların Türkçe öğretim yöntemleri ile ilgili konuları analiz etmeyi hedeflemektedir. Tezde ilk olarak dil oğlanları okullarının kuruluş ve gelişim süreçlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak ise okullardaki Türkçe öğretme yöntemleri ve bu süreçte kullanılan materyaller üzerinde durulmuştur. Başlangıçta sadece tercüman yetiştirmek amacıyla açılan bu okulların zaman içerisinde yüklendiği farklı misyonlar analiz edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen okullarda sadece Türk dili öğretilmekle kalmadığı, Türk kültürünün de öğrencilere aktarılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Zamanla okulların müfredatlarında güncellemeler yapıldığı, okulların tercüman yetiştirme politikasına ek misyonlar edindikleri gözlenmiştir. Bu okullardan mezun olanlar diplomat ve çevirmen olarak önemli görevler üstlenmiş ve Avrupa'ya Osmanlı'nın kültür ve edebiyatını tanıtmıştır. Bu tezde metodoloji olarak döküman analizi tercih edilmiştir. Tezin hazırlanması sürecinde alanda daha önce hazırlanmış tezlerden, dönemi anlatan kitaplardan, okul mezunlarının anıları ve mektuplarından, arşivler taranarak ortaya çıkarılmış çalışmalardan ve konu üzerine hazırlanmış makalelerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Dil oğlanları okulu, Dragoman, Baylos, Türkçe öğretimi tarihi

**SCHOOL OF INFANTS OF LANGUAGE AS A LANGUAGE
TEACHING EXPERIENCE IN THE OTTOMAN EMPIRE ERA
MUSTAFA ÇELEBİ**

ABSTRACT

This thesis aims to analyze the Schools of Infants of Language opened by European states in order to teach Turkish and train interpreters during the Ottoman Empire and the subjects related to the Turkish teaching methods of these schools. In the thesis, as the first step, it was aimed to examine the establishment and development processes of the Schools of Infants of Language. Secondly, the Turkish teaching methods in these schools and the materials used in this process were emphasized. It was tried to analyze the different missions of these schools over time, which were opened firstly for the purpose of training only interpreters. It was determined that not only the Turkish language was taught in the aforementioned schools, but also the Turkish culture was tried to be transferred to the students. Over time, it was observed that the curricula of the schools were updated and the schools had additional missions to their policy of training interpreters. Graduates of these schools took on important duties as diplomats and interpreters and introduced the culture and literature of the Ottoman Empire to Europe. Document analysis was preferred as the methodology of the current thesis. During the preparation process, the dissertations prepared before, the books describing the period, the memories and letters of the school graduates, the studies revealed by scanning the archives and the articles prepared on the subject were utilized.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, School of Infants of Language, Dragoman, Baylos, History of teaching Turkish

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılış amacı Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde çok büyük bir öneme sahip olan dil oğlanları okullarını araştırmaktır. Tezde bu okulların yapısı, Türkçe öğrenme ve öğretme metotları ele alınmıştır. Bu okulların ana aktörleri olan dil oğlanları, dragomanlar ile ilgili araştırma yapmak ve onların kendi devletlerinde diplomaside ne gibi roller üstlendiklerini ortaya koymak ve bu konu ile ilgili yapılan araştırmaları taramak, analiz etmek ve yorumlamak da bu araştırmanın içeriklerindedir. Volkan Dökmeci'nin, 2018 yılında, Venedik Devlet Arşivindeki kaynakları tarayarak hazırlamış olduğu doktora tezi, Tommaso Bertele'nin 2012 yılında Mahmut H. Şakiroğlu'nun çevirisi ile basılan 'Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı Venedik İlişkileri' adlı eseri, Francesca Lucchetta'nın konu ile ilgili makaleleri ve Frederic Hitzel'in 'Dil Oğlanları ve Tercümanlar' adlı eseri bu tezin başlıca kaynaklarından. Ancak konu ile ilgili detaylı müstakil eserlerin olmaması nedeniyle farklı kaynakların da taranması zarureti hissedilmiştir.

Osmanlılar döneminde bir dil öğretim deneyimi olarak dil oğlanları okulu konusunu araştırmaya karar verdiğimde, konu ile ilgili ön araştırmalar yapmam gerektiğinin bilincindeydim. Öncelikle, Avrupalı devletlerin bu okullara neden ihtiyaç duydukları sorusunun araştırmam gereken ilk konu olduğunu fark ettim. Daha sonrasında, 'Dragomanlık nedir? Dragoman kime denir?' sorularına yanıt bulmaya çalıştım. Farklı Avrupa devletlerinin Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmek adına kurdukları dil oğlanları okulları örnekleri üzerinde araştırmalar yaptım. Bu okullardaki Türkçe öğrenme ve öğretme yöntemleri, okulların müfredatları ve ders içerikleri, okulların eğitim yaşamını aksatan sorunlar, yapılan çeviri çalışmaları ve sonuçları, dil oğlanlarının nasıl mezun oldukları ve nerede işe başladıkları hakkında araştırmalar yürüttüm. Bu araştırmalar sonucunda farklı devletlerin örneklerini kıyaslamaya çalıştım.

Dragomanlık mesleğini icra edenler ve onların çırakları olan dil oğlanlarının Osmanlı ile olan ilişkilerini de bu araştırmanın konusu içerisine dâhil ettim. Dil oğlanları okullarında kullanılan kaynak kitaplar ve dil öğretiminin olmazsa olmazı sözlükler üzerinde araştırmalar yaptım. Bu meslekteki kişilerin sosyolojik olarak araştırılmasının önemli olacağını düşünerek çeşitli dragoman aileleri ile alakalı olan çalışmaları inceledim. Dragomanların ve dil oğlanlarının Osmanlı devlet adamları ile olan ilişkilerinin, onların diplomatik becerilerinin ve dönemin siyasi olaylarının bir dragoman ve dil oğlanının hayatını nasıl etkilediği üzerinde okumalar gerçekleştirdim.

Tüm bu çalışmalar sonucunda olabildiğince detaylı bir dil oğlanları okulu profili oluşturmaya çalıştım. Bu konuda faydalandığım tüm kaynakların müelliflerine müteşekkir olduğumu belirtir, ortaya çıkan çalışmanın alanda çalışmak isteyen başka araştırmacılara da katkı sağlayacağını umarım.

Tezimin yazım aşamasında pek çok kişiden yardım gördüm. Onların destekleri ve yönlendirmeleri olmadan tezimi yazmam mümkün olmayabilirdi. Öncelikle tezimin araştırma aşamasında değerli önerileri, görüşleri ve tavsiyeleri ile beni yönlendiren, tez yazım yolunda doğru yolda ilerlememi sağlayan danışmanım Doç. Dr. Muhammet Sani Adıgüzel'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisi bu tezin oluşmasında her daim desteği ve teşviklerini esirgememiştir. Onun tecrübe ve rehberliğinin bu tezdeki payı çok büyüktür.

Ayrıca, bu konuya yönelmemi sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Şaban Çobanoğlu'na, ne sorduysam usanmadan cevap veren ve elindeki kaynaklara ulaşmam için her türlü zahmete giren Dr. Volkan Dökmeci'ye tüm samimiyetimle teşekkür ederim.

Bu tezi rahat ve huzurlu bir ortamda yazmamı sağlamak adına her türlü fedakârlığı yapan sevgili eşim Zeynep Yıldız Çelebi'ye bütün kalbimle teşekkür ederim. Ayrıca her daim bana destek olan annem Bedriye Çelebi'ye de minnettarım.

Mayıs, 2021

MUSTAFA ÇELEBİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	xi
RESİM LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	10
1. DRAGOMANLIK KAVRAMI.....	10
1.1. DRAGOMAN NEDİR?.....	10
1.2. DRAGOMANLIK TARİHİ.....	10
1.3. DRAGOMAN TÜRLERİ.....	12
1.3.1. Baş Dragomanlık	12
1.3.2. Yol Dragomanlığı.....	13
1.3.3. Küçük Dragoman	14
1.4. DRAGOMANLARIN YETİŞTİRİLME AMACI	15
2. BÖLÜM	21
2. DİL OĞLANLARI OKULU.....	21
2.1. VENEDİK, FRANSA, AVUSTURYA, POLONYA VE ÇARLIK RUSYASI TÜRK DİLİ OKULU ÖRNEKLERİ	24
2.1.1. Venedik Dil Oğlanları Okulu	24
2.1.1.1. Okulun Kurulması ve İlk Öğrenciler	25
2.1.2. Fransa Dil Oğlanları Okulu	40
2.1.3. Viyana Şark Dilleri Akademisi	48
2.1.4. İstanbul Şarkiyat Mektebi (Polonya).....	54
2.1.5. Çarlık Rusyası'nda Türkçe Öğretimi	60

3. BÖLÜM	67
3. DİL OĞLANLARI OKULLARININ LİSAN EĞİTİMİ SÜRECİ	67
3.1. Dil Oğlanı Olma Kıstasları	67
3.2. Okullarda Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi	72
3.3. Dil Oğlanları Okullarındaki Müfredat ve Dersler	82
3.4. Dil Oğlanları Eğitiminde Kullanılan Ders Kitapları ve Sözlükler	93
3.5. Dil Okullarındaki Çeviri Çalışmaları	103
3.6. Dil Oğlanları Okullarında Eğitimi Aksatan Sorunlar	112
3.7. Dil Oğlanları Okulları Mezunlarından Bazıları	118
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	126
EKLER	134

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. 1785-1829 arası dönemde bazı önemli dragoman aileleri ve hizmet ettikleri ülkeler.....	7
Tablo 1.1. 16. yüzyılın sonlarında görev alan bir yol dragomanı.....	14
Tablo 3.1. Salamon Negri'nin Venedik'te açılması planlanan okul için İstanbul'da topladığı eserler.....	90
Tablo 3.2. Konuşma kitapları örnekleri.....	94
Tablo 3.3. Meninski'nin Türkçe seslerine ait transkripsiyonu.....	97
Tablo 3.4. İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu öğrencilerinin Türkçeden Fransızcaya çevirdikleri eserlere örnekler.....	109
Tablo 3.5. Galland'ın edebiyat dünyasına tanıttığı bazı kitaplar.....	110
Tablo 3.6. De La Croix'nın en önemli yapıtları.....	111
Tablo 3.7. Dragomanları ve dil oğlanlarının adları ve aldıkları ücretleri, Ekim 1723 ve Eylül 1724.....	119

RESİM LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 3.1. Grammaire Turque'de bulunan bir diyalog örneği.....	99
Resim 3.2. Donado'nun kitabının orijinal sayfa düzeni örneği.....	106

GİRİŞ

Türk dilinin tarihi incelendiğinde, Türkçenin binlerce yıl önce kullanıldığı, dünyanın en kadim dillerinden biri olduğu bilinir. Biçer'in (2012) konu ile ilgili çalışmasında, Türkçenin MÖ III. yüzyıldan MS I. yüzyıla kadar olan dönemden itibaren varlığının bilindiği, MS VI-VIII. yüzyıl dönemlerinde ise yazılı metinlerine rastlanıldığı belirtilmiştir. Ancak, Türkçenin öğretimi ile ilgili tarih araştırıldığında, elimizde bu kadar net bilgiler bulunmamaktadır. Ağar'ın (2011) çalışmasına göre, her ne kadar çeviri çalışmalarının olduğu bilinse de, Türkçenin yabancı bir dil olarak öğretilmesi ile alakalı kesin bilgilere ulaşılamamaktadır.

Biçer'e göre (2012), Orta Asya'da bilinen Türk devletleri ve Çin uygarlığı arasında iletişim olduğu bilinmektedir. Moğolistan'daki Orhun vadisinde bulunan Orhun yazıtlarında, Türk dilinin yabancılar tarafından öğrenildiğine dair bazı işaretler olduğu anlaşılmaktadır. Çinli elçilerin Türk devletlerinden olan (Kök)Türk topraklarına gelmeleri ve Çin'in bu devlet ile siyasi ve ekonomik ilişkiler içerisinde bulunması, bu devlet içerisinde Türkçe bilenlerin varlığı hakkında fikir yürütmemize imkân tanımaktadır. Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarında Çince yazılmış ifadelerin de olması bu iki devletin ilişki içerisinde oldukları hakkında yorum yapılmasını mümkün kılar (Alyılmaz, 2005).

Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesi ve öğretilmesi incelendiğinde, Orta Asya'daki devletlerin karşılıklı siyasi ve ticari ilişkileri bağlamında birbirlerinin dillerini kullandıkları bilinse de, elimizde dilin nasıl öğrenildiğine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Melanlioğlu'nun çalışmasında (2008), Karahanlılar döneminde yazılmış olan Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk adlı eserinin yabancılarla Türkçe öğretiminde bilinen ilk eser olduğunun altı çizilmiştir. Bu eser dışında kaynaklarımızda Türkçenin öğretimine yönelik bilinen bağımsız bir eserin olmadığı vurgusu yapılmıştır.

Karahanlılardan sonra Kıpçaklar döneminde Türkçenin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda büyük gelişmeler olduğu görülmektedir. Belli bir sisteme göre hazırlanmış, kaliteli Türkçe öğretim kitaplarının bu dönemde hazırlandığından söz edilebilir. Özellikle Memluk devletinde idari ve askerî kesimin Türk kökenli olması Türkçeye olan ilgiyi arttırmış ve Arapların da bu dili öğrenmeye başlamalarına vesile olmuştur (Biçer, 2012). XIII. yüzyıldan sonra Kıpçak Türkçesinin Araplara öğretilmesi için hazırlanmış olan kitapların bugüne kadar ulaştığı söylenebilir (Öner, 1998).

Anadolu beylikleri döneminde Türkçenin korunduğu ve bu dilin geliştirilmesine katkı sağlandığı söylenebilir. Bu dönemde Türkçe eserlerin yazımı teşvik edilmiş ve bunun arkasındaki nedenin ise Arapça ve Farsçanın yeterince bilinmemesi olduğu vurgulanmıştır (Yavuz, 1983). Müslüman Türk beylikleri Anadolu'ya yerleşip burayı yurt edindikten sonra Batı sınırlarına dayanmış ve bunu takiben Türkçenin farklı coğrafyalardaki devletlerin de ilgisini çekmeye başladığı görülmüştür.

Müslümanların ve gayrimüslim toplulukların tarih boyunca birçok kez karşı karşıya geldikleri bilinmektedir. Haçlı seferlerinden önce Müslümanlar ile Hristiyanlar Akdeniz'de ticari ilişkiler kurmaya başlamış, bu ilişkiler haçlı seferlerinden sonra da yoğun şekilde devam etmiştir. Lewis 2019'daki çalışmasında bu ilişkilerden şu şekilde bahseder:

Müslümanlar, Avrupalıların başka birçok şeyinin yanı sıra Akdeniz havzasını birlikte kullandıkları ve bölüştükleri komşularıydılar. Uzun süre Roma İmparatorluğunun bir parçası olarak kalmış eski İslam topraklarının büyük kısmı tıpkı Avrupa gibi Greko-Romen ve Musevi –Hristiyan geçmişin ve hatta antik çağın mirasını da taşıyordu. Bu topraklar kültür, ırk ve hatta din açılarından Asya ve Afrika'nın daha uzak uygarlıklarına oranla Avrupa Hristiyanlığı ile daha çok fazla ortak geçmişe sahipti ve ortak bilgi barındırıyordu. Ancak Orta Çağ'da İslam ve Hristiyanlık arasına örülen demir perde, kültürel alışverişi en az düzeye indirmiş, hatta ticari ve diplomatik ilişkileri bile büyük ölçüde sınırlamıştı (Lewis, 2019, s. 123).

Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra doğu ve batı arasındaki bu soyut demir perde yıkılmıştır. Doğu Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında altı yüz yıldan fazla hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun, bünyesinde çok farklı milletleri ve bunun doğal sonucu olarak birçok dili barındırdığı bilinir. Osmanlı İmparatorluğu, kılıç gücüne sahip olmasının getirdiği özgüven ile batı dillerini

devletin en parlak dönemlerinde öğrenmeye pek heves etmemiştir (Lewis, 2019). Sınırlarının genişlemesi ve topraklarının ticaret yollarına sahip olması sonrasında Osmanlı, batılı tacirlerin sık olarak uğradıkları limanlara, şehirlere sahip olmuştur. Bu durumun kültürel olmasa da diğer bütün alanlarda, karşılıklı ilişki kurulmasına imkân yarattığı bilinmektedir. Devletin imparatorluğa dönüşmesi sonrasında, diplomaside belge ve mektup ile iletişim zorunlu hâle gelmiş, imparatorluk sınırları içerisinde Orta Doğu ve Avrupalı tüccar sayısı gün geçtikçe artmıştır. Bu sayede ticarete aracılık eden kişilerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Rönesans ve beraberinde gelen gelişmeler ile seyahat etmenin nispeten kolaylaşmasının Avrupalıların İslam coğrafyasına olan ilgisini arttırdığı bilinmektedir. Doğuya çeşitli sebepler ile seyahat eden Avrupalıların sayısının gün geçtikçe artmaya başladığı bilinmektedir. Avrupalı tacirler için ellerindeki hammaddenin artması ve bu hammaddeleri satacak pazar arayışı, onların Müslüman topraklarına, özellikle Osmanlı topraklarına, yönelmelerine sebep olmuştur. Gelişen ticari ve sosyal hayatın getirdiği doğal sonuç olarak, kişiler arasında anlaşma ve uzlaşma için tercümanlar ve mütercimlerden oluşan bir sınıf ortaya çıkmıştır. İki taraftan birinin ötekini dilini anlamasına ihtiyaç duyduğu ve bu çaba harcayan tarafın daha ziyade Avrupalı seyyahlar olduğunun altı çizilmelidir. Bunun arkasında yatan sebebin Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe güçlenmesi, gelişmesi ve zenginleşmesi nedeniyle, Avrupalı tacirler ve seyyahların Osmanlı topraklarına daha fazla uğramaları ve zaman içinde Osmanlı topraklarına yerleşmeleri olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı tebaası için durum böyleydi. Avrupa ve Osmanlı vatandaşları karşılaştırıldığında, Avrupalıların ticaret için daha fazla Müslüman topraklarına geldiği söylenebilir. Osmanlı vatandaşları arasında ticaretle uğraşanların çoğunlukla gayrimüslimler olduğunun da altı çizilmelidir. (Lewis, 2019).

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'un fethiyle yoğunlaşan diplomatik ilişkiler ve artan ticaret nedeniyle diplomasi dili önem kazanmaya başlamıştır. Haçlı seferlerinden sonra İstanbul'a yerleşen Venedikli ve İtalyan tüccarların nüfus olarak gün geçtikçe sayıları artmış ve bu kişiler 1454 yılında kendilerine tanınan imtiyazlar vasıtasıyla ticari haklar elde etmişlerdir (Ortaylı, 1991). Osmanlı İmparatorluğu'nun

Venedikli ve İtalyan tüccarlara sağladığı imtiyazlara zamanla başka devletlerin de sahip olması ile diplomaside tercümanların rolü artmıştır. Devletler ihtiyaç duydukları tercümanları genellikle Fenerli Rum-Ortodoks ailelerden, Yahudi ve Ermeni mühtedilerden, gayrimüslim tebaadan sağlıyorlardı. Zaman içerisinde Batılı devletler Osmanlı topraklarına çok sık elçi yollamaya başlamış ve zamanla, aralarında Venedik, Fransa, İngiltere ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun da olduğu devletler, İstanbul'da daimi elçilikler açmışlardır. On yedinci ve on sekizinci yüzyılda bu devletleri diğer Avrupa devletleri takip etmeye başlamıştır. Bu sebeple, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde, yardımcı memurluk yapan ve soyu Avrupa'ya dayanan bir elit sınıfın doğduğu bilinmektedir. Böylelikle, tercümanlık ve bir bakıma aracılık mesleğini icra edecek Rum, Ermeni ve Yahudi tebaaya Rumca, İtalyanca gibi birçok dil bilen ve Avrupa'dan göç eden bir topluluk da eklenmeye başlamıştır. Bu topluluk Avrupa'da levanten olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı ise bunları "tatlı su Frengi" olarak adlandırmış ve bu isimlendirme onları Avrupa'dan gelen diğer herkesten ayırmayı sağlamıştır (Lewis, 2019).

Avrupalıların İslam topraklarına, özellikle Osmanlı topraklarına, artan ilgileri Müslümanların onlar ile ticari, kültürel ve siyasi konularda bağ kurmalarına neden olmuştur. Sınırlar içerisindeki Avrupalılar ve onlar ile ilişki içinde olan tebaanın sayısı gün geçtikçe artmıştır. Bu grubu oluşturanlar daha çok gayrimüslim tebaadan olmasına rağmen, Müslüman tacirlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Osmanlı İmparatorluğu Avrupalılar ile olan ticari ve diplomatik işlerini bu ortaya çıkan aracı sınıf ile yürütmüştür. Avrupa'dan gelen tacirler, seyyahlar Orta Doğu toplumlarına ait el yazması kitapları inceleme fırsatı bulmuş, bazılarını kendi dillerine çevirmişlerdir, bu fırsat Avrupa'da şarkiyat çalışmalarının temelini atılmasını sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü dönemlerinde batılı dillere ilginin sınırlı olduğu bilinmektedir. Sultan II. Mehmed döneminde Bizans kökenli devşirmelerden faydalandığı bilinir. II. Beyazıt dönemine kadar bu durumun böyle devam ettiği söylenebilir. Ancak II. Beyazıt dönemine gelindiğinde bürokraside Türkçenin ağırlık kazandığı görülür. Osmanlı tercümanlarının, Sultan II. Beyazıt döneminde dragoman

olarak adlandırıldığı, bu ifadenin ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde tekrar tercüman olarak değiştirildiği söylenebilir (Dökmeci, 2018).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde tercümanlar ile ilgili bilgilerin kısıtlı olduğu, imparatorluk ordusundaki askerlerden Rumca bilenler olduğu bilinmektedir (Solakzade,1989 akt. Balcı,2013). İncalcık'a göre (1954), 1444 yılında Macarlar ile yapılan görüşmelerde ihtida etmiş bir Rum olan Vrana (Vranas) da bulunmaktadır. Bunun muhtemel nedeni, yapılacak yemin merasiminde, merasimin hem dil bilgisine hem de yeminin usulüne göre yapılıp yapılmadığından emin olunmasının istenmesidir.

Osmanlılarda tercümanların diplomaside etkin rol üstlendikleri bilinir. Bu şahısların, belge tercüme etmek dışında, diplomasiye yön veren kişiler olarak, devletlerin birbiri ile olan ilişkilerinde denge politikalarını yürüttükleri söylenebilir. Doğu ile Batı'nın kültürünü kaynaştıran bireyler olarak yüzyıllar boyunca hizmet ettikleri görülmüştür. Zamanla, devletlerin yapılarındaki bürokratik değişimlerin tercümanların seçilme durumlarını etkilediği, aranan özelliklerde farklılıklar doğurduğu belirtilmelidir. Tercümanların Divan-ı Hümayunda önemli mevkilerinin olmasının yanında kültürel hayatta da Osmanlı İmparatorluğu için büyük öneme sahip oldukları söylenebilir. Sultan II. Mehmed döneminde, sultana hediye edilen kitapların ve el yazmalarının bu tercümanlar vasıtasıyla çevirileri yapılmıştır. Bu tercümanlardan Dimitri Kyritzses'in ihtida ederek Lütfi Bey adını aldığı ve saray tercümanı olarak atandığı bilinir (Dökmeci, 2018).

Tercümanların, XVI. yüzyıldan itibaren Divan-ı Hümayun'un bir parçası oldukları, Reisü'l-küttab'ın emri altına verildikleri bilinmektedir. Bunlar arasında etkili olanların Divan-ı Hümayun Baş Tercümanı olarak atandığı söylenebilir ki en önemli tercümanlık olan baş tercümanlık makamının öteki tercümanlar arasında bir rekabet ortamı oluşturduğu tahmin edilebilir. Baş tercümanlardan Viyanalı bir mühtedi olan Ahmet Bey'in ve Leh kökenli bir mühtedi olan İbrahim Efendi'nin XVI. yüzyılın dikkat çeken tercümanları arasında oldukları belirtilmelidir. İbrahim Efendi 1550 senesinde, Divan-ı Hümayun Baş Tercümanı olarak atanmıştır. İtalyanca, Almanca ve Latince bilen İbrahim Efendi'nin Osmanlı Devleti'nin

Venedik, Fransa ve Almanya ile olan diplomatik ilişkilerinde önemli bir etkiye sahip olduğunun altı çizilmelidir (Dökmeci, 2018).

XVII. yüzyıla gelene dek tercümanların mühtedilerden seçildiği ve bunun bir gelenek haline geldiği söylenebilir. Bu tercümanların mühtedilerden seçilmesinin sebepleri arasında onların çok önemli rolleri üstlenmeleri gösterilebilir. Devletler arası antlaşmaları, yazışmaları inceledikleri, onay için önemli belgeleri sultanlara sundukları bilinir. Tercümanların bu tarz gizli bilgilere haiz olmaları onların öteki devletlerin istihbarat ağları tarafından takip edilmelerine ve her zaman göz önünde tutulmalarına sebep olduğu da söylenebilir. Devletler arası çıkar çatışmalarının yaşandığı durumlarda, bazı tercümanların bu durumdan çok etkilendiği, hatta bazılarının bu çıkar çatışmaları sebebiyle hayatlarından olduğu bilinmektedir.

Tercümanlığın 1821 Yunan isyanına kadar Fenerli Rum aileler tarafından yürütüldüğü bilinir. Bu aile fertlerinin çoğu eğitimlerini İtalya’da almışlar, dil öğrenmedeki yetenekleri ve Avrupa ile bağlantılara sahip olmaları nedeni ile Osmanlı İmparatorluğu’nda önemli mevkilere yükselmişlerdir. Bunlardan bazılarının farklı eyaletlere voyvoda olarak atandıkları da bilinmektedir. Devlet içerisinde farklı imtiyazlara sahip olan tercümanların var oldukları da bilinir, örneğin divan baş tercümanının emrine 8 dil oğlanı verilmiş, bu sayı 1764 senesinde 12’ye çıkarılmıştır. (Dökmeci, 2018).

17. Yüzyıl’ın ortalarından itibaren tercümanlık mesleği babadan oğula geçen bir yapı haline dönüşmeye başlamıştır. Ünlü tercüman ailelerin olduğu bilinen bir gerçektir. En meşhur tercüman aileler arasında Navoni, Grillo, Oliveri, Fornetti ve Testa gibi önemli ailelerin olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında Fornetti ailesinin, Fransa’ya, devletin elçiliğini kurduğu yıldan itibaren tercümanlık hizmeti verdiği bilinmektedir. Yine bu önemli ailelerden Testa ailesi de Pera’nın en nüfuslu aileleri arasında sayılabilir.

Avrupalı devletlerin elçileriyle Latin kökenli ailelerin en yoğun ilişki içerisinde oldukları yüzyıl XVIII. yüzyıl olarak gösterilebilir. Bu dönemde aynı aileden olan tercümanların, pek çok ülkeye hizmet verdikleri söylenmelidir. Aşağıda

Tablo 1.'de 1785-1829 yılları arası bazı önemli dragoman aileleri ve hizmet ettikleri ülkeler görülebilir (De Grooth, 2000, s.1-16 akt. Dökmeci, 2018).

Tablo 1. 1785-1829 arası dönemde bazı önemli dragoman aileleri ve hizmet ettikleri ülkeler.

Dragoman ailesi	Hizmet Ettiği Ülke
Fornetti	Fransa
Fleurat	Fransa
Dantan	Fransa
Marinoi	Napoli Krallığı
Fanton	Fransa, Rusya, Venedik, İngiltere
Duzoghlu (Ermeni Kökenli Katolik aile)	Fransa Rusya
Salzani	Napoli Krallığı, Hollanda
Pisani	Venedik, İngiltere, Rusya
Dane	Venedik, İngiltere
Stuermer	Avusturya
Hübsch	Danimarka
Chaber von Ostland	Fransa, Avusturya, İngiltere
Boscovitch	Dubrovnik, Prusya
Chirico	Dubrovnik, İngiltere, Rusya

Tercümanların yaptıkları önemli işlerin arasında, yabancı elçiliklerle yapılan görüşmelerin kaydını tutma, Arapça ve Türkçe dışındaki mektupları inceleme ve bunları baş tercümana iletme gibi birtakım görevlerin olduğu söylenebilir. Bunun dışında tercümanların, sadrazam, baş tercüman veya padişahın yabancı elçiler ile olan görüşmelerinde, anında tercümede bulunma gibi görevlerinin de olduğu bilinir. Tercümanların bu önemli görevlerde devletin iç politikası ve gizli meselelerine şahit olmaları nedeniyle her zaman göz önünde tutuldukları anlaşılmaktadır.

Tercümanların adlarının 1821 Yunan isyanına karışması, özellikle divan ve donanma tercümanlarının, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları tercüme faaliyetlerinde çalışmış bazı Fenerlilerin, isyanı desteklemesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Divan-ı Hümayun tercümanlığında değişiklikler yaptığı bilinir (Balcı, 2013). İsyân ile devletin hizmetindeki Rumlar görevden alınmış, hatta Morazi ailesinden Kostaki'nin (Konstantin) isyana adı karıştığı ve isyancılar ile beraber çalıştığı açığa çıkınca, 15 Nisan 1821'de Alayköşkü önünde idam edilmiştir (Şanizade,2008). İmparatorluğun, Fenerli Rumlara olan güvenin sarsılması ile bunların devlet hizmetinden çıkarılmasına karar verildiği bilinir. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu

tercüman yetiştirme maksadıyla 1821 yılında Babîâli Tercüme Odasını kurmuş, baş tercüman olarak Yahya Naci Efendi de Babîâlideki genç memurlara Fransızca öğretmekle görevlendirilmiştir (Balcı, 2013).

En parlak dönemlerinde topraklarını üç kıtaya yaymış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa'da yabancı dil olarak Türkçe öğretimini, çağın getirdiği ekonomik ve politik bir zorunluluk hâline getirdiği belirtilmelidir (Ağıldere, 2010). İmparatorluğun en güçlü yıllarında, Batılı devletlerin gözlerini sürekli imparatorluğun üzerinde tuttuğu söylenebilir. Zaman içerisinde, devletler sahip oldukları ticari imtiyazlar vasıtasıyla Osmanlı topraklarında elçilikler kurmuşlardır. Bu elçiliklerin günümüz konsoloslukları gibi bir işleyiş içerisine girmiş oldukları bilinmektedir. Dönemin elçilikleri, günümüzde olduğu gibi, bazen vatandaşlarının haklarını korumaya girişmiş, bazen de temsil ettikleri devletlerin haklarını savunmaya çalışmışlardır. Yukarıda belirtildiği üzere, bu konsolosluk görevlerini yerine getirmek adına, Batılı devletler Osmanlı ile olan ilişkilerinde tercüme faaliyeti için aracı bir sınıf kullanmışlardır. Bu aracı sınıfın, genellikle Osmanlı tebaası içerisinde bulunan gayrimüslim topluluklardan ve aslen batılı olan ama Osmanlı topraklarına yerleşmiş Latin kökenli ailelerden oluştuğu bilinmektedir. Ancak bu tercümanların, bazen iletişim esnasında dil yetersizliğinden kaynaklı basit hatalar yapmaları veya karşı taraftan korkmaları nedeniyle etkisiz kalmaları durumundan, Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu karşısında zor duruma düştükleri ve istenmeyen durumlarla karşılaşabildikleri görülmüştür.

Onların Osmanlı tebaasındaki yeri, ele aldıkları sorunları doğrudan bilmemeleri ve bunlar için gerekli siyasi hazırlıktan yoksun olmaları işlerinin verimini etkiliyordu. Bu durum pek çok Baylos raporlarına yansımaktadır. Baylos Antonio Tiepolo (1576) şunu yazmaktadır: 'Dragoman Osmanlı tebaasından olsa da Hıristiyan olduğu için doğal olarak korkuyor. Bu durum Osmanlı gözündeki haklılığımızı zayıf düşürüyor. Paşa dragomanın çekingenlik göstermesinden (ki bu hiçbir zaman bir Baylos'ta görülmez) cesaretlenip halledilmesi kolay olan bir şeyi bile olumsuz kılıyor ve zora sokuyor.' Diğer bir Baylos Lorenzo Bernardi de şundan şikâyetçidir: 'Bir Baylos'un başkasının diliyle konuşması, başkasının kulağıyla işitmesi ve sonunda bir başkasının beyniyle müzakere yapması oldukça can sıkıcı.' (Lucchetta,1985, s.39).

Zaman içerisinde bu aracı kişilerin kendi istedikleri gibi tercümanlar olmadığının farkına varan Batılı devletlerin, Osmanlı'nın en güçlü dönemlerinde Türkçe bilen kendi tercümanlarına ihtiyaç duydukları belirtilmelidir. Bu nedenle, bu devletler Türkçenin öğretimine çok büyük önem vermişler ve bu ihtiyaçlarını

karşlamak adına, Türkçe öğretim merkezleri açmışlar, Türkçenin öğrenimi için ciddi bir emek ve masraf içerisine girmişlerdir (Açık, 2011). Adıgüzel'in de 2001'deki çalışmasında belirttiği üzere bu dil merkezlerinin, zaman içerisinde farklı kurumlar altında yeniden yapılandığı ve Türkçe öğretimi ve öğreniminin müstakil bir bilim olarak çalışılmasına imkân sağladığı bilinmektedir:

Avrupalıların Türkçe öğrenmeye yönelik talepleri, Osmanlı Devleti'yle kurdukları siyasi ve ticari ilişkilerin artması Avrupa'da birçok üniversitede de Türkoloji bölümlerinin açılmasını sağlamıştır. 19. asrın sonlarında ve 20. asrın başlarında gerçekleşen bazı önemli buluşlar ise, Türkoloji'nin bağımsız bir bilim dalı olarak doğmasını sağlamıştır (s. 30).

Yaşanan problemlerin ve istenmeyen durumların önüne geçmek adına, diplomaside önemli yere sahip olan tercümanların yetiştirilmesi için, Batılı devletlerin, kendi 'dil oğlanlarını' yetiştirmek maksadıyla okullar açtıkları bilinir. Bu okullarda çoğunlukla kendi vatandaşlarından olan öğrencilere Türkçe başta olmak üzere Doğu dillerini öğretmişlerdir. Bu okullarda öğrenim gören öğrencilere "dil çırakları" denildiği ve yeterlik belgeleri alanların "dil oğlanı" olarak dragomanların yanında işe başladıkları bilinmektedir. Zaman içerisinde kendisini yetiştiren dil oğlanlarının dragoman oldukları söylenebilir.

1. BÖLÜM

1. DRAGOMANLIK KAVRAMI

1.1. DRAGOMAN NEDİR?

Günümüz Türkçesinde tercüman olarak kullanılan kelimenin tarihi araştırıldığında, kelimenin aslında Arami bir kökene sahip olduğu ve buradan da Arapçaya geçtiği görülmektedir. Kelime farklı dillerde farklı şekillerde kullanılmıştır. Asur ve Babilce’de *targumanu*, İbranice *targum* olarak kullanılmıştır. Arapça t-r-c-m kökünden geldiği ve bütün Avrupa dillerinde birbirine benzer anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Kelime Latince *torcimani*, *turcimanus*, *dragumanus*, *dracmandus* *turcimannus* kullanımlarına sahip olup; İtalyanca *dragomanno*, *turcimanno*; Fransızcada ilk olarak *drugement*, *drugement* olarak kullanılmış, daha sonra *drogman*, *truchement* olarak kullanılmıştır. İspanyolcada *turciman*, *turcimani* *trujaman*; Portekizcede *turgeman*; Almancada *dragoman*; Bulgarcada *dragomanın* olarak kullanılmıştır. Bizans Grekçesinde *dragomanus*, Felemenkcede *dreagman*, *trucenans*, *dragemanen* olarak kullanılmıştır (Balcı, 2013; Orhunlu,1993).

Kelime Türkçenin çeşitli lehçelerinde “*dilmaç*” olarak kullanılmıştır. Türkçedeki farklı kullanımlarına bakıldığında *dragoman* kelimesine tercüman ve mütercim karşılığının verildiği görülmektedir. Şemsettin Sami’nin *Kamus-ı Türkî*’sinde (1901) “*tercüman ağızdan, mütercim ise kalemlerle tercüme edenlere*” dendiği belirtilmiştir.

1.2. DRAGOMANLIK TARİHİ

Dragomanlık veya tercümanlığın devletler arası ilişkilerin diplomatik ve ticari boyutuna katkı sağladığı kaçınılmazdır. Farklı dili konuşan toplulukların, insanların birbiriyle ilişki kurmalarına tercümanlar aracılık etmişlerdir. Tercümanlık kurumunun tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. İnsanlık tarihi incelendiğinde, tarihçilerin bu kurumun ne zaman var olduğu hakkında ilk çevirilere bakarak fikirler ortaya attıkları görülmüştür. Buna göre ilk yazılı çevirinin Eski Ahit'in Yunancaya çevrilmesi olduğu işaret edilir. Bu bilgiler ışında tercümanlık meslek tarihinin binlerce yıl öncesine dayandığı tahmin edilir.

İslam kültürü bağlamında, Kur'ân-ı Kerîm'in Rûm sûresi 22. ayetinde, Allah'ın insanların dillerini ve renklerini ayrı yaratması O'nun kudretinin delilleri arasında sayılır ve bunda hikmetler bulunduğu belirtilir. Allah, elçilerine tebliğlerini doğrudan yapmış, Hz. Musa ile tercümansız konuşmuştur. Ancak milletlerin birbiri ile dinî, diplomatik ve ticari ilişki içerisine girmeleri tercüman gereksinimini doğurmuştur. Orhunlu'ya (1993) göre İslam dünyası araştırıldığında, tercümanlık kavramı Abbasi Halifeliği döneminde görülmektedir. Devletin Arap olmayanlar ile diplomatik ve ticari ilişkilerine aracılık eden tercümanlık mesleği Abbasi Devleti'inde kesin bir memuriyet olarak kurulmuştur. Abbasilerin diplomatik ve ticari ilişkilerini yürütmeleri için sarayda Grekçe, Kıptice, Nebatice ve diğer dillerde konuşan tercümanlar bulduklarını biliriz. Aynı şekilde ilişkide oldukları Bizans ve Sasani devletlerinde Arap diline hâkim tercümanlar bulunduğu bilinmektedir.

Abbasi Devleti tercüme faaliyetlerini sadece diplomatik veya ticari ilişkiler ile sınırlı tutmamış, bilimsel çeviri faaliyetleri için de tercüman kullanmıştır. 830 yılında kurulan Beytü'l Hikme ile tercüme faaliyetlerinin kurumsal bir kimlik kazandığı görülmektedir. Tercüme faaliyetleri, tercüman kadrosu, müstensihler, bütçesi ve diğer müstemilatıyla kurumsal bir yapı haline gelmiştir (Ülgen,1933 akt. Balcı, 2013).

Kramers'a göre (1954) tercümanlık mesleğinin en etkili olduğu dönem İslam dünyası için XII. yüzyıldır. Akdeniz limanları çevresindeki Müslüman idareciler ile gayrimüslim tacirler arasında ticari anlaşmalar yapılmaya başlanmış, tercümanlar bu limanlarda ticari firmaların aranan adamları olmuşlardır. Hristiyanlar ile Müslümanların ticari faaliyetlerinin artması tercüman seçimlerini de etkilemiştir.

Tercümanlar arasında bir hiyerarşi doğmuş olduğu görülmektedir. Hitzel'e göre (1995) tercümanlardan bazıları Batılılar ile çalışabilmek için berat denen imtiyazlardan faydalanıyorlardı ve bu nedenle beratlarla sahip olan tercümanlara beratlı tercümanlar (drogmans barataries) deniyordu. Ayrıca tercümanların yaptıkları işlerin büyüklüğüne göre tercümaniye vergisi verdikleri görülmektedir.

Memluk ve Anadolu Selçukluları döneminde de tercümanların etkin rolleri oldukları görülmektedir. I. Baybars ve Franklar arasında yapılan antlaşmalarda tercümanlara yemin ettirildiği bilinmektedir. Yine Memluklar ile İtalyan devletlerinin ticari anlaşmaları ve diplomatik ilişkileri incelendiğinde, tercümanların üstlendiği rollerin önemi göz önüne çıkmaktadır. Memlukluların Divanü'l-İnşa'da yabancı devletlerden gelen mektupları çevirmeleri için tercüman bulduklarını bilinmektedir.

1.3. DRAGOMAN TÜRLERİ

Dragomanlık kavramı incelendiğinde, dragomanların devlet ilişkileri için diplomaside ve ticari faaliyetlerde ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Özellikle Venedik arşivleri ve kayıtlarını çalışan Dökmeci'nin çalışmasında (2018) belirtildiği gibi "Venedik Dragomanı, İstanbul'daki Venedik milletinin önde gelen üyelerinden biridir. Baylosun üst hanesine mensuptur." (s.5), bu sebeple dragomanlık mesleği bir kurum olarak ele alınmalıdır. Dragomanların farklı türlerde işler yaptıkları bilinmektedir. Her dragomanın sahip olduğu sınır ve bu sınırlar dâhilinde kendisine yardımcı olan çıraklar vardır (Dökmeci, 2018).

Baylosların hizmetinde bulunan dragomanların önemi çok büyüktü. En az üç tane olmakla birlikte, çağlara göre sayıları çoğalabilirdi. Başta gelen 'grande'(büyük) dragoman, baylosa devlet hizmetinde veya Babîali ile olan çok önemli ve hassas konularda yardım ederdi; 'Piccolo' (küçük) dragoman, ticari sorunlar veya gemilerle tüccarlara ait sorunlara karışırdı. En son da 'da strada' (yolüstü) dragomanları bulunurdu ki, bayloslara gelişleri ve gidişlerinde refakatçi olurlardı (Bertele, 2012, s.140,141).

1.3.1. Baş Dragomanlık

Bu dragomanlık, diplomatik ilişkiler ele alındığında baylostan sonra gelen en yetkili kişidir. Bu sebeple bir dragomanın seçilmesinde aranan en önemli kriterler arasında, onun en sadık kişi olması, en kabiliyetli kişi olması, Türk diline en hâkim ve devlet çıkarlarını en usta şekilde koruması söylenebilir. Bu sebeple genellikle en

tecrübeli olanlar arasında seçilirlerdi. Baş dragoman genellikle baş müzakereci ve işi gereği Babiâli'yi sık ziyarete giden dragoman olarak bilinmektedir. Üst yetkilerinin olması, baş dragomanı her zaman göz önünde tutmuştur. İki devlet arasındaki ilişkilerde çıkarlar ters düştüğü vakit, dragomanların kimi zaman ciddi suçlamalara maruz kaldıkları hatta bazılarının idam ile cezalandırıldıkları görülmüştür.

Baş dragomanlık mesleğinin, dragomanlar arasında ciddi bir rekabete sebep olduğu ve bu dragomanlığa en iyi ve en tecrübeli dragomanın getirildiği bilinmektedir. Baş dragomanlık mesleğinin öteki dragomanlara göre daha yüksek maaşlar ve primlerle taltif edildiğinin örnekleri görülmüştür. Örneğin Venedik Senatosunun baylosa yolladığı mektuplar incelendiğinde, baş dragomanın 400 dukalık ikramiye talebinden bahsedilmektedir. Kızlarından birinin düğün masrafları için bu para talep edilmiş, senato da hizmetlerini göz önünde bulundurarak dragomanın talep ettiği parayı kendisine taltif etmiştir (Bertele, 2012). Ancak bazı baş dragomanların geçim sıkıntısı yaşadıkları da bilinmektedir. Devletler arasında sorun oluştuğunda baş dragomanlar sorumlu tutulmuş, hatta bazıları bu durumu hayatlarıyla ödemiştir. Buna baş dragoman Antonio Grillo'nun Girit Seferi sebebiyle sorumlu tutulup Osmanlılar tarafından idam edilmesi örnek gösterilebilir. Aynı şekilde Steffano Di Giovanni baş dragoman olduğu dönemde, Kıbrıs'ın fethi sırasında zindanda kalmış ve işkenceye maruz kalmıştır (Dökmeci, 2018). Baş dragomanın aile soyuna bakılarak seçildiği dönemler de olmuştur.

Daha önceden Dragoman Borissi'nin layık görüldüğü baş dragomanlık görevine 17 Eylül 1636 tarihinde Giovanni Antonio Grillo'nun getirilmesine karar verilmiştir. Senatoya göre bu dragoman, en çetin meselelerin olduğu zamanlarda bile şefkat, sadakat ve kıymetle hizmet etmiştir. Baylos Pietro Foscarini ve halefi Baylos Alvisè Contarini (1636-1640) raporlarında onun sadakat ve çalışkanlığını övmüşlerdir. Senato, onun sadakat ve kabiliyet özelliklerini kendisiyle aynı mesleği icra eden dedesi ve babasından miras aldığı kanaatindedir. Collegio ve Senato bütün bu sebeplerden ötürü onu baş dragomanlıkla mükâfatlandırmıştır (Dökmeci, 2018).

1.3.2. Yol Dragomanlığı

Yol dragomanlığı (Dragomanazza da/di Strada /Dragomanazza di Viaggio) mesleği incelendiğinde, bu dragomanlığın diplomaside çok değerli olduğu bilinmektedir. Fevkalade elçiler ve bayloslar İstanbul'a veya başka bir yere seyahate çıktıklarında, yanlarında bu seyahatlerine eşlik edecek bir tercümana ihtiyaç duyarlardı. Bu ihtiyaca binaen yol dragomanlığı mesleği ortaya çıkmıştır. Genellikle dragomanlar, nadiren de dil oğlanları arasından seçilen bu yol dragomanları seyahate çıkacak Osmanlı elçilerine eşlik etmişler ve tekrar onlarla beraber dönmüşlerdir. Örneğin 16. Yüzyıldaki bir işleyiş aşağıdaki tabloda görülebilir (Dökmeci, 2018).

Tablo 0.1. 16. yüzyılın sonlarında görev alan bir yol dragomanı.

Yol Dragomanın Adı	Görev Zamanı	Görev Mahalli	Görevi	Tahsisatı
Dil Oğlanı Olivier Olivieri	1589	Venedik	İstanbul'a dönen Eflak Voyvodası Pietroya Yol Dragomanı olarak eşlik edecektir.	200 duka

1.3.3. Küçük Dragoman

Bu dragoman genellikle vaktinin çoğunu gümrük ve limanlarda geçirir. Tüccarlara ve saymanlara tercümanlık işlerinde yardımcı olur. Bununla beraber resmî makamlar ile alakalı olan işlerin kaydını tutmakla görevlidir.

Dragomanların genel olarak yukarıda bahsi geçen üç türde olduğu ancak bunların dışında da bazı dragoman türleri bulunduğu bilinmektedir.

Babîali Dragomanı (Dragomanno alla Porta): Bu dragoman vaktinin çoğunu Babîali'de geçirir. Görevi Babîali'de olanlar hakkında ve devlet önde gelenleri hakkında bilgi toplamak ve bulunduğu tebaa adına arzuhal sunmak ve kaydetmektir.

Gümrük Dragomanı (Dragomanno alle Dogane): Bu dragoman genellikle limanlarda olup, limana gelen gemiler ile ilgilenir. Yüksek vergi taleplerini önlemek, mensubu olduğu ülke vatandaşlarını korumak ve liman görevlileri ile çıkan anlaşmazlıkta vatandaşlarının haklarını korumakla yükümlüdür.

Mahkeme Dragomanı (Dragomanno ai Tribunali): Bu dragoman, Osmanlı mahkemelerinde olan olayları takip eder, belgeleri gözden geçirip kaydını tutar.

Tersane Dragomanı (Dragomanno all Arsenale): Tersanede olan olayları gözler, Kaptan Paşa ile yapılan görüşmelerde hazır bulunur.

Saray Dragomanı (Dragomanno Di Palazzo): Bu dragoman baylosun yanından ayrılmaz, ona gelen belgeleri ve dilekçeleri tercüme etmektedir.

Yukarıda sayılan dragomanlardan farklı olarak kaynaklarda ‘Hami Dragoman’, ‘Coadiutore’ ve ‘Fahri Dragoman’ türleri de görülmektedir. Hami Dragoman, gümrük ve limanlarda bulunur ve tüccarların çıkarlarını muhafaza eder. Coadiutore, baylos yanında çalışan ve baylosun sır kâtibi olarak tanımlanan bir görevi yürütür. İlişkilerin yoğun olduğu dönemlerde kâtip olarak baylosun yanına atanmışlardır. Fahri dragomanın ise bir görevden ziyade unvanı temsil ettiği bilinmektedir (Dökmeci, 2018).

1.4. DRAGOMANLARIN YETİŞTİRİLME AMACI

Osmanlıların sınırlarını üç kıtaya kadar yaymaları ve Avrupa ülkelerinin sınırlarına dayanmaları ile Avrupalı devletler Osmanlılarla olan ticari ve diplomatik ilişkilerini artırmıştır. İmparatorluğun sınırları arasında kalan ticaret yolları, Avrupalı tacirlerin buralara sık uğramalarına sebep olmuş, Osmanlı limanlarını yaşayan ticari bir pazar haline getirmiştir. Gelen Avrupalı tacirler gümrüklerde, limanlarda tercüman aracılığı ile işlerini yürütmekteydiler. Tercümanlar özellikle artan diplomasi ve ticari faaliyetler ile aranan bir meslek gurubu hâline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde birçok etnik gurubu barındıran bir imparatorluk olmuştur. Tebaası arasında gayrimüslimlerin sayılıları azımsanamayacak kadar fazladır. Bu gayrimüslim tebaa toprak vergileri ve başka çeşitli nedenlerden dolayı ticaret ile daha fazla ilgilenmektedir. İmparatorluğun içerisinde Müslüman tacirler de vardır, ancak bu Müslüman tacirlerin çoğunluğu genelde Avrupa’ya seyahat etmemiş veya ticaretlerini gayrimüslim tebaa vasıtasıyla yapmışlardır. Avrupalı tacirler ise Osmanlı topraklarına daha fazla uğramışlardır. Bunun en önemli nedenlerinden birinin Avrupa’da gelişen sanayi ile devletlerin ellerindeki hammadde mamulleri için pazar arayışına girmeleri olduğu söylenebilir.

Osmanlının Müslüman tebaası dil konusunda isteksiz davranmış ve Batı dillerini öğrenmeye pek sıcak bakmamıştır (Lewis, 2019). Müslüman tebaa ve gelen batılı tacirler gümrük ve limanlarda bulunan araçlar ile ticaret yapmaya başlamış, böylelikle dil ve tercüme ile geçinen bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu sınıf genellikle Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan gayrimüslim tebaadan oluşmaktaydı. Bunlar Yahudiler, Ermeliler, Rumlar ve levanten denilen kökenleri Avrupa'ya dayanan göç etmiş ve genellikle ticaret ile uğraşan bir topluluktan oluşmaktaydı. Bu kişiler genellikle eğitimlerini Avrupa'da almakta idiler. Dil bilmeleri sayesinde tercüman (dragoman) olarak çalışmaktaydılar. Bu tercümanların gümrüklerde, limanlarda, mahkemelerde ve devletlerin temsilciliklerinde çalıştıkları bilinmektedir.

Dragomanlar ticari ve diplomatik olarak en mahrem görüşmelerde bile aracı kişi olarak kullanılmışlardır. Dragomanların tecrübeleri ve dile olan hâkimiyetlerinin onlar arasında bir hiyerarşi oluşturduğu bilinir. Bazı dragomanlar Batıların tercüme işlerinde çalışabilmek için berat denilen imtiyazlara sahiptiler, bu sebeple bu tercümanlara beratlı tercüman (*drogmans barataires*) denilirdi (Hitzel, 1995). Bu imtiyaz sayesinde bu dragomanlar vergiden muaf tutulmuşlardır.

Tercümanlar arasında en önemli tercümanın Osmanlı hükümeti için çalışan Babîali tercümanı olduğu söylenebilir. Bu tercümanlık görevi için başta mühtediler kullanılmıştır. Bilinen ilk tercümanlardan biri Yunus Bey'dir. Rum asıllı olan Yunus Bey 1551 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Yunus Bey dışında bilinen bir diğer ünlü tercüman ise Murad Bey'dir. Aslen Macar asıllı olan Murad Bey Viyana'da eğitim almış ve Türkçe, Arapça, Farsça ve Hırvatçaya hâkimdir (Hitzel, 1995).

Antlaşmalardan, görüşmelerden ve devletin resmî evraklarını tercüme etmek görevinden sorumlu olan tercümanların rolü, gelişen diplomatik ilişkiler ölçüsünde artmıştır. Tercümanlar yeri geldiğinde en mahrem bilgilere sahip olduklarından her zaman göz önünde olmuşlar, devletler temsilciliklerinde bu tercümanlardan faydalanmışlardır. Bu tercümanlar çoğunlukla farklı milletlerden olduklarından, zamanla sadakatleri güvenlik ve ticari açıdan sorgulanmaya başlanmış ve bu sebepten devletler kendi tercümanlarını yetiştirme ihtiyacı duymuşlardır. Özellikle Venedikliler bu konuda Pera'da bir dil oğlanları okulu (Giovanni Della Lingua) açmıştır. Venedik'i 1669 yılında Fransa, 1754 yılında Avusturya, 1766 yılında

Polonya gibi ülkeler takip etmiş, zamanla diğer Avrupa devletleri de bu okul gibi faaliyet gösteren başka okullar açmaya başlamışlardır.

Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinden sonra Venediklilere tanınan özel bir ahidnâme ile Venedikliler imparatorluk sınırları içerisinde ticari bir ayrıcalık kazanmıştır. Bu ayrıcalık Venedik'in Avrupa ile Doğu ve Ortadoğu arasında bir köprü vazifesi görmesine sebep olmuş, Venedik Avrupalı devletler için Şarkın Avrupa'dan giriş kapısı olarak görülmüştür. Avrupalı için doğunun kapısı (Venezia porta d'Oriente) olarak nitelendirilen (Pedani, 2015) ülke için 1567 yılında bir Alman "Venedik şehri haberlerin başkenti idi" demiştir (Burke, 2000 akt, Doğan, 2014). Avrupalılar Osmanlı ve Şark için bilgi ve istihbarat almak istediklerinde Venedik'e başvurmuşlardır. Bunun arkasında yatan en önemli sebep, bu devletin Bizans döneminden beri İstanbul'da bulunması ve yukarıda bahsedilen ahidnâme ile İstanbul Pera'da varlıklarını sürdürmeye devam etmesidir. Venedik'in sahip olduğu bu ayrıcalıklı statüden kaynaklanan ticari haklara zamanla diğer Avrupalı devletler de sahip olmaya başlamış ve Osmanlı toprakları Batılı tacirlerin uğrak noktası olmaya başlamıştır. Avrupalı devletler, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde zamanla temsilci bırakmaya başlamış ve bu temsilciler günümüz konsolosluklarının görevlerini yapmaya çalışmışlardır.

Avrupalı devletler zaman içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda temsilcileri ile bir yapılanma içerisine girmişlerdir. Bu temsilciler baylos olarak adlandırılmıştır. Latince koruyucu anlamına gelen bu kelime, ilk sıralar Venedik elçileri, daha sonra ise bütün Frenk elçilerine verilen addır. Bu bayloslar zamanla günümüz konsolosları görevini yürütmeye başlamıştır. İkamet ettikleri devletler ile iyi ilişkiler kurmak, ilişkilerin devamlılığını sağlıklı yürütmek ve kendi vatandaşlarının haklarını korumak ile görevlidirler. Zamanla bu bayloslar, özellikle Venedik baylosları ülkelerinden gelen emirleri uygulama ve buldukları Osmanlı Devleti içerisindeki vatandaşlarının yaşadıkları anlaşmazlıkları çözmek için başvuru ilk merci konumuna gelmiştir (Şakiroğlu, 1992). Bayloslar genellikle kendilerine ait olan saraylarda ikamet etmişler, bu binaları hem ikamet hem de konsolosluk işleri için kullanmışlardır. Baylosların görev sürelerinin iki yıl olduğu bilinmektedir ancak bazı baylosların iki yıldan daha fazla çalıştıkları da görülür. "Baylos, Venedik adına

Osmanlı Devleti ile çoğu zaman hassas ve oldukça sıkıntılı olan iletişimi sağlardı.” (Luchetta,1987,1988 s.485).

Baylosların işlerini verimli yürütebilmeleri ve diplomaside kendi çıkarlarını korumaları için elde edecekleri bilginin dil vasıtasıyla gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden bayloslar bu bilgiyi Alben’in dediği gibi “Il carvello d’altri” yani başkalarının beyni olan bir dragoman aracılığı ile sağlamaya karar vermişlerdir (Alben,1984 akt. Güneroğlu,2014). Baylos emrindeki bu dragomanlar, çok büyük bir öneme sahiptirler. Bu dragomanların sayıları en az üç olmakla birlikte zamanın getirdiklerine göre sayıları çoğalabilmiştir (Şakiroğlu,2012). Venedik Senatosu, 24 Eylül 1555 günkü aldığı bir karar ile İstanbul Venedik Temsilciliğinin masraflarını kısma kararı almış ve bu karar gereği dragoman sayısının iki ile sınırlı kalması kararlaştırılmış; fakat bu karar daha sonra değiştirilmiştir. 27 Haziran 1556 tarihinde alınan başka bir karar gereği dragomanların iki olan sayısı yetersiz görülmüş olup bir dragomanın sadece Babıâli ilişkileri ile ilgilenmesi, diğer dragomanın ise gemiler ve gemiciler ile ilgilenmesi kararı alınmıştır. Hatta dragoman sayısını dilerlerse üçe çıkarabileceklerinin kararı temsilciliğe bildirilmiştir.

Venedik baylosları, yukarıda bahsedildiği üzere görevleri gereği temsilciliklerinde iki veya üç sene çalışırlar ve bu zaman aralığı zamanın getirdikleri ile uzayıp kısalabilmektedir. Ancak dragomanlar buldukları yerde daimi olarak kalmaktadırlar bu sebepten dragomanların daimi, baylosların ise geçici oldukları söylenebilir (Vandal,1887 akt. Doğan, 2014). Bu kalıcılığın, dragomanlarda uzun süre farklı insanlar ile farklı bağlar kurmasını doğurduğu, bazı diplomatik ve ticari işlerde kendi arkadaşlık ilişkileri ile çözüm üretmelerine imkân sağladığı bilinmektedir.

Şakiroğlu’nun çalışmasında (2012) değindiği gibi, Venedikli temsilcilerin bu dragomanları gönderdikleri raporlarda (relazione) sıklıkla övdükleri görülür. Örneğin Bertele’nin çalışmasında (2012) Baylos Navagero, 1553 yılında Gianesino Salvago adlı dragomanın Rüstem Paşa ile iyi ilişkiler kurmasından ve Rüstem Paşa ile şahsi ilişkilerinden dolayı kendisinden övgüyle bahseder. Dragomanın, haftanın dört günü toplanan divanda, sabahtan başlayıp toplantı bitene kadar divanda kalmasından, her türlü bilgi için daima hazır olmasından, sınırlarda veya sair yerlerde kendilerini

ilgilendiren konularda herhangi bir şikâyet olduğu zaman, hemen vatandaşlarını savunmaya başladığından bahseder. Bu dragomanın divandakiler ile iyi ilişkiler kurduğundan ama en fazla Rüstem Paşa ile samimi olmasından hatta daha ileri giderek, resmîyet olmadan kendi aralarında konuşurlarken karşılıklı gülecek kadar işi ileri götürdüklerinden bahseder (Bertele, 2012).

Ancak her ne kadar dönem dönem övülseler de bazı durumlarda dragomanlar bazı baylosların eleştirilerine de maruz kalmışlardır. Örneğin Baylos Antonio Tiepolo görevi gereği sık sık Osmanlı vezirleri ile karşı karşıya geldiğinde, onların dillerini anlamamasından ve dil sorunu yaşamasından dolayı yaşadığı üzüntüyü dile getirmiştir (Bertele,2012).

“Çevirme zorluğunun çok büyük olmasından kaynaklanıyor... Baylos niyetini hiçbir zaman, kendi arzu ettiği tarzda ortaya koyamadığı için tatmin olamaz, düşüncelerinin etkisi yok olur. Vezir bunun bir korku ya da çekingenlik olmadığını anlamak ile birlikte çoğu kez dragoman tercüme etmede yetersiz kaldığı için gerekli saygı duyulmazdı. İşte böyle bir ortamda konunun anlaşılabilmesi yanında, baylosun başka bir sıkıntısı da etkili olamamaktadır. Sorunların çözümü için baylos anlaşmaya çalışır ama böyle desteksiz kalınca ortaya acayip seslerle dolu bir laubalilik çıkar ki, vezir buna kızdığından çok kolay bir mesele ya reddedilir veya daha zora sokulur.” Tiepolo devamında ise baylosların divanda görüşülen konularda yaşadıkları dezavantajlardan bahseder. Divanda yaptığı görüşmeler esnasında tek başına olmadığını ve yanında bir dragoman bulundurduğunu ve bu dragomanın genellikle Hristiyan olması yanında Osmanlı tebaasına mensup olduğundan ve görüşme esnasında dragomanın doğası gereği hep titrediğinden bahseder. Ve görüşmenin nasıl sürdürüleceği hakkında tecrübesiz olduğundan yakınırdı (Bertele, 2012, s.142).

Bertele'nin (2012) kitabında aktarılan bir vaka, Venedik'in kendi dragomanlarını yetiştirmesinin arkasında yatan nedenlerin daha net görülmesini açıklamaktadır. Baylosun etkileyici olarak söze başlamasından sonra vezir kendince cevap verir, baylos da dil becerisine göre ne denilmek istendiyse öyle yaklaşır; dragoman tarafından yapılan çeviri çoğu zaman ya aynı olmaz ya da vezir tarafından soğuk ve değişik olarak anlaşılır. Baylos vezire bir öneride bulanmaya başlayınca, konuşma uzamaya başlar ve konuşmanın uzamaya başlaması dragomanın kafasını karıştırır. Dragoman sırasıyla cümlelerin hepsini hatırlamaz ve belki de en önemlisini hatırlamayabilir. Eğer dragoman kendi isteğini birkaç kademede anlatmaya kalkışursa vezir tarafından bir cevap ile durum kestirilip atılabilir. Bu durumda esas görüşülmek istenen konular yarıda kalabilir. Bu durum Babîali ile görüşmelerin nasıl zorluklarla geçtiğini gözler önüne sermektedir. Baylos bu durumu başkasının ağzı ile konuşmaya, başkasının kulağı ile duymaya ve başkasının beyni ile hareket etmeye

benzetmiştir. Başka bir vakada ise Fransa elçisi Dela Vigne dragoman ile yapılan görüşmelerin zorluğunu şöyle açıklamaktadır:

Padişah ve vezirler ile ancak dragomanlar aracılığı ile müzakere yapılabilirdi. Dragomanlar ise onların tebaalarından olma ve bu ülkede evlenebilme konusunda öylesine büyük bir korku içinde yaşarlardı ki, sadece onların hoşuna gidecek şeyler söylemeye alışmışlardı. Bu yüzden kendimi zaman zaman çok müşkül durumlarda bulurdum ve ne yapacağımı bilemezdim (Bertele, 2012, s167).

Sonuç olarak, Osmanlı topraklarının gün geçtikçe büyümesi ve Batılı devletler ile sınırdaş olmaları, ardından da Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethi ile devleti imparatorluğa çevirmesinin, Batılı devletler başta olmak üzere bütün dünyanın dikkatini Osmanlı toprakları üzerine çektiği bilinmektedir. İstanbul'un fethi sonrası Venediklilere sağlanan imtiyazlar, bu devletin ticari olarak ayrıcalık kazanmasına imkân sağlamış, Bizans döneminden beri haclı seferleri ile İstanbul'a yerleşmeye başlayan Venedikliler, ahidnâme sonrası İstanbul'da kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Zaman içerisinde Venediklilere sağlanan ticari ayrıcalıklar, diğer Batılı devletlere de sağlanınca, devletler İstanbul'da temsilcilik açmaya başlamışlar, gelişen ticari ve diplomatik ilişkiler ile Batılı devletlerin temsilcilikleri Osmanlı ile olan münasebetlerini aracılar ile yürütmeye başlamışlardır. Bu aracılardan genellikle gayrimüslimler olmasına rağmen Osmanlı tebaasına mensup olmalarından dolayı zaman içerisinde sadakatleri sorgulanmaya başlanmış ve devletler kendi tercümanlarını yetiştirmeye karar vermişlerdir. İlk olarak Venedik tarafından bir dil oğlanları okulu (Giovanni della Lingua) kurulmuş, ardından da pek çok Avrupalı devlet kendi dil oğlanlarını yetiştirmek için dil oğlanları okulları açmışlardır.

2. BÖLÜM

2. DİL OĞLANLARI OKULU

Osmanlı Devleti, İstanbul'un 1453 senesindeki fethi ile beraber imparatorluk hâline gelmesi ve sınırlarını güçlü devletlerin topraklarına dayaması ile ortaçağ dönemini bitirmiş, yeniçağı açmıştır. Devletin zamanla topraklarını üç kıtaya yayması ve gücünü gün geçtikçe arttırması ile devletin dili olan Türkçe, zamanın güçlü devletleri açısından öğrenilmesi elzem bir yabancı dil olarak görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı ile diplomatik ve ticari ilişki içerisinde olan devletlerin, bu ilişkilerini tercümanlar aracılığı ile yürütmekte oldukları bilinmektedir. Orhunlu (1975), tercümanların aslî görevinin devletler arasındaki ekonomik ve politik ilişkileri düzenlemek, olduğunu belirtmiştir. Tercümanlık mesleği Osmanlılarda XVI. yüzyıldan itibaren önem kazanmış ve sonraki yüzyıllarda tercüman yetiştiren kurumlar devlet için büyük önem arz etmiştir (Orhunlu,1975).

Bölüm I'de bahsedildiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda elçiliklerde veya devletlerin temsilciliklerinde görev yapanların, tercüman kullandıkları; Divan-ı Hümayun'da, elçilik ve temsilciliklerde görev yapan bu tercümanlara batı dillerinde "dragoman" adı verilmiştir. II. Mahmud zamanında yabancı konsolosluk tercümanlarının sayısının 218 olduğu bilinmektedir (Orhunlu, 1975, s.181). Yapılan çalışmalar, bu tercümanların genellikle yabancı dil bilen Osmanlı tebaasından seçildiğini ve bu kişilerin çoğunlukla mühtedilerden olduklarını göstermektedir. Genel kaidenin böyle olmasının yanında, arşiv belgelerinde sadece Müslüman mühtediler değil, Hristiyan ve başka dine mensup tercümanların olduğu da bilinmektedir (Çiçek,1996). Bunlar arasında Fenerli Rum aileler, Galatalı Latin

kökenli aileler, göçler ile gelen Yahudi kökenli tercümanlar da bulunmaktadır. Wood'un 1964 yılında basılan çalışmasında Osmanlı dönemi kullanılan tercümanların çoğunun genellikle Latin kökenli İtalyanlar olduğu belirtilmiştir.

Dragomanlar birçok dil bilen ve batı kültürünü yakından bilen insanlar olarak tanınmışlardır. Bu dragomanlar gelen evrakları ilk çeviren kişiler olup ikili görüşmelerde görüşmenin detayına vâkıf olan kişilerdir. Bu durum, yürüttükleri görevin mahremiyeti ve hassaslığı açısından, dragomanların birçok araştırmaya konu olmalarına neden olmuştur. Ağıldere (2010) bu araştırmaların başlıcalarını şu şekilde sıralamıştır: Testa ve Gautier, (2003); Reychman, (1961); Hitzel, (1995); Marghetitch, (1898).

İlk bölümde bahsedildiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Divan-ı Hümayun tercümanlığı, XVII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Fenerli Rum aileler tarafından yürütülmüştür. Özellikle Mavrocordato ailesi neredeyse yüzyıla yakın Divan-ı Hümayun tercümanlığı yapmıştır. Ancak XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Rum ayaklanmaları ile bu ailelere olan güven sarsıntıya uğramıştır. II. Mahmud dönemi ile Türk-Müslüman tercüman yetiştirmek için girişimlere başlanmış, bu nedenle Bab-ı Ali bünyesinde 1821 yılında tercüme odası kurulmuştur. Bu odaya Yahya Naci Efendi ilk Türk Müslüman baş tercüman (mütercim-i evvel) olarak atanmıştır (Ağıldere, 2010). Tercüme odası incelendiğinde bu kurumun Batıdaki karşılığının dil oğlanları okulu olduğu görülür.

Batılı devletlerin tercüme odasına benzer okulları Osmanlı İmparatorluğu'ndan yaklaşık olarak üç yüzyıl önce hayata geçirdikleri bilinmektedir. Bu tercüman yetiştirme politikasının arkasında Osmanlılarla benzer nedenlerin olduğu görülür. Diplomasi ve ticarete anahtar rol üstlenen dragomanların genellikle Osmanlı tebaasına mensup olmaları ve onların diplomatik ilişkilerde, gerek padişahın gerekse vezirlerin tepkilerini çekme korku ve endişelerinden dolayı, bu dragomanlar, kendileri adına çalıştıkları devletlerin zamanla güvenlerini kaybetmişlerdir. Bir Venedik baylosu olan Antonio Tiepolo 1576 yılındaki evrakında, dragomanların Osmanlı tebaasına mensup olmalarına rağmen Hristiyan olmalarından dolayı korktuklarını ve bu durumun onları Osmanlı gözünde zora soktuğundan bahsetmektedir. Bazen kolay olan bir konuda dahi dragomanların çekingenlik

göstermeleri nedeniyle işlerin zora girdiğini belirtmiştir (Lucchetta, 1985). Dragomanların bazılarının sürgüne yollanması, azledilmesi hatta bazen de hayatlarından olmaları, onların neden bu işi yaparken çekingen davrandıkları ve korktukları hakkında bizlere bilgi sunmaktadır.

Dragomanların işlerini halledebilmek için kimi zaman kişisel dostluklar kurmak zorunda oldukları ve bu kişisel dostluklar sayesinde zaman içerisinde devletlerin istihbarat servisleri kurdukları bilinen bir gerçektir. Güner 2014 yılındaki çalışmasında, Venedik'in Avrupa'nın bilgi kaynağı olduğu ve bu bilgi kaynağının en önemli merkezinin İstanbul olduğunun altını çizmiştir. Aynı şekilde Burke'ün 2000 yılındaki çalışmasına göre, Venedik, Avrupa için askerî ve ticari bilgi kaynağı olarak betimlenmiştir. Bazı dragomanların adlarının isyanlara karışması ve bunu hayatları ile ödemeleri doğal olarak onların her zaman pek de kolay olmayan bir iş yaptıklarını ve bu işi icra ederken yaşadıkları baskıyı gözler önüne sermektedir. Bazı devletler adına çalışan dragomanların, başka devletlerin konsolosluklarına transfer olmaları, hatta bazı dragomanların kendi konsolosluklarının yanında Osmanlı İmparatorluğu'na da hizmet etmeleri onların ikili oynadıklarına işaret olabilir (Çiçek, 1996). Bu ve benzeri sebeplerden, Batılı devletlerin dragomanların sadakatlerini sorgulamaya başladıkları, onlara olan güvenlerini zaman içerisinde yitirdikleri, dolayısıyla Osmanlılardan yaklaşık üç yüzyıl önce tercüman yetiştirmek için bu tarz okullar açmaya yöneldikleri söylenebilir. Doğu dilleri okulları başka bir ifade ile dil oğlanları okullarının açılmalarının arkasındaki temel neden budur.

Venedik Cumhuriyeti kendi uyruğundan olan doğu dillerine, özellikle Türkçe bilgisine hâkim dil oğlanı yetiştirmek amacıyla 1551 yılında İstanbul Pera'daki elçiliğinde, müstakil bir okul olmasa da onların bu dilleri öğreneceği ortamı oluşturup dil oğlanları okulunu (Giovani Della Lingua) kurmuştur. Bu dil oğlanı yetiştirme politikası örnek olmuş, Venedik'i 1669 yılında Fransa, 1754 yılında Avusturya, 1766 yılında Polonya ve son olarak 1814 yılında İngiltere izlemiştir. Hatta bazı kaynaklara göre (Miovic-Periç, 2001 akt. Dökmeci, 2018) Dubrovnik bu devletlerden daha önce bu kurumlara benzer kendi dragomanlarını yetiştirmek adına bir dil oğlanı okulu açmıştır. 1558 yılındaki kayıtlarda bu bilgilere rastlanmaktadır.

Ancak bu okulun varlığına rağmen, Dubrovnik ihtiyaç duyduğu dragomanları yine Osmanlı tebaası arasından seçmiştir.

2.1. VENEDİK, FRANSA, AVUSTURYA, POLONYA VE ÇARLIK RUSYASI TÜRK DİLİ OKULU ÖRNEKLERİ

2.1.1. Venedik Dil Oğlanları Okulu

Batılı tüccarların İstanbul'a yerleşimleri çok eski dönemlerde başlamış, haçlı seferlerinden sonra, özellikle IV. Haçlı Seferi sonrasında, yoğunlaşmıştır. Sultan II. Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra Venediklilere özel bir ahidnâme vermiş ve Venediklilerin İstanbul'da temsil hakları 1454 yılında başlamıştır. Bu tarih daha öncesinden başlayan Osmanlı-Venedik ilişkilerini diplomatik olarak resmîyete kavuşturmuştur. Venedik Cumhuriyeti daha önce belirtilen çeşitli nedenlerden dolayı, dragomanlarını yerel tebaadan seçmek yerine kendileri yetiştirmek adına, 1551 senesinde alınan bir karar ile kendi uyruklarından olan gençlerin Türkçe öğrenmesi ve sonrasında da dragoman olabilmeleri için bir okul açmıştır. Bu gençlere dil oğlanı (giovani di lingua) denmiştir. Bu konuda detaylıca çalışmış Şakiroğlu'nun, çevirisini yaptığı Bertele'nin Venedik ve Konstantiniyye adlı kitabında (2012) belirtildiği üzere, okulun açılması için Venedik Senatosu 21 Şubat 1550 (Venedik takvimi) tarihinde bir karar almıştır. Alman karara göre, devlet Babıâli ile sürekli bir görüşme içinde olduğu için şehirlerinde geçerli olan Türkçenin öğrenilmesi adına Türk dili tercümanı yetiştirecek bir daireye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın fevkalade elçi ve baylosluk görevini üstlenen vatandaşlar tarafından da desteklendiği belirtilmiştir. Böyle bir görevin devlet için çok gerekli olduğu ve bu görevi üstlenmenin de büyük bir sorumluluk gerektirdiği bildirilmiştir. Seçilecek kişilerin hem sadık hem de becerikli olmaları gerektiği vurgulanmış, bu kişilerden elde edilecek hizmetin ne kadar önemli olduğu ve bu hizmet için gereken her türlü olanağın sağlanacağı kararlaştırılmıştır. Bu amaçla sunulan teklif mecliste oylamaya koyulmuş ve yaklaşık yirmi yaşlarında iki kişinin İstanbul'a, baylosluk evine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. İstanbul'a gidecek bu iki gencin, orada Türk dilini ve bu dilde okuma yazma kurallarını öğrenecekleri belirtilmiştir. İstanbul'da bulunan baylosun bir hoca tutacağı ve gereken masrafların vergilerden (cottimo veya

balyalık vergisi: tüccarlardan alınan 1/10 oranındaki vergi) alınan paralardan karşılanacağı vurgulanmıştır. Bu kişilerin İstanbul'da kalacağı sürenin en az beş sene olacağı ve bu kişilerden dragoman olarak seçilenlere yıllık elli duka maaş bağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca baylosun her sene bu kişilerin gelişimi hakkında Venedik Senatosuna bilgi vereceği belirtilmiştir. Bu görevin ileride sağlayacağı faydalar dikkate alınarak, yaşanacak başarı ve başarısızlığın muhakemesinin yapılacağı vurgulanmıştır. Beş sene sonunda ise bu seçilen gençlerin Türkçe okuma ve yazma durumlarına göre başka iki öğrenci daha seçilip sistemin onlarla sürdürüleceği karara bağlanmıştır. Böylelikle durumun sürekliliği sağlanacak ve devletin ihtiyacı olan dil oğlanlarının yetişmesi belli bir düzen dâhilinde gerçekleşecektir (Bertele, 2012).

Dragoman yetiştirmek adına 1551 yılında açılan Türk Dili Okulunun, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan dragoman ve dil oğlanlarının toplumdaki koşullarının kanunla güvence altına alınmasına olanak sağladığı bilinmektedir. Bu okul seçilen Venedikli gençlerin Türkçe, Arapça ve Farsça öğrendiği bir eğitim kurumudur. Her ne kadar bu kurumun müstakil bir okul binası olmasa da öğrencilerin, iyi bir eğitim alması için ihtiyaç duydukları her türlü kitap, hoca, araç ve gereç temini yapılmış ve onların iyi bir dil eğitimi almaları için gerekli ortam sağlanmıştır. Bu okulun daha çok öğrencilerin teorik olarak eğitim aldığı bir kurum olduğu bilinmektedir.

2.1.1.1. Okulun Kurulması ve İlk Öğrenciler

Venedik dil oğlanları hakkında en güncel çalışmalardan biri olan Dökmeci'nin 2018 yılında hazırladığı doktora tezi incelendiğinde, Venedik Devlet Arşivi'nin Cinque Savii alla Mercanzia (Beş Beyler) serisindeki 61 numaralı mektupta dil oğlanlarının atamaları ve görevleri hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Bu mektuba göre gönüllü iki hususi kâtibin (nodaro/notario) ya da kâtip bulunamaması durumunda gönüllü iki Venedik vatandaşının Türkçe öğrenmek için İstanbul'a, Venedik baylosunun yanına gönderileceğinden bahsedilir. Sürenin Bertele'nin (2012) kitabında da belirttiği gibi beş sene olduğu vurgulanmıştır. Başarılı olanların dragoman olarak atanacağı belirtilmiştir. Sebastiano del Cortivo ve Lodovico Marucini İstanbul'a gönderilmek üzere seçilen ilk öğrencilerdir. İlkinin

ataması 3 Mart 1550 tarihinde olmuş, ikinci öğrencinin ataması ise 1551 yılında yapılmıştır (Dökmeci, 2018).

Görev süresi 5 yıl olmasına rağmen, Lodovico Marucini'nin 1558 yılında dahi hâlen Venedik'e dönmemiş olduğu görülür. Marucini bu süre zarfında Türkçe ile daha fazla içli dışlı olmuş ve daha fazla dil tecrübesi edinmiştir. Dökmeci'nin çalışması incelendiğinde bu zaman aşımına Venedik Senatosu karar vermiştir. Marucini ülkesine dönmeden evvel gelen dil oğlanlarına yardımcı olmaya çalışmıştır, Dökmeci'ye göre bunun ardında yatan neden Marucini'nin Osmanlı tebaasından olan hocalara güvenmemesidir (Dökmeci, 2018).

Maurici'nin geri dönmesinden sonra Gabriele Pizzoni dil oğlanı olarak yollanmış ve bu dil oğlanının Türkçe ve Arapça öğrenme yeteneğinin iyi olduğu görülmüştür. Dil oğlanlarının Venedik tebaasından olması gerektiği İstanbul'da bulunan Venedik Baylosu Navagero tarafından belirtilmiştir. Baylosa göre Venedik tebaası daha sadık ve daha cesurdur (Lucchetta, 1989). Yetiştirilecek öğrencilerin, Venedik tebaasından olması gerekliliği, bayloslara göre güven ve sadakat endişesi nedeniyledir. Onların Osmanlı tebaasından olması, her ne kadar gayrimüslim olsalar da, padişah ve vezirlerden çekinmelerinden dolayı işleri zora sokmaktadır.

1562 senesinde seçilen Lodovico Fontana ve Vincenzo degli Alessandri, Venedik Senatosu kararı ile altı yıllık bir eğitimden sonra Venedik'e çağrılmışlardır. Venedik'e çağrılan bu dil oğlanlarının Kançılırya'da daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu dil oğlanlarından sonra ise yerlerini alacak yeni dil oğlanlarının atanmasında geç kalınmaması ve bunların da bir önceki dil oğlanları ile aynı eğitime tabi tutulmaları kararlaştırılmıştır (Dökmeci, 2018).

İstanbul'da kurulan Türk Dil Okulunun ilk yıllarında iki önemli sorun yaşanmıştır. Bunların ilki dönemin en tehlikeli hastalıklarından biri olan vebadır. Bu hastalık neredeyse XVI. yüzyıl boyunca etkisini göstermiştir. Venedik'in baylosluk binasının İstanbul Pera'da olması nedeniyle veba hastalığının yaygın olduğu senelerde, baylosun ve dil oğlanlarının, İstanbul'da nüfusun nispeten daha seyrek olduğu yerlere taşındığı bilinmektedir. Dil oğlanlarının yaşadığı ikinci büyük sorun ise Türkçe, Arapça ve Farsça kitapların temininin çok zor olması ve kitapların çok

pahalı olmasıdır. Bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nda kitap basımının yasaklı olduğu yıllarda daha da zor olduğu tahmin edilebilir.

Matbaanın Osmanlı İmparatorluğu'na girişinin, İspanya'dan göç eden Yahudiler vasıtasıyla olduğu bilinmektedir (Gerçek, 1939). Bu Yahudi göçmenler tarafından kullanılan matbaalarda Yunanca, Latince, İbranice ve İspanyolca eserler basılırken Türkçe ve Arapça eserlerin basılmasına izin verilmediği bilinir (Ersoy,1959). Bu durumun açılacak olan ilk Türk matbaasına kadar devam ettiği görülmüştür. İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'da Türkçe eser basabilmek için düşüncelerini bir risalede (Vesîletü't-Tıbâ'a) toplaması ile İslam dini ile alakalı kaynaklar dışında lügat, tarih, tıp gibi eserlerin Osmanlı ülkesinde basılması için dönemin Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dan izin istemiştir. Ancak bu durum bazı kesimlerce hoş karşılanmamış, Müteferrika Şeyhülislam Abdullah Efendi'den aldığı fetva ile Padişah III. Ahmed'den de ferman talep ettiği belirtilir (Ertuğ, 1955). İlk Türkçe eserin ancak 1729'da basıldığı göz önüne alındığında, bahsi geçen dil olanları okulunda uzun yıllar el yazması kitapların kullanılmakta olduğu ve bu durumun kitap maliyetini yükselttiği çıkarılabilir.

Dil oğlanları okulunun ilk senelerinde, veba ve materyal eksikliği gibi sorunlar ile beraber seçilen Türkçe hocalarının dil oğlanlarının ana dillerini bilmemelerinden kaynaklanan bazı eğitim aksaklıkları da yaşanmıştır. Venedik Cumhuriyeti'nden gelen ilk dil oğlanları eğitim aldıkları hoca ile anlaşmakta güçlükler yaşamıştır. Venedik Devlet Arşivinde araştırmalar yapan Dökmeci'ye göre Baş Dragoman Lodovico Marucini'nin kardeşi Matteo, belli bir ücret ve senato mektupları ile 1567 yılında İstanbul'a Türkçe öğrenimi için yollanmıştır. Aynı dönemde İstanbul'da iki dil oğlanının olduğu, bunların beş senelik eğitimlerinin tamamlandığı belirtilmiş, tekrar Venedik'e dönmeleri emredilmiştir. Ancak 1556-1567 yılları arasında fevkalade elçilik yapmış olan Alvise Renier dil oğlanlarına tanınan beş senenin Türkçe öğrenimi için yeterli bir süre olmadığını belirtmiş, bu süre içerisinde dil oğlanlarının zorlandıklarını dile getirmiştir. Bir sonraki Fevkaledde Elçi Cavalli, bu sebepten dil oğlanları olan Alessandri ve Fontana'nın eğitim sürelerinin biraz daha uzatılmasını Venedik Doçu'ndan rica etmiştir. Kendisine göre, bu süre zarfında dil oğlanlarının tam olarak dil yeterliliğine sahip olamadan

İstanbul'dan ayrılmaları onlar için yapılan masrafların beyhûde harcanmasına sebep olmaktadır.

Baylos Marc' Antonio Barbaro (1568-1573) döneminde de sorunlar devam etmiştir. Baylos 1563 senesinde okulda bulunan iki dil oğlanının, Vincenzo degli Alessandri ve Lodovico Fontana, dil gelişimleri hakkında senatoya bilgiler yollamıştır. Bu dil oğlanlarından Fontana'nın ciğerlerinin su toplaması nedeniyle vefat ettiği belgelerde geçmektedir. Yine 1567'de gönderilen Marucini'nin kardeşi Matteo'nun ise o senenin kış şartlarından dolayı göğsünde sorun yaşadığı ve durumu ağırlaşınca 1569 yılında Venedik'e döndüğü bilinmektedir. Vincenzo degli Alessandri'nin de Matteo'dan bir sene sonra ülkesine döndüğü bilinir. Bu dönem araştırıldığında, Kıbrıs'ın fethi öncesi dönem olduğu ve Venedik ile ilişkilerde siyasi anlaşmazlıkların yaşandığı yıllar olması nedeniyle dil oğlanlarının bu dönüşleri kendilerinin tercih ettikleri de düşünülebilir (Dökmeci, 2018). Bertele'nin Venedik ve Konstantininye adlı kitabında (2012) Vincenzo degli Alessandri'nin 1570 yılında dil oğlanı olduğu dönemde, Müslüman Türk kılığında İstanbul'dan kaçmayı başardığı belirtilmiştir. Bu dil oğlanının kılık değiştirip İstanbul'dan kaçması o dönem için diplomatik olarak yaşanan sorunların ne kadar ciddi olduğunu ve dil oğlanlarının hayatlarından endişe ettiklerini göstermektedir. Aynı süre içerisinde dil oğlanı Melchiorre Spinelli ve Baylos Marc' Antonio Barbaro'nun baylosluk konutunda hapis kaldığı ve ülkelerine dönmelerine müsaade edilmediği bilinmektedir. Yaşanan bu sorunların, devletlerin yaşadıkları siyasi gerginliklerin, dil oğlanlarının İstanbul'da beş sene içinde eğitimlerini tamamlamalarını zora soktuğu, okulun o dönem için sağlıklı bir eğitim ortamına sahip olmadığı söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs seferi ve sonrasında yaşanan siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle Venedik Dil Oğlanları Okulu 1573 ve 1577 yılları arasında etkin bir faaliyette bulunamamıştır. Devletler arasında yaşanan sulh ile dört sene sonra Baylos Antonio Tiepolo döneminde okul tekrar açılmıştır.

Baylosların senatoya yolladıkları raporlar incelendiğinde dil oğlanlarının gelişimi ve durumları hakkında senatonun devamlı bilgilendirildiği görülmektedir. Bayloslar dil oğlanlarının gelişimleri hakkında karşılaştırmalar yapmış, yeri geldiğinde sorunlardan bahsedip çeşitli tavsiyelerde bulunmuşlardır. Dökmeci'nin

çalışmasında belirttiğine göre (2018), 1575 ve 1577 yılları arasında baylosluk yapan Giovanni Correr, dil oğlanlarının Osmanlı tebaasından olan hocası ile ilgili görüşlerini bildirmiş, dil oğlanlarının Türkçeyi hiç bilmemesi ve hocanın da onların dilini bilmemesinden ötürü iletişimde sıkıntılar yaşandığını, dil oğlanlarına İtalyanca da bilen bir hocanın ders vermesinin daha iyi olabileceğini iletmiştir.

XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde de baylosların okul hakkındaki görüşlerini iletmeye devam ettikleri görülmektedir. 1580 yılında baylosun sadece bir dil oğlanı olduğu, Girolamo Alberti, görülmektedir. Baylos onun Türkçeye karşı hevesli olduğunu belirtmiş, ancak babasının vefat etmesi ve kendisinin Venedik'te bulunan sekiz kardeşine bakması gerektiğinden dolayı Venedik'e dönmek istediğini raporunda yazmıştır (Dökmeci, 2018). Dil oğlanlarının bazılarının ailevi nedenler ve yaşadıkları sağlık sorunlarından dolayı Venedik'e dönmeleri sebebiyle sayıları azalan öğrenciler için hoca tutmanın gereksiz olduğu ve masrafları katlayacağı belirtilmiştir. 1591 yılındaki Maslahatgüzar Lorenzo Bernardo, Venedik vatandaşlarının okula yeteri kadar ilgi göstermediğinden dolayı derslerin Osmanlı tebaasına ait dragomanlık yapmış ailelerin çocuklarına açıldığından dert yanmaktadır. Bu durum her ne kadar hoşuna gitmese de bu ailelerin çocuklarının doğuştan Türkçe bilmelerinin Venedik'i büyük bir masraftan kurtardığını belirtmiştir. Ayrıca 1592 yılındaki raporunda, okulda bulunan dil oğlanlarının dragoman olmak istemedikleri ve bu alanda kariyer yapmayı planladıklarından bahsetmektedir. Okulda bulunan fakir ailelerin çocuklarının disiplin sorunu yaşadıklarını belirtmiş, bu ailelerden gelen çocukları disipline etmenin ve ceza vermenin zor olduğundan yakınmıştır. Bernardo, Venedik'ten gelen dil oğlanlarının kendi kültür ve geleneklerinden kopuş yaşadıklarını, hatta kendi dinlerinden vazgeçip İslam dinine yakınlaştıklarını belirtmiştir. Bunun nedenleri arasında eğitimin beş ve yedi sene arasında sürmesini göstermiş ve sürenin uzunluğunun hem fazla masrafa sebep olduğu hem de dinî anlamda öğrencilerin kötü etkilendiğini belirtmiştir. Masraf ve dinî yönelimler göz önüne alındığında öğrencilerin Venedik'ten değil de Osmanlı tebaasından seçilmesinin avantajlı olabileceğini vurgulamıştır (Bertele, 2012).

Venedik Senatosunun 21 Şubat 1623 yılındaki kararına göre Venedik, bu okulda eğitim almak isteyen sıradan vatandaşlarını da dil oğlanı okuluna öğrenci olarak seçebilmektedir (Dökmeci, 2018). Okulun öğrencilerinin eğitimlerini İstanbul'da bulunan bir Ermeni okulunda alması ve öğrencilerin masraflarının da baylosun gözetiminde olması kararlaştırılmıştır. Yine aynı karara göre, eğitim yılı beş seneden yedi seneye çıkartılmıştır (Bertele, 1932). Dökmeci'ye göre (2018) Baylos Giorgio Giustinian 1625 senesinde dil oğlanlarının sayılarında bir azalma olduğunu belirtmiştir. Bu sebepten ötürü tercüme işlerinin aksadığı ve işlere yetişmekte zorlandığını senatoya bildirmiş, bunun üzerine senato 21 Ekim 1625 tarihli kararla dil oğlanı sayısını dörde yükseltmiştir. Baylosa aciliyet durumunda gerek İstanbul'da gerekse başka şehirlerde bulunan tebaadan da dil oğlanı seçebileceği iletilmiştir. Dil oğlanlarının eğitimlerini tamamlamadan İstanbul'dan ayrılmalarının önünü kesmek adına Venedik'ten gelen son iki dragomanın yedi sene boyunca İstanbul'da kalmaları zorunlu tutulmuş, aksi yaşanması durumunda ise kamuda iş bulamayacakları belirtilmiştir. Her ne kadar senato sert önlemler almış ise de istedikleri durumun pek gerçekleşmediği görülmektedir. Arşivler incelendiğinde, 1627 yılı Mayıs ayında beş dil oğlanının sağlık sebeplerinden ötürü Venedik'e döndükleri görülmektedir.

Dil oğlanları okulu öğrencilerinin Ermeni Okulu bünyesinde eğitim almaları arzusundan bir süre sonra vazgeçilmiş, öğrencileri yetiştirecek hoca bulmanın gerekliliği senatoya iletmeye devam etmiştir. Senato baylosa bulunacak hocanın Müslüman olmaması, Ermeni veya Rum tebaadan seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Müslüman olan hocanın senatoya sadakat ve güven endişesi verdiği, ayrıca bulunan Müslüman hocanın dil oğlanlarının ana dilini bilmemesinin eğitiminde sıkıntılar doğurduğu vurgulanmıştır. Bayloslar da Müslüman tebaadan olan hocanın İtalyanca veya Rumca bilmemesinin, derste başlangıç seviyesinde olan yeni gelmiş dil oğlanlarının eğitimde problemler doğurduğunun farkındadırlar. Dönem dönem dil oğlanlarının eğitiminden dragomanlar da sorumlu olmuş, ancak dragomanların pedagojik olarak eksikliklerinin de eğitimin kalitesi ve öğrencilerin istenen düzeye ulaşmaları açısından sıkıntılar doğurduğu öne sürülmüştür.

XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bazı dil oğlanlarının maddi sıkıntılar yaşadıkları ve aldıkları ücretin kendilerine yetmediğinden ticarete yöneldikleri bilinmektedir. Ticarete yönelmeleri dil oğlanlarının aldıkları eğitimi bir bakıma ikinci planı itmiş, bunun da disiplin sorunlarını beraberinde getirdiği gözlenmiştir. Baylos Trevisano, 1641 tarihinde senatoya yazdığı raporda dil oğlanlarının disiplinsizliği ve tembelliğinden dert yanmaktadır. Baylosa göre hoca problemi çözülmüş, bulunan hocanın Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu, İtalyanca ve Rumca dillerinden de biraz anladığı belirtilmiştir. Bayloslar bu tarihlerde eğitim verdikleri dil oğlanlarına ve çalışan dragomanlara başka devletlerin, özellikle Fransa ve İngiltere'nin, de talip olduklarını ve bu devletler ile bu konuda mücadele ettiklerini belirtmişlerdir (Dökmeci, 2018).

XVII. yüzyılda, başlangıçta okulun hedeflerine, kuruluş amacı olan Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ve siyasi ilişkileri geliştirmek dışında bir yenisini daha eklediği görülmektedir. Okulun gelişim süreci hakkında çalışmaları olan Lucchetta'ya göre (1983) bu yeni amaç Osmanlı kültürünü tanımak ve Venediklilere bu kültürü tanıtmaktır. Bu dönemin baylosu Giovanni Battista Donado'nun (Dona) bu amaç için çalışmalar yaptığı söylenebilir. Donado baylos olmasının yanında, Osmanlı Edebiyatı hakkında kitap yazan ilk Avrupalı olarak bilinir. 1688 yılında basılan Osmanlı Edebiyatına Dair (Della Letteratura dei Turchi) adlı kitap Donado'nun bu alanda yazdığı ilk eseridir. Bu baylos ile Batı dünyasının Osmanlının şu ana kadar bilmediği bir yönüne de keşfetmeye başladığı söylenebilir. Donado'nun baylosluğu sırasında dil oğlanları ve dragomanlara çeşitli çeviriler yaptırdığı, bu çevirilerin edebiyat ve sanat gibi dallara ait olduğu bilinmektedir. Okulun eğitim yöntemleri bölümünde bu çeviriler hakkında detaylı bilgiler verilecektir. Bu çeviriler sayesinde Batı dünyasının, Osmanlının düşünce yapısı hakkında bilgi sahibi olmaya başladığı söylenebilir.

Dökmeci (2018) Baylos Giovanni Donado'nun, bu çalışmaları yapmak üzere kendine bir ekip kurduğunu belirtmektedir. Kendisinin Ermeni kökenli bir hekim olan Giovanni Agop'tan Türkçe dersler aldığını yazmıştır. Donado'nun Venedik'ten dört dil oğlanını İstanbul'a getirdiğini, bunlardan birinin Belluno kökenli soylu bir aileden gelen Hekim Antonio Benetti, bir diğersinin tüccar bir aileden gelen

Francesco Franchini ve diğ er ikisinin ise Stefano Fortis ve Antonio Paulici olduğunu çalışmasında belirtmiştir. Baylosun özellikle bu kişilerin İstanbul'a gelmesi için çalışmasının ardında aklındaki düşünceleri gerçekleştirmek olduğu söylenebilir. Donado'nun kurduğu bu ekip ile Osmanlı halk kültürünü araştırdığı, bu araştırmaları toplayıp derlediği ve bastırıldığı bilinmektedir. Dökmeci'ye göre (2018) Venedik Correr Belediye Müzesi Kütüphanesinde yer alan raporlar ve Venedik Arşivlerinde bulunan yazışmalar bu çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde Donado'nun ve kurduğu seçkin ekibin bu çalışmaları yaparken yaşadıkları hakkında ipuçları vermektedir. Donado'ya ait en önemli çalışmanın Osmanlı Atasözleri Antolojisi (Un' antologia di Proverbi Turchi) olduğu bilinmektedir. Donado'nun bu kitabı incelendiğinde, baylosun 399 Osmanlı atasözünü İtalyancaya çevirdiği görülmektedir (Durmuş, 2020). Bu atasözleri çevirilerinin dil oğlanlarının eğitimi için iyi bir kaynak olduğu düşünülebilir. Donado'ya bu kitabın çevirisinde yardımcı olan Vincenzo Lio'nun Çehrin'in Fetih Tarihi (L 'Historia della Presa di Cegrin) adlı bir kitabı daha çevirdiği bilinmektedir. Bu kitap Osmanlının Güney Ukrayna'daki Çehrin Kalesi'ni Ruslar'a kaybedişini anlatmaktadır. Dökmeci'ye göre (2018) Donado bu kitapla, Osmanlının Avrupa karşısında güç kayıpları yaşadığına ve ayrıca yükselen Rus gücüne dikkat çekmek istemektedir.

Donado'nun çevirisini yaptırdığı birkaç kitabın daha olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında Kâtip Çelebi'nin Takvimü't-Tevarih (Cronologica Historia Scritta in Lingua Turcua, Persania ed Araba di Hazi Halife Mustafa) adlı eseri de bulunmaktadır. Bu kitabı 1697 yılında İtalyancaya çevirtmiştir. Donado'nun yaptığı bu çeviriler sayesinde Osmanlı fikir dünyası hakkında bilgi sahibi olduğu ve bu bilgiler ışığında Osmanlı-Venedik eğitim sistemleri hakkında karşılaştırmalarda bulunduğu bilinmektedir. Donado, her ne kadar kültürel araştırmalar hakkında önemli çalışmalar yaptığı bilinse de, siyasi ilişkilerin tekrar gerildiği ve Venedik tebaasından olanların Osmanlı tebaasından birkaç kişiyi öldürmekle suçlandığı bir dönemde, kamu hazinesini zarara uğrattığı gerekçesiyle suçlanıp Venedik'e çağırılmıştır.

Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkiler, Girit seferi zamanında sıkıntıya girmiş, bu dönemde, dil oğlanları okulu hem ekonomik hem de eğitim açısından kötü zamanlar geçirmiştir. Bu zaman zarfında Venedik Senatosu bu okulun eğitime bir müddet Venedik'te devam etmesine karar vermiştir. Bu eğitim için Venedik'te müstakil bir okul açılmayacak, sadece İstanbul'daki eğitimin bir ön hazırlığı şeklinde, öğrencilere kurs niteliğinde bir eğitim verilecektir. Ancak bu kararın uygulanması imkânlar dâhilinde pek mümkün olmamış, eğitimin eskisi gibi İstanbul'da devam etmesi daha uygun bulunmuştur (Dökmeci,2018). Bu karar gereğince, Venedik İstanbul'da bulunan okulun eğitimine daha fazla ağırlık vermiştir. İstanbul'daki okulun eğitimine birtakım yenilikler eklenmiştir. Dil oğlanlarından bazıları başka şehirlerde bulunan temsilcilik ve konsolosluklara yollanmış, İstanbul'da kalanlar ise belli aralıklar ile mahkemelere ve dragomanların çalıştıkları yerlere tecrübe edinmeleri için gönderilmişlerdir. Bu şekliyle dil oğlanlarına bir çeşit staj imkânı sağlandığı söylenebilir.

Yaşanan savaş ve gerginliklerden sonra Venedik Senatosu, dil oğlanları okulundaki eğitim ile daha fazla ilgilenmekle kalmayıp öğrencilerin de gelişim süreçlerini daha yakın takibe almaya başlamıştır. Daha önce yaşanan gerginlikler nedeniyle Venedik'e dönüş yapmış olan Baylos Donado'nun dil oğlanları hakkında Venedik Senatosuna bilgiler verdiği anlaşılmaktadır. Dökmeci'ye göre (2018) Baylos Donado senatoya bir nevi eğitim danışmanlığı yapmıştır. Donado okuldaki eğitim sistemi hakkında bilgiler vermiş, okulun geliştirilmesi, eğitimin iyileştirilmesi adına görüşlerini senatoya iletmiştir. Senatonun Donado'nun görüşlerini dikkate aldığı söylenebilir. Baylos Donado'nun görüşlerine paralel olarak dil oğlanlarının eğitimi, Dukalık Kançılırya'sına bağlı olacak ve Kançılırya dışındaki Venedik vatandaşlarının da, eğitim almak isterlerse, okula başvuruları kabul edilecektir. Dil oğlanları okulu üzerine çalışmalar yapan Lucchetta'ya göre (1989) Donado, Venedik'e döndükten sonra okulun Venedik'te açılmasını tekrar gündeme getirmiş ve bunu senatoya kabul ettirmiştir. Senatonun 3 Mayıs 1692 yılında alınan kararı gereği, Venedik'te Türkçe ve Arapça Dil Okulu açılmasını planlanmıştır. Ancak bu karar Dökmeci'ye göre (2018) 1699 yılına gelindiğinde hâlâ üzerinde tartışılan bir konu olarak varlığını korumuştur.

1699 senesinde dil oğlanları okuluna 12 öğrencinin seçilmesi planlanmış ancak yeterli öğrenci bulunamayınca 6 öğrenci seçilmiş ve bunların dördünün Fevkalade Elçi Lorenzo Soranza (1699-1705) ile İstanbul'a yollanması kararlaştırılmıştır. Diğer iki dil oğlanının Venedik'te kalmasına karar verilmiştir.

Fevkalede Elçi Lorenzo Soranza İstanbul'dan senatoya yolladığı 20 Nisan 1702 tarihli mektupla okulun açıldığı bilgisini vermiş, ancak hocalık yapan Hristiyanlığa geçmiş ve Venedik'e sığınmış eski bir Osmanlı vatandaşı olan Abramo Albenese'nin ölümünden sonra okula uzun bir süre hoca bulunamamıştır. Venedik'te açılması planlanan okul için de hoca bulma problemi 1703 senesine gelindiğinde dahi hâlâ çözülememiştir. Hoca bulunması ile alakalı olarak senato, Padova Eğitim Reformcularını Türkçe ve Arapça bilen hoca bulmak ile görevlendirmiştir. Senato bu hocanın Venedik tebaası arasından seçilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Padova Eğitim Reformcularının doğu dillerinde ders verecek hocayı bulmak için ciddi emek sarf ettikleri bilinmektedir. Aynı zaman zarfında İstanbul'da bulunan Fevkalade Elçi Lorenzo da hoca bulmak için mesai harcamıştır. Nihayetinde Şamlı bir Rum olan Salamon Negri bu iş için bir talepte bulunmuştur. Kendisinin bu iş için biçilmiş bir kaftan olduğunu belirtmiş, çok iyi derecede Arapça, Türkçe bilgisine sahip olduğunu, bilimsel bir metotla eğitim yapacağını, dönemin en iyi eğitim materyalleri ile eğitim vereceğini Padova Eğitim Reformcularına iletmiştir. Padova Eğitim Reformcuları, Negri'nin bilgisinden ve eğitim ile ilgili güncel görüşlerinden etkilenmiş ve onun bu iş başvurusunu kabul emişlerdir. Bu konudaki son kararın senatoda olduğu kendilerine bildirilmiş ve eğer kabul edilirse Salamon Negri'nin devletin çizdiği sınırlar ölçüsünde Dukalık Kaçılıryası'ndaki dil oğlanlarına, dragomanlara ve bu iş için başvuranlara, dil eğitimi konusunda eğitim vereceği iletilmiştir. Venedik Devleti son kararını vermeden önce, Negri'yi eğitim programını zenginleştirmesi için İstanbul'a yollamaya karar vermiştir. Bu karar neticesinde, Negri İstanbul'a gelmeden, İstanbul'da bulunan baylosa eğitim için gerekli olan kitapları temin etmesi bildirilmiştir (Dökmeci,2018). Salamon Negri hakkında detaylı bilgiler okulun eğitim ile ilgili başlıklarda daha net verilecektir. Ancak burada Salamon Negri'nin Padova Eğitim Reformcularını ve Venedik yetkililerini eğitim görüşleri açısından etkilediği söylenebilir. Salamon Negri'nin Venedik'te açılması ön görülen okul için

umut yarattığından bahsedilebilir. Ancak Padova Eğitim Reformcuları Dökmeci'ye göre (2018) bu konuda karamsardırlar. Onlara göre daha önceki girişimlerin başarısız olması bu karamsarlığın kaynağıdır. Ancak Fevkalade Elçi Lorenzo Soranza'ya göre bu durum tam tersidir. Fevkalade Elçi, bu konuda başarı sağlamış Viyana ve Londra dil oğlanları okulunu örnek göstermekte ve aynısını Venedik'in de gerçekleştirebileceğinden emin olduğunu belirtmektedir. Padova Eğitim Reformcuları okulun açılmasına karamsarlık gösterse de Negri'nin İstanbul'a gitmesi için ellerinden gelen desteği, Negri'den esirgememişlerdir.

Salamon Negri İstanbul'da çalışmalarına başlamış, kitap toplamaya devam etmiş, eğitim yöntemine uygun materyaller için araştırmalar gerçekleştirmiştir. İstanbul'daki baylos, Negri'yi takip etmiş, çalışmalarını hakkında Venedik Devleti'ni bilgilendirmiştir. Venedik Collegio'su da okulun yönetimini bırakmayı düşündüğü Salamon Negri'ye verilmesi gereken maaş hakkında baylostan görüş bildirmesini istemiştir. Venedik Devlet Arşivlerine göre bu rakamın 170 real olduğu belirtilmiş, bu rakam, Venedik yetkilileri tarafından da uygun bulunmuştur. Ancak Negri'nin bir an önce devlet kadrosuna geçme talebi senato tarafından ağırdan alınmıştır. Senato, Padova Eğitim Reformcularına Negri'ye bir hoca kadrosu oluşturması için talimat verse de, Reformcular pek aceleci davranmamıştır. İşlerin ağırdan yürümesi, bir an önce devletten kadro almak isteyen Negri'yi endişelendirmiş ve nihayetinde Salomon Negri, Baylos Guistinian'a 1708 senesinde yazdığı mektupla Venedik'e olan hizmetinden ayrılması için izin istemiştir. Venedik Senatosu bu isteği onaylamış ve Negri'ye şimdiye kadarki hizmetlerinden dolayı belli bir miktar para ödenmesini uygun bulmuştur (Dökmeci, 2018).

1721 senesine gelindiğinde, Baylos Alvise Mocenigo ve I. Andrea Memmo, Osmanlı payitahtındaki okul için bir dizi tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu tavsiyeler ışığında 4 dil oğlanı kendilerine tahsis edilen yol harcı ile beraber, İstanbul'a yollanmıştır. Bu dil oğlanları ile beraber, 1722 yılında İstanbul'da toplamda 10 tane dil oğlanı bulunmaktadır. Collegio, o tarihlerde İstanbul'da bulunan Baylos Giovanni Emo'dan, dil oğlanlarının gelişim süreçlerini takip etmesini ve üç aylık dönemlerle, dil oğlanlarının gelişimi hakkında rapor sunmasını istemişlerdir. Baylos Emo, dil

oğlanlarının çalışmaya başlayacakları illere göre ayrı eğitime tabi tutulmasını tavsiye etmiştir (Dökmeci, 2018).

Dökmeci'nin aynı çalışmasında belirttiği üzere 5 Şubat 1723 tarihli senato kararı ile dragoman ve dil oğlanlarının çalışmaları hakkında bazı reform niteliğinde düzenlemeler olduğu söylenebilir. Aynı sene öğrencileri, Padova Eğitim Reformcularının gözetiminde sınava tabi tutmaları istenmiştir. Baylos Emo'nun daha önceki tavsiyelerine uyulup seçilen öğrencilerin 14-18 yaşları arasında olmaları kararlaştırılmıştır. Senatonun baylosların tavsiyelerine ciddi şekilde uydukları ve her daim görüşlerine saygı duydukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yine baylosların önerisine uyarak dil oğlanlarının İstanbul'daki eğitim sürelerini altı yıl olarak belirlemişlerdir. Bu süreden önce ayrılanların ve bu kurala riayet etmeyenlerin Dukalık Kançılıyası'nda görev almaları yasaklanmıştır.

Venedik Senatosu, dil oğlanlarının eğitim süreçleri boyunca disipline edilmeleri üzerinde sıkça bayloslara emir vermiştir. İşin başından itibaren sıkı tutulmasının ileride doğacak aksaklıkların önüne geçileceğine vurgu yapmışlardır. Senatoya göre dil oğlanlarının gösterecekleri disiplinsizliğin bütün bir baylosluk görevini de kötü etkileyebilecektir. Disiplin vurgusunun önemi üzerinde ciddi şekilde durulduğu anlaşılmaktadır. Zira genellikle sosyo-ekonomik düzeyleri düşük ailelerden seçilen dil oğlanlarında disiplin sorunu yaşanmıştır. Bazı dil oğlanları disiplinsiz davranışlarıyla baylosluğa sorunlar yaşatmış, hatta bazı dil oğlanlarının yaşattığı disiplin problemlerinden dolayı Venedik' e yollandığı gözlenmiştir. Çözüm için Venedik'te iyi eğitim almış ailelerin çocuklarının İstanbul'daki okula örnek olmaları amacıyla gönderilmelerinin iyi olacağı üzerinde dahi durulmuştur.

Venedik arşivleri üzerinde çalışan Dökmeci (2018), 1749 yılında Venedik'te Türk Dili Okulu açılma fikrinin yeniden gündeme geldiğini belirtmektedir. Bu iş için aynı sene Venedik'e dönen Dragoman Mascellini, Venedik Collegio'su (Venedik Cumhuriyeti ana yürütme organı) tarafından Türk Dili Okulunun (La Scuola Turca) müdürü olarak belirlenmiştir. Mascellini'nin okul için alacağı ücret, erzak paraları ve bu paranın nereden karşılanacağı hakkında görüş bildirmeleri Beş Beyler'den (Venedik danışma organı) istenilmiştir. Padova Eğitim Reformcuları ve İstanbul'dan dönen tecrübeli bayloslar bir araya gelip okul hakkında toplantılar yapmışlardır.

Okulun kuruluşu ve hedefleri hakkında birtakım kararlar almaları kendilerinden beklenmiştir. Devlet bu okulun kurulmasını gerekli görmüş, okul için iki dragomanın Venedik'te bulunmasını ve okulun teftişi ile ilgilenmelerini kararlaştırmıştır. Okulun açılması ile ilgili nihai kararda, Padova Eğitim Reformcuları ve İstanbul'dan gelen tecrübeli baylosların paylaşacağı görüşler incelenecek, okulun açılmasında bu görüşler rehber edinilecektir. Bu denli önemli gördükleri okul için aceleci davranılmadığı, en ince ayrıntının dahi atlanmak istenmediği görülmektedir. Okulun açılmasında, hedeflerin ve okul kurallarının belirlenmesinde, tecrübeli kişilerin ve eğitimcilerin görüşlerinin önemine inanıldığı, kararlar alınırken bu görüşlerin ışığında alınmak istendiği gözlenmiştir. Bütün bu çalışmalara rağmen okulun açılması gerçekleştirilememiş, süreç ertelenmiştir.

Dil oğlanlarının eğitimi ile ilgili hoca bulma sıkıntısının 1778 yılına gelindiğinde devam ettiği görülmüştür. Dökmeci'ye göre (2018) dil oğlanlarına tecrübeli dragomanların hocalık yapması fikri ortaya atılmıştır. Dönemin baylosuna göre eski hocanın eğitim metodunun pek verimli olmadığı ve dil oğlanlarının eğitiminin gelişme göstermediği vurgulanmıştır. 1786 yılında bayloslar Bartolomeo Gradenigo ve II. Andrea Memmo'nun dil oğlanlarının eğitiminin işleyişi ve okulun hedeflerinin, devletin hedeflerine paralel gitmesinin sağlanması adına bazı tavsiyelerde buldukları görülmektedir. Bu bayloslara göre Venedik'te bir Türk Dili Okulu kurulmalı ve bu okula alınan dil oğlanlarının İstanbul'a gitmeden önce sekiz sene eğitim almaları önerilmiştir. Bu görüşlerini diğer devletlerin de böyle yaptıklarına dayandırmışlardır. Bu görüş daha önce de önerilmiş ancak bazı nedenlerden dolayı bu durum gerçekleşmemiştir. Dökmeci'ye göre (2018) Francesco Foscari, II. Andrea Memmo, Beş Beyler Hâkimi ve Girolamo Ascanio Guistinian tarafından oluşturulan heyetin 30 Aralık 1786 tarihinde Venedik'te açılması kararlaştırılan Türk Dili Okulu hakkındaki görüşleri, senato tarafından incelenmiştir. Venedik vatandaşlarından bir kişinin okula yönetici seçileceği ve bu kişinin okulun amacı doğrultusunda işlemeden sorumlu olacağı belirtilmiştir. Her yıl okul ile ilgili raporunu Collegio'ya sunacaktır. Okula seçilecek öğrencilerin eski usullerle seçileceği belirtilmiştir. Okul için Cizvitlilere ait bir manastırda eğitim yapılması ön görülmüştür, bu sayede okul yönetimi, dil oğlanlarının manevi

dünyasına yönelik eğitim de verebileceklerdir. Bu okul için İstanbul'da bulunan dört dil oğlanının ve Venedik'teki Paolo Mascellini'nin eğitim alması kararlaştırılmıştır. Bu dil oğlanlarının seyahatleri ve yol masrafları hesaplanmış ve dönemin baylosu bu masraflardan sorumlu tutulmuştur.

Dökmeci (2018) baylosların oluşturduğu kurulun 1788 yılına gelindiğinde yeniden toplandığını belirtmiştir. II. Andrea Memmo, Fransa, Rusya, Avusturya ve diğer devletlerin dil öğretimi ile ilgili okullarını gözlemlemiş ve iki hususun altını çizmiştir. Bunlardan ilki, dil oğlanlarının tamamıyla gözlem altına alınması ve onların menfi alışkanlıklardan uzak tutulması ile alakalı olmasıdır. Diğer husus ise dil oğlanlarının bir kolej, okul çatısı altında bir arada tutulmasıdır. Memmo'ya göre Venedik'te Şark Dilleri Okulu açılmalıdır ve bu okulda Türkçe ve Rumca konuşabilen, Arapça ve Farsça gramer bilgisi olan bir hocanın varlığı okulu bir üst seviyeye taşıyacaktır. Ona göre okul bir kolej gibi işlemeli ve bu kolejde dil eğitiminin yanında farklı disiplinler de öğretilmelidir. Devlete fazla yük olmamak adına, eski bir Cizvit Okulu restore edilmeli ve yeni okula dönüştürülmelidir.

Başta, Türk Dili Okulu (Scuola della Lingua Turca) olarak açılması planlansa da okulun daha sonra Şark Dilleri Okulu (Scuola di Lingue Orientali) olarak açılmasına karar verilmiştir. Dökmeci çalışmasında (2018) senatonun 11 Nisan 1789 tarihindeki hükmüne göre baylosların okulun eğitimi ve nerede açılması konusunda karar vermeleri istenmiştir. Toplantıya manastırlardan sorumlu vekilin de katıldığı belirtilmiş. Bayloslar okul için Cizvitler'e ait bir binada eğitim yapılmasını önermişlerdir. Manastırlardan sorumlu vekil ise manastıra ait bir binanın satın alınarak orada eğitim yapılması fikrini ortaya atmıştır. Ancak senato her iki teklife de sıcak bakmamış, okulun açılmasında maliyet hesabı yapılması gerektiği vurgulanmış, oluşturulan kuruldun da bu maliyetleri en ince ayrıntıya kadar hesap etmeleri istenmiştir.

Dil oğlanlarının Venedik'e İstanbul'dan yollanmaları bütçeyi mali açıdan zorlamıştır. Seyahat esnasında yapılan masraflar da dil oğlanları tarafından talep edilmiştir. Dökmeci'ye göre (2018) dil oğlanları ve Dragoman Calavro-Imberti, hazineye henüz okul açılmadan bile yük olmaya başlamıştır. Okulun tadilat işlerinin de devlete ciddi masrafa yol açtığı gözlenmiştir. Bu arada II. Andrea Memmo'nun

bulunduğu kurul, Venedik'te ve İstanbul'da kalan dil oğlanlarının gelişim seviyelerinin dragoman olacak yeterlikte olmadığını belirtmiştir. Bu durum, okul için yapılan masrafların da düşünülmesi ile pek hoş karşılanmamıştır. Komisyon, dil oğlanları için dışarıdan, Osmanlı doğumlu iki kişinin seçilmesini önermiş, ancak bu durumda da gelen kişilerin halk dilini bilecekleri ve saray diline hâkim olamayacakları belirtilmiştir. Bütün bu menfi durumların yanı sıra olumlu bir gelişme de yaşanmıştır. Senato, okulun manastırda bir odada açılmasına karar vermiş ve okul sorunu teoride çözülmüştür. Ancak, okulun tadilat işleri bir türlü bitirilememiştir. Okulun fiziki problemlerinin yanında önemli bir diğer önemli problem de okulun eğitim süresi ve eğitim metodudur. Dökmeci'ye göre (2018), II. Andrea Memmo ve Beş Beyler Temsilcisi Francesco Morosini bir eğitim planı üzerinde mutabık kalmışlardır. Bu plana göre dil oğlanları yaşlarına göre sınıflara ayrılacaktır. Yaşı büyük olanlar beş yıllık bir eğitime tabi tutulacaktır. Bu beş yıl kesintisiz olmalıdır ve okula devam zorunludur. Bunun arakasında yatan en önemli nedenin, dragoman olmak için gerekli olan kitaplar ve materyallerin sadece okulda bulunduğu gerçeği olduğu söylenebilir. Yaşı küçük olanlar ise üç yıllık bir ön eğitim göreceklerdir. Eğitim metodunun yanında okula hoca bulma sorunu da gündeme gelmiştir. Aranılan niteliklerde hoca bulmanın pek kolay olmadığı görülmektedir. Arada bu görev için talip olan nitelikli hocalar bulunsa da bunların İstanbul'da daha önce bulunmayışları ve Türkçe konuşma pratiğine sahip olmamaları nedeniyle vazgeçilmiştir. Hoca bulma sıkıntıları ve seçilen hocaların nitelikleri ve yöntemleri tezin dil oğlanları okullarının lisan eğitimi süreci adlı bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

Venedik'te okul açma fikri başlarda cazip görünse de, Dökmeci'nin çalışmasına göre (2018), 1791 senesinde bayloslardan oluşan bir kurul, okulun Venedik'te açılması ile dil oğlanlarının eğitiminin aksayacağı görüşünü dile getirmişlerdir. Venedik Senatosu bu işe kesin bir çözüm getirmek adına yeniden tecrübeli bayloslardan oluşan bir kurulun toplanmasını emretmiş ve gerekli tedbirlerin alınmasını kendilerine bildirmiştir. Venedik'e dönen dört baylos ve Beş Beyler Hâkimi bir araya gelip bu iş için bir çözüm üretmeye çalışacaklardır. Kurulun 26 Mart 1792 yılında toplandığı bilinmektedir. Uzun süren toplantılar sonunda üç

metin vücuda getirilmiştir. Ancak bu ortaya çıkan çalışma senato tarafından pek uygun görülmemiştir. Bu zaman zarfında dil oğlanlarının eğitimlerinin aksamasının devlet işlerinin yürütülmesinde ciddi sıkıntılar doğurduğu bazı bayloslar tarafından senatoya bildirilmiştir. Onlara göre okul tekrar İstanbul Pera'da açılmalı ve dil oğlanları eğitimlerine İstanbul'da devam etmelidirler. Senato önerilen üç metni beğenmeyip kuruldan tekrar titizlikle bir çalışma yapmalarını istemiştir. Kurul araştırmalarını bitirdikten sonra okulun Pera'da açılması fikrini daha doğru bulmuş ve oradaki okulun işlevine devam etmesi gerektiği ve dil oğlanlarının yeniden İstanbul Baylosu emri altına verilmesi gerektiğini senatoya iletmiştir. Senato'nun sıcak baktığı bu fikir gereğince, Venedik'te bulunan dil oğlanları ve Dragoman Giovanni Battista Calavro-Imberti yeniden İstanbul'a yollanacaktır. Bu dil oğlanları tekrar Pera'daki okula dönecek ve İstanbul'da bulunan baylosun, baylos konutunda onlara bir yer verileceği kararlaştırılmıştır. Venedik'te olan dil oğlanları, yeni atanan Baylos Federico Foscari'nin sorumluluğunda İstanbul'a yollanmıştır. Fakat dil oğlanlarının hocaları, rahatsızlığı nedeniyle onlara katılamamış ve bu sebeple Dragoman Giovanni Maria Mascellini hoca olarak görevlendirilmiştir. Baylos, dil oğlanlarının eğitimi için gerekli tadilatları yapmış ve dil oğlanlarının rahat etmeleri için hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Kitaplara, eğitim malzemelerine ve tadilata ciddi paralar harcanmıştır. Ara ara okulun Venedik'te tekrar açılması fikri ortaya atılıyor olsa da senato 5 Mayıs 1792 senesinde oy çokluğu ile aldığı bir karar gereğince bu durumu netleştirmiş ve 20 Aralık 1786 tarihinde alınan karara göre Venedik'te açılması planlanan Doğu Dilleri Okulu fikrini kesin olarak rafa kaldırmıştır. Bu fikir bir daha gündeme gelmemiştir. Bu kararın altında yatan en önemli nedenin bir dilin en iyi öğrenileceği yerin, o dilin konuşulduğu ülke olması fikri olduğu söylenebilir. Bunun yanında, dil oğlanlarının Osmanlı âdetleri, yasaları ve kurulları hakkında İstanbul'da kalarak daha net fikirler edinecekleri de sayılabilir.

2.1.2. Fransa Dil Oğlanları Okulu

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişim sürecine paralel olarak yabancı devletler, özellikle Avrupalı devletler için dönemin sosyal ve ekonomik şartları göz önüne alındığında bir zorunluluk olmuştur. Avrupa devletleri, üç kıtaya hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu ile yürüttükleri sosyal ve

ekonomik ilişkilerini dönemin tercümanları aracılığı ile yürütmüşlerdir. Bu tercümanlar genellikle çalıştıkları devletlerin vatandaşları olmayıp Osmanlı tebaasına mensup kişilerdir. Ancak yaşanan çeşitli problemler devletlerin, kendi tercümanlarını yetiştirmesine sebep olmuştur. Tercümanların adlarının isyana karışması, ihanetleri, tercümanların Osmanlı bürokratlarından çekinmeleri ve basit problemlerde bile tercümanların yaşadığı iletişim problemleri, bu okulların açılmasındaki en önemli nedenler arasındadır. İlk olarak, yukarıda belirtildiği üzere, Venedik Cumhuriyeti 1551 yılında, İstanbul Pera'daki elçiliğine bağlı, kendi vatandaşlarından doğu dillerini özellikle de Türk dilini bilen tercümanlar yetiştirmek adına bir okul (Giovani Della Lingua) açmıştır. İstanbul'daki bu dil okulu örneğini 1669 yılında Fransa, 1754 yılında Avusturya, 1766 yılında Polonya ve 1814 yılında İngiltere takip etmiştir. Bu okullar aracılığı ile devlet, kendi tercümanlarını yetiştirerek tercümandan kaynaklı yaşanabilecek her aksaklığın önüne geçmeyi planlamıştır. Bu sayede üç kıtaya yayılmış ve daha fazlasına tâlip görünen Osmanlı İmparatorluğu ile aracısız olarak, güven duyduğu kişiler ile doğrudan diplomatik ilişkiler kurulabilecektir. Bilim, (2002) Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi adlı kitabında, Batılı devletlerin özellikle İngiltere, Rusya ve Fransa'nın XVII. yy. sonlarından itibaren Osmanlı toprakları üzerinde çıkarıcı bir yaklaşım takındıklarını ve bu yaklaşımın tercümanlara yeni anlamlar yüklediğinden bahseder.

Yukarıda bahsi geçen nedenlerden ötürü, Marsilya Ticaret Odasının talebi doğrultusunda, Fransa Kralı XIV. Louis'in nâzırı Jean Baptiste Colbert, yoğun diplomatik, ekonomik ve sosyal ilişkiler gereği, Doğu dillerinde, özellikle Türk, Arap ve Fars dilinde, tercüme yapacak tercümanlar yetiştirmek adına 18 Kasım 1669 yılındaki bir kararla Venedik Cumhuriyeti'ni örnek alarak bir okul kurulmasına karar vermiştir (Hitzel, 1995).

Tercümanlık mesleği, diplomatik anlamda Batılı devletlerin Osmanlı ile ilişkilerinin artmasına paralel olarak, zaman geçtikçe önem kazanmaya başlamıştır. Anlaşmaları, resmî belgeleri, karşılıklı konuşmaları çevirmek gibi diplomatik görev ve yükümlülükleri olan tercümanların ikili ilişkilerin yoğunlaşması ile kilit roller üstlenmeye başladıkları bilinmektedir. Venedik Cumhuriyeti örneğinden ilham alınarak, Fransa da bu hayati öneme sahip mesleği icra edecek tercümanları

yetiştirmek adına bir okul açmaya karar vermiştir. Fransızcadaki ‘enfants de langue’ daha sonrasında ise ‘jeunes de langue’ deyimleri Venedikliler’in Türkçeden çevirdikleri dil oğlanı deyiminin karşılığıdır (Hitzel, 1995).

Diplomatik ve ekonomik nedenlerle Fransa, Dođu dillerine hâkim tercüman yetiştirmek maksadı ile XIV. Louis’in nâzırı Colbert’in teşviki ve Marsilya Ticaret Odası talebi doğrultusunda dil oğlanları okulunu Meclis’in 18 Kasım 1669 tarihli kararı ile kurmuştur. İlk başlarda dokuz - on yaşlarında altı çocuğun İstanbul’da bulunan ve tarihi 1626 yılına dayanan Kapüsen manastırına yollanması düşünölmüştür. 18 Kasım 1669 tarihli dil oğlanları koleji kurma kararını açıklayan Saint-Germen’de yazılmış ve Colbert’in imzasını barındıran belge ile tercümanların Fransız vatandaşı olmaları kararlaştırılmıştır (Hitzel, 1995). Buna göre, her üç yılda bir dokuz - on yaşlarında altı genç, dil öğrenimi için İstanbul ve İzmir Kapüsenlerinin yanına yollanacak ve Marsilya Ticaret Odası öğrenci başına her yıl 300 lira (livres) ödeyecektir. Yine 31 Ekim 1670 tarihinde alınan kararla yeterli tercüman sayısını sağlamak adına, ilk üç yıl için her yıl altı öğrencinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Hitzel’e göre (1995) bütün yerel tercümanları Fransız vatandaşlığı bulunan tercümanlar ile değiştirmek iddialı bir cümledir. Hitzel, ilk üç sene için her yıl altı öğrencinin sečilmesi ve sürekli olarak okulda 18 öğrencinin bulunması fikrini de gerçekleşmesi zor bir hedef olarak görmüştür. Nitekim bu sayılara ulaşılamadığı bilinmektedir. Bunun altında yatan en önemli sebep İzmir’deki okulun açılmamasıdır. Bununla birlikte İstanbul’daki Saint-Louis manastırında her yıl sekiz öğrenci olduğu tahmin edilmektedir.

1700 yılına gelindiğinde, kralın İstanbul’daki Pera dil oğlanları okuluna destek olmak ve okulu tamamlamak adına, Paris’teki Louis-le-Grand kolejindeki Cizvitlerin üstlendiği Doğulu çocukların eğitimi için on iki burs ihdas ettiği bilinir. Bu çocukların eğitim masrafları krallık bütçesinden karşılanacak ve bu Doğulu çocuklar din, edebiyat ve dil eğitimi alacaklardır. Eğitimleri tamamlandığında bu çocuklar ya misyoner sıfatıyla dine hizmet edecek veya tercüman kimliği ile devlet hizmeti altına alınacaklardır. Ancak Fransa’da koyu dindarlık fikri yaklaşımı ve etkisi azalınca bu bursun statüsü değişmiştir.

Bir süre sonra 20 Temmuz 1721 tarihinde alınan bir karar gereği, Paris'te eğitim veren kolej, bir sistem değişikliği yaşamıştır. Bu yeni duruma göre, Fransız vatandaşlığına sahip on yeni öğrenci önce Paris'te bulunan Cizvit kolejinde temel bir eğitim alacak, bu eğitimin sonunda ise öğrenciler yirmili yaşlarına doğru İstanbul'daki Saint-Louis manastırında bulunan Kapüsenlerin yanına bir çeşit pratik eğitim almaya yollanacaklardır.

Meclisin oturumunda hazır bulunan Majesteleri... Paris'teki Louis-le-Grand kolejinde bundan sonra, on iki Doğulu öğrenci yerine on Fransız öğrenci yetiştirilmesini emretmiştir; bu öğrenciler Majesteleri tarafından belirlenecek ve sırayla Majestelerinin, krallık topraklarında oturan uyruklarının ailelerinden ve Yakınoğu limanlarında yerleşmiş tüccarlar, tercümanlar ve diğer Fransızların ailelerinden seçilecek, bunlar orada eğitilecek, sözbilim de dâhil olmak üzere, öğrenimlerini Latince yapacaklar, ayrıca söz konusu koleje gelecek iki öğretmenden Türkçe ve Arapça öğrenecekler, ...daha sonra bu öğrenciler Doğu dilleri konusundaki bilgilerini arttırmak ve tercümanlık görevlerinde kullanılmak üzere İstanbul'daki Kapüsen kolejine gönderilecektir (Hitzel,1995, s.25).

Fransa'nın aldığı bu karardan anlaşıldığı üzere, Fransa Krallığı, Fransa ve Yakınoğu'da doğmuş, kendi vatandaşları arasından ve kralın bizzat seçeceği küçük yaşlardaki on Fransız öğrenci, Türkçe, Arapça ve Latince öğrenmek için Paris'teki Louis-le-Grand kolejinde kraliyet bursu ile bir eğitime alınacaktır. Bu seçimi bizzat Fransa Kralı'nın yapması bu eğitime verilen önemi gözler önüne sermektedir. Krallığın bahşettiği burs ile de bu eğitim için devletin yatırım yaptığı görülmüştür. Bu durumun, eğitim sonunda yetiştirilmesi beklenen tercümanların devlete sağlayacağı fayda hakkında yorum yapmaya imkân verdiği söylenebilir.

Hitzel'e göre (1995) bu sistem ile Fransız Dil Oğlanları Okulu asıl halini almıştır. Bu yönüyle okulun Venedik Cumhuriyeti'ne göre farklı bir yol, farklı bir metot izlediği söylenebilir. Venedik Cumhuriyeti'nin, dil oğlanlarına, dönem dönem tasarılar olmasına rağmen, Venedik'te eğitim vermediği, onları doğrudan İstanbul Pera'daki baylosluk binasında eğitime aldığı bilinir. Her ne kadar Venedik Cumhuriyeti, ilerleyen zamanlarda, Fransız dil oğlanları okulunu örnek alıp temel eğitimi Venedik'te vermenin iyi olabileceği fikrini ara ara senatoya sunsa da daha önce belirtilen çeşitli nedenlerden ötürü, bu talebin fikir aşamasından öteye gitmediği anlaşılmaktadır.

Paris'teki ünlü Louis-le-Grand kolejine bakıldığında; okulun 1563'te kurulduğu ve dönemin, hatta günümüz Avrupa'sının bile en iyi okullarından biri

olduğu görülmektedir. Pakalın'a (1942) göre Divan-ı Hümayun baş tercümanı olan Ruhiddin Efendi, Paris'te görev yaptığı 1834 yılında oğlu Ahmet Vefik Paşa'yı bu okula kaydettirmiş ve Ahmet Vefik Paşa'nın bu okulda üç yıl boyunca eğitim almasını sağlamıştır. Ahmet Vefik Paşa'nın sahip olduğu Batı kültürü bilgisi ve konuştuğu kusursuz Fransızcanın temelini bu okulun sağladığı bilinmektedir. Ağildere'ye göre (2010) Fransız Krallığı içerisinde ve Yakınoğu'da bulunan Fransız kökenli aileler için çocuklarının bu okulda eğitim alması çok önemlidir. Çocuklarının Doğu dillerini özellikle de Türkçeyi öğrenmeleri ve ardından İstanbul'da bulunan Fransız Elçiliği kadrosunda tercüman olarak işe başlamaları onlar için çok değerlidir. Bu sayede, bu ailelerin çocukları zorlu iş hayatında, kendilerine fırsatlar yaratabilmektedirler.

Hitzel'in çalışmasından anlaşıldığı üzere (1995), Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivleri incelendiğinde, ailelerin, çocuklarını bu okullara yerleştirebilmek adına çeşitli taleplerde buldukları görülmektedir. Bu taleplerini yerine getirmek için hatırı sayılır kişileri aracı yaptıkları görülmektedir. Aynı çalışmada Hitzel, Kraliyet eğlenceleri sorumlusu La Fosse'un, Haziran 1740 tarihindeki dilekçesinde, Devlet Bakanı Maurepas kontundan, oğullarından birinin yabancı diller okuluna alınmasını rica ettiğinden bahsetmektedir. Aynı şekilde, Kraliçenin oda hizmetçiliğini yapan Maraine, Aralık 1740 tarihli dilekçesinde, Talard düşesinin tavsiyesiyle, Maurepas kontundan, sekiz yaşındaki Louis Benoist'in adı geçen okula alınmasını talep etmektedir. Bu hatırı sayılır kişilerin yoğun talepleri karşısında Denizcilik Bakanlığı 1780'de bir karar almış ve bu karara göre, önceliği tercüman ailelerinin erkek çocuklarına vermeyi uygun bulmuştur. Karar incelendiğinde, öğrenciler Doğu dilleri tercümanlarının, yazmanlarının ve diğer tercümanların oğulları veya torunları arasından seçilecek, eğer yeterli sayı sağlanamazsa bunların yeğenleri de eklenebilecektir. Bahsi geçen adaylardan yalnızca sekiz ve on iki yaşları arasında olanların kabul edileceği belirtilmiştir.

Doğu dilleri okuluna bakıldığında, dil oğlanları arasında Fransa'nın ileri gelen aydın ailelerinin çocuklarının adları olduğu görülmektedir. Bunlar arasında, enstitü üyesi ve College de France'da Arapça profesörü Coussin de Percaval'ın, Edebiyat ve Coğrafya Fakültesi profesörü ve enstitü üyesi Barbie de Bocage'nin, Fanton ve

Fornetti gibi ünlü tercüman ailelerinin çocuklarının adları göze çarpmaktadır (Hitzel, 1995). Bu seçkin ailelerin çocuklarına elit bir eğitim vermek ve onların gelecekteki iş hayatlarına bazı avantajlara sahip olarak başlamalarını sağlamak istedikleri tahmin edilebilir. Ailelerin, çocuklarının bu okulda eğitim alabilmeleri için ellerinden gelen her şeyi yaptıkları, araya hatırı sayılır kişileri soktukları bilinmektedir.

Hitzel'in aynı eseri (1995) incelendiğinde, dil oğlanlarının Fransa'daki temel eğitimlerini tamamladıktan sonra İstanbul'a yollandıkları görülmektedir. Dönemin şartları da göz önüne alındığında bu yolculuğun çok da kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Dil oğlanlarının, yolculuk için iki seçeneklerinin olduğu bilinir; bunların ilki deniz yoluyla, ikincisi ise kara yoluyla. Hitzel'e göre (1995) deniz yoluyla yapılacak yolculuklarda, dil oğlanlarının, yolculuktan önce Lyon Belediye Meclisi ve Marsilya Ticaret Odasındaki dil oğlanlarının yolculuğu ile ilgilenen yetkililere teslim edilmişlerdir. Eğer dil oğlanları, kara yoluyla seyahat edeceklerse ve dil oğlanları ata binemiyorsa bir yük hayvanına asılan hasırdan yapılmış, yumurta şeklindeki sepetlere bindirilirdi. Dengenin sağlanması adına bir yük hayvanında iki sepet bulunduğu ve dil oğlanlarının, yolculuklarını bu sepetlerin içinde yaptıkları bilinmektedir. Aynı eserde belirtildiği üzere 2 Ekim 1813 tarihli bir mektupta, Pierre Ruffin, Silvestre de Sacy'ye, henüz ata binemeyecek kadar küçük çocukların, sepetler içerisinde zor yollardan, arabaların geçemeyeceği güzergâhları kullanarak bir noktadan diğer bir noktaya ulaştıklarını belirtmektedir. Hatta elçilikte çalışan tercüman bir aile, çocuklarının Fransız Konsolosu François de Pouqueville tarafından karşılandığını, çocuğun neşesinin yerinde olduğunu ve yolculuğunun eğlenceli geçtiğini kendisine söylediğini yazmıştır.

Dil oğlanlarının zor şartlar altında yolculuk ettikleri ve farklı menzillerden geçerek İstanbul'a ulaştıkları bilinir. Hitzel (1995) İstanbul'a ulaşan yeni dil oğlanlarını İstanbul'da bulunan öğrencilerin sevinçle karşıladıklarını yazar. Guillaume Barbie, 24 Aralık 1814'te kardeşine bir mektup yollamış ve bu mektuba göre İstanbul'da bulunan dil oğlanlarının kendilerini kayıklar üzerinde karşıladıklarını ve bu dil oğlanlarının kendilerine çok iyi davrandıklarını belirtmektedir. Yeni gelen öğrencilerin arkadaşlarına yemek verdiklerinden ve bir dil oğlanının kendilerine istiridye ısmarladığından ve böylelikle ziyafet çektiklerinden

bahseder. Aynı şekilde kendilerine çeşitli şaraplar verildiğini ve bu tarz hediyelerin oralarda makbule geçtiğini belirtir.

Öğrencilerin masraflarının Marsilya Ticaret Odası tarafından karşılandığı bilinmektedir. Hitzel (1995) öğrencilerin yolculuk ve bakım masraflarının, öğrenci başına 300 lira (livres) olduğundan ve bu masrafların gemilerden alınan cottimo denilen verginin belli bir oranından (yüzde bir buçuk) elde edildiğinden bahseder. Öğrencilerin bu masrafları için mahsup edilen bu oranın tüccarlar tarafında pek hoş karşılanmadığı ve konsolosluğun mali olarak yük altına girdiği belirtilmiştir. Hitzel'in aynı çalışmasında, 31 Aralık 1709 tarihli bir belgede, tüccarların ve Kapüsenlerin, ilk dil oğlanlarının geldiği tarih olan 1670'den beri pek anlaşamadıkları görülmektedir. Bu belgede, din adamlarının dil oğlanlarının masrafı için Marsilya Ticaret Odasından aldıkları avanslar ve yapılan masrafların ayrıntıları belirtilmiştir. İki tarafın yapılan harcamalar konusunda anlaşmazlığa düştüğü anlaşılmaktadır.

Kapüsenlerin, dil oğlanlarının masrafları için verilen ücretleri yeterli bulmadığı ve bu ücretlerin artırılması gerektiğini defalarca talep ettikleri bilinmektedir. 7 Haziran 1718 tarihli Krallık Meclisi kararına göre İstanbul'da bulunan dil oğlanlarının sayısının on iki olduğu görülmüştür ve bu dil oğlanlarının her birinin barınma ücretinin 300 liradan (livres) 350 liraya yükseltildiği anlaşılmaktadır. Bu miktara ek olarak 120 lira da dil oğlanlarının giysi ödeneği konulduğu anlaşılmaktadır. Verilen bu miktar, Kapüsenler tarafından yeterli görülmemiş olduğundan ödeneklerin artırılması talep edilmiştir. Dil oğlanlarının masrafları incelendiğinde: hizmetçi ücreti ve kıyafetler için 30 lira, Türk ayakkabıları için 40 lira, oda ve odanın aydınlatılması için 20 lira, berber için 30 lira; toplamının 120 lira olduğu anlaşılmaktadır. Ancak dönemin elçisine göre bu miktarlar yetersizdir. Alınan ücretlerin dil oğlanlarının çamaşır ve giysilerine yetmediği anlaşılmaktadır. Aynı çalışmadaki 27 Kasım 1727 tarihli bir mektuba göre Saint-Louis rahiplerinin ve ticaret odasının dil oğlanlarının ödemeleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri görülmektedir. Mektuba göre dil oğlanları okulu için öngörülen öğrenci sayısı başlangıçtakine göre düşük tutulmuştur. Bunun arkasındaki en önemli nedenin Marsilyalı tüccarların ödeme yapmaktan kaçınması olduğu yazılmaktadır.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Fransa'da yaşanan gelişmelerin Fransız Dil Oğlanları Okulunu da etkilediği görülmektedir. 1762 yılında, Cizvitlerin Fransa'dan kovulması ile Paris Dil Oğlanları Okulu üniversite bünyesine dâhil edilmiştir. 1785 yılına gelindiğinde öğrencilere Paris'te eğitim almadan doğrudan İstanbul'daki okula gönderilecekleri söylenmiş ve eğitimlerine Pera'daki okulda devam edileceği iletilmiştir. Devrim yıllarına gelindiğinde, devrim ile birlikte yaşanan siyasi gelişmelerin etkisi ile İstanbul'daki okulun da, aynı Paris'teki gibi, eğitim vermediği anlaşılmaktadır. Dönem şartları gereğince, dragomanların göç ettikleri ve Fransa ile haberleşmenin zorlaşması gibi etkenlerden ötürü öğrenci bulunmasında güçlük çekilmiştir. Bu gibi nedenlerden dolayı Konvansiyon Meclisi, 30 Mart 1795'te Mili Kütüphane bünyesinde Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulunun (L'ecole Nationale Des Langues Orientales Vivantes) kurulmasına karar vermiştir. Bu okulun kurulması ile dil oğlanları okulu artık önemini yitirmiştir. Okul, bir sonraki sene denizcilik bakanlığı bünyesinden alınarak dışişleri bakanlığına bağlanmıştır ve 1873 yılına dek varlığını sürdürmüştür. Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulu (L'ecole Nationale Des Langues Orientales Vivantes) kurulduğunda dışişleri bakanı olan Talleyrand'ın, İstanbul Pera'daki dil oğlanları okulunun eğitime devam edebilmesi için çaba sarf ettiği görülmektedir. Paris'te bulunan eski dört öğrencisini İstanbul'a davet etmiş ve Antoine-Josef Ducaurroy'yı okul müdürü olarak atamıştır. Fransa'da yaşanan siyasal gelişmelere rağmen okulun neredeyse 30 yıl eğitime devam ettiği görülmektedir. Ancak 1831'in Ekim ayında çıkan yangında, Fransız Elçilik Sarayı'nın yanması ile okul kapatılmıştır. Paris'teki dil oğlanları okulunun kapanması ise 1873 yılına denk gelmektedir. Bu okuldan mezun olmak için aranan şartlarda birtakım değişiklikler olmuştur. Bu tarihten itibaren Louis-le-Grand Koleji öğrencilerinin, mezuniyetleri sonrasında, diplomatik görevlerde staj yapmaları için elçiliklere yollanmalarına son verilmiş ve öğrencilere Yaşayan Doğu Dilleri Okulunda ders alma zorunluluğu getirilmiştir. Bu aşamadan sonra mezun olanlar, tercüman olarak Yakındoğu'ya veya kendilerine gösterilen yerlere tercüman olarak yollanmaya başlanmıştır. 1873 yılından itibaren dil oğlanları okulu, Yaşayan Doğu Dilleri Okulu bünyesine alınmıştır. İki okulun ve kütüphanelerinin Paris'teki 2 Rue de Lille'deki binada birleştikleri görülmektedir (Hitzel, 1995).

Fransız Dil Oğlanları Okulu kurulduğunda elit bir okul olmuş ve ailelerin bu okula çocuklarını yerleştirmeleri büyük bir şans sayılmıştır. Hatta daha önce de belirtildiği gibi ailelerin çocuklarını bu okula kabul ettirebilmeleri pek kolay olmamış ve bu iş için araya hatırı sayılır kişiler alınmaya başlanmıştır. Okulun bu kadar gözde olmasına rağmen öğrencilerinin masrafları için ödenek sıkıntılarının yaşanması biraz tuhaf görülebilir. Ancak bu duruma dönemin şartları içerisinde yaşanan siyasi olaylar, ekonomik durumlar ve ikili devlet ilişkileri ele alınarak bakılması gerekmektedir. Dil oğlanları okulu, her ne kadar maddi sıkıntılar ve ödenek problemleri yaşasa da önemini korumaya devam etmiştir. Diplomatik ilişkilerin önemi ve devletlerin yaşadığı ikili ilişkiler düşünüldüğünde, bu okulun eğitime devam etmesinin ve önemini korumasının ardında yatan nedenler anlaşılmaktadır. Güçlenen devletlerin diplomasiye verdikleri önemin artmasına paralel olarak ve daha önce kendi vatandaşları dışındaki dragomanların yarattığı problemler düşünüldüğünde, yetişmiş bir dragomanın üstleneceği kilit roller ile okulun neden bu kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

2.1.3. Viyana Şark Dilleri Akademisi

Türkçe öğretimi tarihi ele alındığında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu incelenmesi gereken bir diğer önemli örnektir. Osmanlı-Habsburg ilişkileri tarihinin XVI. yüzyıl başlarına dayandığı bilinmektedir. Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Maximillian tarafından İstanbul'a elçi olarak gönderilen Hans von Thurn, bu ilişkinin başlangıcı olarak gösterilebilir. Gönderilen bu elçi ile ticari ilişkilerin ikili olarak geliştirilmesi hedeflenmiştir (Gezer, 2014). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarını fethetme siyasetine paralel olarak Belgrad'ın 1521 yılında fethedilmesi ve 1526 yılındaki Mohaç Muharebesinin ardından, iki devlet arasındaki ilişkilerin yapısal değişikliğe uğramasıyla Osmanlı-Habsburg ilişkilerinin yeniden şekillenmeye başladığı söylenebilir. İlişkilerde yaşanan gelişmeler dolayısıyla Viyana, Türkçe bilen daimi bir tercüman ihtiyacı hissetmiştir. 1541 yılında Joannes Guider olarak bilinen Hans Spiegel, devletin resmî tercümanlık görevini yürütmektedir. Ancak, Spiegel'in salt tercüman olarak çalışmadığı, Şark'a seyahat edenlerin imparatora sunmak için beraberinde getirdiği birçok el yazması arasından Muhyiddin Cemali'nin Tevarih-i Al-i Osman eserini tercüme ettiği ve bu tercüme ile

Viyana’da şarkiyatçılığın ve Türkiyat çalışmalarının temellerini attığı da söylenebilir (Gezer, 2014).

Habsburg hizmetindeki tercümanlar ele alındığında birçoğunun farklı milletlerden alınmış esirler oldukları görülmektedir. Bu kişilerin yaptıkları çeviriler incelendiğinde, içeriklerinde eksiklikler bulunsa da, özellikle o dönemde bir Almanca-Türkçe sözlüğünün bulunmaması hesaba katıldığında, bu çevirilerin tarihçiler tarafından başarılı sayıldığı belirtilir (Petritsch, 1987). Viyana’da Türk dili araştırmaları incelendiğinde ilk çalışmanın 1612 yılında tarihçi ve dil bilimci olan Megiser tarafından yapıldığı görülür. Megiser, Institutionum Linguae Turcicae (Türk Dilinin Esasları) adlı kitabının ön sözünde bu barbar dilini öğrenmenin Hristiyan inancını aktarmak ve savaşlarda Türkçe emir vererek Osmanlı ordusunu yanıltmak için gerekli olabileceğini belirtmiştir (Petritsch, 1987).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, ilk tercümanlarını diğer Batılı devletlerin yaptığı gibi İstanbul’daki gayrimüslimler aracılığı ile yürütmüştür. Bu iş için Pera’daki gayrimüslimleri kullandıkları bilinmektedir. Osmanlı başkentinde bir kapı kethüdası bulunduran Habsburglar da diğer Avrupalı devletler gibi bir süre sonra tercümanlarını kendileri yetiştirmek istemiştir. Bunun için kabul görmüş usul olan elçiliklerinde tercüman yetiştirmenin benimsendiği söylenebilir. Peter von Wolgezen’in Türkçe öğrenmek için 1578’de İstanbul’a yollandığı bilinmektedir (Babinger, 1919). Ancak İstanbul Habsburg Elçiliğindeki dil oğlanlarının (Sprachnaben) kurumsal bir eğitim almaları aşağı yukarı Fransız Dil Oğlanları Okulu tarihine denk gelmektedir. Gezer’e göre (2014) Habsburglar, Osmanlı ile olan ilişkilerini ticari ilişkilerden çok askerî ve siyasi olarak şekillendirmişlerdir. Dil oğlanlarının eğitim masraflarını merkezi bütçeden karşılamışlardır. Her bir dil oğlanının masrafı için bütçeden yaklaşık olarak 600 florinin ayrıldığı bilinmektedir. Dil oğlanlarının, bu meblağın yarısını elçiye verdikleri, diğer yarısını ise eğitimleri için harcadıkları, eğitimleri için bir lisan hocasına ödeme yaptıkları da bilinmektedir.

Habsburgların dil oğlanları okulu incelendiğinde, sayıları 8 ile 12 arasında değişen farklı yaş guruplarındaki öğrencilerin elçi gözetiminde eğitim aldıkları görülür. Bu öğrencilerin temel lisan eğitimini Osmanlı vatandaşı olan bir Türk’ten aldıkları bilinmektedir. Belli bir eğitim seviyesinden sonra teorik eğitimlerini pratiğe

dönüştürmek adına, bir çeşit staj eğitimi olarak mahkemelerde bulunmuşlardır. Dil oğlanlarının kendilerini ispat edene kadar tercüman olarak işe başlamadıkları bilinmektedir. Herhangi bir nedenle gözetimleri altındaki kişilerde negatif bir etki bırakan dil oğlanları, lisan seviyeleri ne olursa olsun Viyana'ya geri gönderilmişlerdir. Bunun aksi olarak Babıâli'de sıkı ilişki kurmayı başarabilen dil oğlanları ise müstakbel elçi namzetleri olarak gösterilmektedir (Klesl, 1966).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Viyana'nın birtakım yenilikler içerisine girdiği görülmektedir. Bu yenilikler kapsamında Şark dilleri eğitim sistemi sorgulanmaya başlanmıştır. Gezer'e göre (2014) Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg'in hariciye nâzirliğine gelmesi ile Avrupa diplomasi tarihi diplomatik bir devrim yaşamaya başlamıştır. Kaunitz'in Viyana'ya gelmesi nedeniyle Şark Dilleri Okulu da etkilenmiş ve bu durum okul için milat olarak kabul edilmiştir. Göreve gelmesinden sonraki ilk yılında, okulu Turcica et Hungarica arşivi ile beraber Saray Harb Şurasından kendi denetimi altına almış ve dış politikada merkezileşmeyi tam anlamı ile sağlamaya çalışmıştır.

Bu tarihlerde Şark Dilleri Okulunun Viyana'da açılması fikri gündeme gelmiştir. Fikrin sahibi, Belgrad Antlaşması'nın mübadelesi için İstanbul'a gidenlerin maiyetinde yer alan ve İstanbul'daki okulu görerek dil oğlanlarının durumunu yakından gözlemlene fırsatı bulan Josef Franz'tır. Eski bir Cizvit rahibi olan Franz, gökbilimcidir ve 1743 yılından itibaren Viyana Üniversitesinde dersler vermiştir. Ayrıca Maria Theresia'nın verdiği yetki ile veliaht Josef'e felsefe dersleri verdiği de bilinir (Petritsch, 2004). Gezer'e göre (2014) Franz, dil oğlanlarının İstanbul'daki eğitimini, yapılan tüm masraflara rağmen beklentilerin uzağında görmektedir. Ayrıca dil oğlanlarının burada kötü âdetler ve alışkanlıklara da sahip olduğunu vurgulamaktadır. Franz bu tezini yakın zamanda dil oğlanları okulundan kovulan kişilerin fazlalığı ile savunmaktadır. Aynı şekilde Franz, okulun bu denli faydasızlığının sorumluluğunun elçiye yüklenmemesini, zira elçinin İstanbul'da yoğun bir diplomasi iş yükünün olduğunu ve Türkçe öğretimi ile ilgilenecek zamana sahip olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre eğer dil oğlanları okulu Viyana'da açılırsa, öğrenciler kolaylıkla disipline edilebilecek ve dünyevi uğraşlardan uzak kalabileceklerdir. Bununla beraber Habsburg hazinesi yıllık 1800 Florin kâr elde

edecektir. Franz'a göre nasıl ki Fransızca, Paris dışında öğrenilebiliyorsa, Türkçe de İstanbul dışında öğrenilebilir (Petritsch, 2005).

Franz'a İstanbul'da bulunan Habsburg elçisi Heinrich von Penckler karşı çıkmıştır. Elçi, dil oğlanları okulunda eğitimini almış ve İstanbul'da bulunduğu 1740-1755 yılları arasında, Osmanlı devlet geleneğini yakından tecrübe etmiş ve bu sayede devlet içerisinde iyi bir kariyer edinmiştir. Ona göre öğrencilerin İstanbul'dan ayrılması, dil öğrenimine zarar verecektir. İstanbul ağzına vâkıf olarak öğrenilen dilin çok önemli olduğunun altını çizmiştir. Penckler'e göre İstanbul ağzı ile konuşabilmenin yegâne yolu Türk hocalardan alınacak derslere bağlıdır. Bununla birlikte öğrencilerin İstanbul'da ikamet etmeleri, onların Türk âdetlerini hatta Türk mizah tarzını bile öğrenmelerine fayda sağlayacaktır. Öğrencilerin masraftan kısılarak Viyana'ya yollanması fikrinin doğru olmadığını, dil oğlanlarının Viyana'ya yollanması ile elçiliğe yeniden tercüman almak için masraf yapacaklarını ayrıca Viyana'ya Türk hoca yollamanın daha fazla masrafa yol açacağını dile getirmiştir. Ayrıca Penckler, İstanbul'daki okulun kapanması ile devletin itibarının zedeleneyeceğini vurgulamıştır (Petritsch, 2005). Josef Franz, elçinin dil öğretimi konusundaki pedagojik fikirleri ile hemfikirdir ancak ona göre, okul Viyana'da açılmalıdır ve öğrenciler burada İstanbul'daki Türk hoca yerine kendisinin önerdiği, Josef adında Viyanalı bir Ermeni hocadan daha yararlı bir eğitim alacaklardır. Franz'ın Türk dili ile ilgili Methode der Türkischen Grammatical-Gründen (Türkçe Dilbilgisel Nedenlerin Yöntemi) adlı bir kitap yazmış olmasına rağmen kendisi yerine bu Ermeni hocayı tavsiye etmesi ilginçtir. Franz'ın gözünde bu hoca Hıristiyan âdetlerini benimsemiştir ve kıyafeti dışında Şark'a ait izler taşımamaktadır (Petritsch, 2005). Maria Theresia, Franz'ın fikirlerini elçinin ortaya koyduğu bütün tezlere rağmen daha çok benimsemiş ve 20 Nisan 1753'te elçi Penckler'den İstanbul'daki okulu kapamasını istemiştir. Viyana'da eğitimlerini başarı ile tamamlayan öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek ve diplomaside tecrübe kazanmak adına İstanbul'a yollanmalarına karar verilmiştir (Petritsch, 2004).

Yaşanan gelişmelerin nihayetinde, Maria Theresia, Şark Dilleri Okulunun, Viyana'da kurulmasına karar vermekle kalmayarak ilk öğrencileri bizzat kendisi seçmiş ve bu okulun giderleri için bütçeden karşılanmak üzere senelik 3 bin florin

kaynak ayrılmasını emretmiştir. Bu gelişmeler ışığında Kaunitz, 22 Ekim 1753'te okulun öğrenci seçimlerinde dikkat edilmesi gereken birtakım kararlar almıştır. Bu kararlara göre öğrenci seçim kistaslarında özellikle köken, öğrencinin geçmiş aldığı eğitimler ve çalışkanlığı önemli bir etken olarak belirlenmiştir. Öğrenci seçimleri büyük bir titizlik ile yapıldıktan sonra müfredat şekillendirilmiş ve okul 1 Ocak 1754 tarihinde Josef Franz idaresinde Die k.k. Academie der Orientalischen Sprachen (Şark Dilleri Akademisi) adı altında kurulmuştur (Gezer, 2014).

Şark Dilleri Akademisi, Maria Theresia'nın eğitim alanında gerçekleştirdiği reformları ile ele alınmalıdır. Bu reformlar ışığında soylu ailelerin eğitimi için Cizvit kontrolünde bir kolej ve ordunun subay ihtiyacının karşılanması için bir askerî okul kurulmuştur. Bu dönem incelendiğinde yapılan üniversite reformu da dikkat çekmektedir. Bu reform ile Cizvitlerin üniversite fakültelerinden uzaklaştırıldığı ve üniversitelerin merkezi bir kurum yönetimine bağlandığı ve bu durum ile üniversitelerin özerkliklerinin son bulduğu anlaşılmaktadır (Gezer, 2014). Üniversitelerin bir merkeze bağlanması ve Cizvitler'den uzaklaştırılmasının aksine Şark Dilleri Akademisinin Cizvit kontrolünde olduğu söylenebilir. Bu durumun altında yatan nedenin Josef Franz'ın okul için hazırladığı eğitim programının Cizvitler'in ve Maria Theresia'ın dünya görüşleri ile ayrışmadığı olduğu söylenebilir. 1754 yılında, Josef Franz, okulun faaliyetleri ve müfredatına ilişkin bir rapor kaleme almıştır. Bu rapora göre okul haftanın altı günü açıktır, öğrencilerin Türk dili eğitimlerinin yanında, Fransızca, coğrafya, tarih ve retorik eğitimleri aldıkları görülmektedir. Bununla beraber ibadet, itaat, örf ve âdetler gibi kavramların öğretildikleri de bilinmektedir (Petritsch, 2005).

İlk yılları incelendiğinde, okulun maddi ve mekânsal sıkıntılar ile boğuştuğu görülür. Akdeminin ilk dersliklerinin bugünkü Backerstr / Postgasse köşesindeki Viyana Üniversitesi Cizvit Kollegiyumu'nda bulunduğu bilinir (Gezer, 2014). Josef Franz'ın yaşlanması ile okulun yönetiminin Franz'dan kendisi gibi bir Cizvit rahibi olan Johann Nekrep'e geçtiği görülür. Nekrep döneminde de okulun mekân probleminin devam ettiği anlaşılmaktadır. Okulun yıllar içerisinde farklı mekânlara taşındığı bilinen bir gerçektir. Nihayet okul 1785'te, okula neredeyse yüzyıl ev sahipliği yapacak yer olan Jakaberhof'a taşınmıştır. Bu mekânın okuldaki

öğretmenlerin ve öğrencilerin neredeyse tüm ihtiyaçlarını karşıladığı bilinmektedir. Okulun duvarlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun gönderilen fermanlar, beratlar ve şahsi mektupların asıldığı bilinmektedir (Erlach, 1988).

1770 yılına gelindiğinde Nekrep, okulda köklü reformlar yapması için Johann Anton von Pergen ile anlaşmıştır. Pergen'in, okulun Cizvit kontrolünden alınmasını ve devlet gözetimine girmesini tavsiye eden bir rapor hazırladığı bilinir. Bu rapora göre değişmesi gereken sadece okulun idaresi değil aynı zamanda müfredattır. Pergen'in müfredatı, koyu bir Katolik olan Maria Theresia tarafından fazla dünyevi bulunur ve kabul görmez, ancak okulu denetleyecek bir sivil memur görevlendirilmesini de kabul edilir. Bu devlet memurunun Kaunitz olduğu bilinmektedir (Petritsch, 2005).

Nekrep 1773 yılında okul için bir nizamname hazırlamıştır. Bu nizamnameye göre okuldaki öğrenciler sadece dil bilimi alanında değil dinî anlamda da iyi bir eğitimi alan öğrenciler olarak yetiştirilecektir. Ona göre öğrenciler pozitif bilimlerin yanında günlük ibadetlerini de aksatmadan yerine getireceklerdir. Nizamnamenin detayları incelendiğinde, bunun aslında bir öğrencinin okulda ne yapması gerektiğini açıkladığı başka bir deyişle kendisinden neler beklendiğinin belirtildiği bir belge olduğu görülür. Nizamnameye göre öğrenci sabah 6'da kalkacak, günlük temizliğini yerine getirdikten sonra sabah ibadeti için hazırlanacaktır. Kahvaltı sonrası ilk dersinin başlangıç saati olan 8'e kadar dersi için hazırlanacaktır. Dersler öğleye kadar devam edecek ve öğle saati ile kendisine iki saatlik bir ara tanınacaktır. Daha sonra iki buçukta Türkçe dersi görecektir ardından da akademinin kendi uzmanlığı için ayrılan derslere katılacaktır. Akşama doğru ise tekrar Türkçe dersi alınacak ve bu ders sonrasında akşam yemeği ve akşam ayinine katılacaktır. Öğrencilerden yatmadan önce majestelerine dua etmeleri ve günü bu şekilde bitirmeleri beklenmektedir (Petritsch, 2005).

Okulun, katı bir dinî eğitim, lisan eğitimi ve bunun yanında pozitif bilimler eğitimi verdiği görülmektedir. Osmanlının Viyana Elçisi Ebubekir Ratip Efendi'nin Şark Dilleri Okulunu ziyaret ettiği ve bu okuldaki öğrencilerin eğitimlerinden ve lisan seviyelerinden etkilendiği ve okula hediyeler sunduğu bilinir (Yeşil, 2011). 1787 yılında hazırlık eğitime kabul edilen ve iki yıl sonra da Şark Dilleri

Akademisine başlayan Josef von Hammer'in anılarına göre, bu tarz bir eğitimin öğrencileri çok etkilediği görülür. Hammer tatillerini akademinin çiftlik evinde geçirmiş, sonrasında yaklaşık dokuz sene eğitimi için ailesinden uzak kalmış ve bu durumun en az eğitim kadar zor olduğunu dile getirmiştir (Hammer, 1948). Okulun zaman içerisinde müfredat değişikliğine uğradığı ve deniz ve ticaret hukuku gibi disiplinlerin de müfredata eklenmesi ile salt bir lisan öğretme okulu kalıbından çıkartıldığı, devlet için diplomat yetiştiren bir okul olma özelliği kazandığı söylenebilir (Gezer, 2014).

2.1.4. İstanbul Şarkiyat Mektebi (Polonya)

Türklerin Polonya (Lehistan) ile olan ilişkileri incelendiğinde, bu ilişkinin yaklaşık 600 yıllık bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Osmanlı-Polonya ilişkilerinin başlangıç tarihi olarak XV. yüzyıl gösterilebilir. XVI. yüzyılda iki devletin sınır komşusu olduğu ve 25 yıllık savaş dönemlerinde bile, bazı istisnalar sayılmaz ise, ilişkilerini sürdürdükleri bilinmektedir Eskiden beri Polonya'da Türkçe bilen kişiler arasında krallar, diplomatlar, soylu aile mensupları, tacirler, esirler, gezginler sayılabilir.

Altın Ordu Devleti yıkılış sürecine girdikten sonra Tatar ve Karayların Polonya topraklarına yerleşmeleri ve Polonya'nın sınırlarının Karadeniz'e doğru genişlemesi ile Osmanlılara komşu olması sonrasında Türkçe kelimelerin Leh diline girmeye başladığı söylenebilir. Polonya'daki Stefan Batory ve III. Jan Sobieski gibi Türk dilini bilen kralların varlığının da soylu aileler arasında Türkçe öğrenimine olan ilgiyi arttırdığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca, Lehçede 'poturzcency' (Türkleşenler) olarak bilinen bazı isimlerin de Türkçe öğrenimine etkisi olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında; Roksolana (Hürrem Sultan -1502-1558), Wojciech Bobowski (Ali Ufki Bey), Michal Czajkowski Mehmet Sadık Paşa – 1804-1886) gibi isimler göze çarpmaktadır (Emiroğlu, 2016).

Emiroğlu'nun (2016) konu ile ilgili çalışmasında, XVI. yüzyıl krallarından August'un, Krzysztof Dzierzka'yı İstanbul'a Türkçe öğrenmesi için yollamasının bir geleneği başlattığının altı çizilmiştir. Dzierzka'nın geri dönmesi ile ülkesinde Türkçe bilen tercümanların yetiştirilmesi için girişimleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca

Dzierzka'nın bu girişimde yalnız olmadığı, Samuel Otwinowski'nin de aynı konuda emek sarf ettiği bilinir.

XVII. yüzyıla gelindiğinde Polonya'da siyasi bir istikrarsızlık yaşandığı bilinmektedir. Yaşanan bu istikrarsızlık Türkçe öğrenimi ve öğretimine olan ilgiyi aksatmış ve tercüman sıkıntısı oluşmuştur. Ülkede Türkçe bilen tercüman sorunu yaşandığı sırada, Fransız asıllı François a Mesgnien (Franciszek Meninski, 1620-1698) Polonya Kralı Kazimierz'in (1609-1672) tercümanlık görevini üstlenmiştir (Emiroğlu, 2016). Meninski'nin, kralın isteği doğrultusunda İstanbul'a yollandığı ve Polonya'da Doğu Dilleri Okulu açmak gibi bir fikirle geri döndüğü bilinmektedir. Ancak bu fikrin maddi gerekçelerden ötürü gerçekleşemediği söylenebilir. Meninski'nin niyetlendiği okul açılmamış olsa da kendisinin Türk dili öğretimi ve öğrenimi için ortaya koyduğu eserlerin diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Polonya da ilk başvuru kaynakları arasında olduğu söylenebilir. Meninski'nin eserlerinin yanında, Polonya'da Türkçe öğreniminde kullanılan bir diğer kaynak olarak Walenty Majewski'nin, Holdermann'ın çalışmasından kopya ettiği Gramatyka Turecka adı ile çıkardığı Türkçe gramer kitabı gösterilebilir (Reychman, 1950).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Polonya'da Türk diline hâkim tercümanlarının sayısının azlığı nedeniyle belli başlı sıkıntıların ortaya çıktığı söylenebilir. Yine bu yüzyılda, Osmanlı ve Kırım Hanlığından Polonya'ya bazı Türkçe evrakların geldiği bilinen bir gerçektir. Polonya'nın görevlendirdiği bir tercümanın, Hotin'deki Türk bir yetkili ile ilişki kurduğu ve ülkeye giriş çıkış işlemleri ile ilgilendiği bilinmektedir. Akay Dinç'in çalışmasına göre (2014) 9 Ekim 1621 tarihli Hotin Antlaşmasının maddelerinin Lehçe, Osmanlıca ve İngilizce yazılmış metinlerinde daimi elçilik kavramı geçmektedir. Devletin bu dönemde Türk dilini bilen Ermeni tercümanlardan ve İtalyan kökenli levantenlerden faydalandığı söylenebilir. Ancak bu durumun, diğer devletlerin de yaşadığı, tercümana güven sorununu da beraberinde getirdiği söylenebilir. Hemen hemen diğer bütün Avrupalı devletlerin aynı nedenlerden ötürü kendi tercümanlarını yetiştirme ihtiyacını karşılamak için açtıkları dil oğlanları okullarının bir benzeri Polonya Kralı Stanislaw August Poniatowski tarafından da İstanbul'da açılmak istenmiştir (Kantecki,1880).

Polonya Kralı Paniatowski'nin, İngiliz diplomat Charles Hanbury Williams aracılığı ile Petersburg'a geldiği bilinir. İngiliz diplomatın, Petersburg'da elçilik görevi esnasında Paniatowski'ye sekreterlik görevi teklif ettiği ve Paniatowski'nin de bu görevi kral olmadan önce kabul ettiği bilinir. Hatta bu görev esnasında, Rusların açtığı dil oğlanları kurumunu yakından incelediği ve kendisinden yaklaşık yüzyıl önce Meninski tarafından açılmak istenen dil oğlanları okulu projesini de incelediği tahmin edilmektedir. Avrupalı devletlerin tercümanlara olan güven problemleri ve çeviri hatalarından kaynaklanan diplomatik sorunlar nedeniyle açtıkları dil oğlanları okullarına benzer bir okul açmayı amaçlayan kralın bu isteğinin, Polonya'nın bu devletlerin yaşadığı sorunlara ek başka sorunlarının da olmasıyla pekiştiği söylenebilir. Coğrafi olarak Prusya ve Rusya arasında sıkışan Polonya'nın gittikçe güçlenen bu iki devletin kendisi için bir sorun teşkil ettiği inancına sahip olduğu bilinir. Osmanlı ile iyi ilişkiler kurmak ve bu iki devlete karşı Osmanlı ile ittifak kurmayı amaçlayan kral, bunu gerçekleştirmek için Türkçe bilen diplomatlara ve tercümanlara gereksinim duymuştur. Bunun yanında yaşanan siyasi karışıklık ve yeni kralın diplomaside yetişmiş eleman sıkıntısı yaşaması ve diplomasiyi tek merkezden yürütme çabası gibi sebeplerden ötürü bu okulun açılması önemsenmektedir. Genel olarak ülkesinde reformlar yapmak isteyen kralın bu okula ihtiyaç duyduğu bir gerçektir (Akay Dinç, 2014). Kral bu projesini hayata geçirmek adına, 1765 yılında diplomatik olarak iyi ilişkiler kurmak istediği Osmanlı topraklarına okulu açmak niyetiyle elçi Tomasz Aleksandrowicz'i yollamıştır (Konopczynski, 1936). Ancak elçi bir yıl kadar Osmanlı sınırında bekletilmiştir. Elçinin ve beraberinde Türkçe öğrenmek için gelenlerin kabulü ve bu dil okulu projesinin gerçekleştirilmesi için için Karol Boscamp adında bir Hollandalının çalıştığı bilinir. Boscamp, Osmanlı yetkilileri ile görüşmüş ve süreci hızlandırmaya çalışmıştır. Elçi'nin yanında İstanbul'a Türkçe öğrenmek için gelenler arasında Ermeni bir tüccarın oğlu ve Cizvit tarikatı mensubu Komerzewski, Gulian denen İtalyan kökenli tercümanın oğlu ve Everhardt bulunmaktadır (Lesiczka, 2016).

Akay Dinç (2014) daha önce de bu okula benzer bir okulun kurulmuş olabileceği üzerinde durulmuştur. Hotin Antlaşması'nda geçen bir maddeye göre Polonya, İstanbul'da daimi bir elçi bulunduracak ve genç Lehlerin Türkçe öğrenimi

için Şark Dilleri Mektebi kurulacaktır. Devamında okul için ihtiyaç duyulan hocanın İstanbul'dan getirtileceğinin altı çizilmiştir. Buradan yola çıkarak, okulun İstanbul'da açılmayacağı anlaşılmaktadır. Okul ile ilgili net bir detay bilinmemesine karşın, Polonya Kralı III. Sobiesky'nin (1674-1696) ve kardeşinin bu okulda eğitim aldıkları belirtilmiştir. Sobiesky ile alakalı çalışmalar incelendiğinde, eğitimini tam olarak nereden aldığı bilinmemekle beraber, kendisinin Tatarca ve Türkçeyi İstanbul'da öğrendiği görülmektedir. Sobiesky'nin İstanbul'a Mikolaj Bieganowski tarafından elçilik görevi ile yollandığı bilinir.

Lesiczka'nın çalışmasına göre (2016), Elçi Tomasz Aleksandrowicz'in beraberinde gelenlerden birine ait 11 Ekim 1766 tarihli günlükte, Karol Boscamp'ın girişimleri ile İstanbul Polonya Şark Okulu' nun (Polska szkola orientalna w Stambule) 1766 yılı baharında açıldığından bahsedilir. Yukarıda adı geçen dört öğrenci ile öğrenim hayatına başlayan okulda, Komerzewski'nin Türk dilini öğrenmede zorluk yaşaması nedeniyle okulu bıraktığı bilinir. Aynı çalışmaya göre kralın Komerzewski'nin ayrılmasından önce okula Avusturya kökenli bir asker çocuğu olan Pichelstein adında birini daha yolladığı belirtilmiştir. Ayrıca elçinin okula Dederkal soyadlı bir öğrenciyi önerdiği bilinir. Boscamp'ın ise okula koordinatör olarak Piotr Crutta'yı görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Crutta'nın Arnavut kökenli bir dragomanın kardeşi olduğunun altı çizilmiştir. Aynı çalışmaya göre okulun işleyişi şöyledir:

Öğrenciler okulda birlikte konaklayacaklar, eğitimleri için burs alacaklar ve bursun bir kısmını eğitimleri için hocalarına vereceklerdir. Okulda eğitim sabahleyin Türkçe pratik yapmakla başlayacak, öğleden sonra ise koordinatör Crutta denetiminde alıştırma yapmakla devam edecektir. Bununla birlikte öğrenciler resmî yazışma dilini, ferman ve mektup yazabilmeyi öğreneceklerdir. Öğrencilerin şiirle ilgilenmeleri ve analiz yapmaları yasaklanmıştır. Ayrıca, öğrencilerin, haftada iki kere, saray diline vâkıf olmaları için Türkçe konuşan üst düzey efendiler ile görüşmeye yollandıkları bilinmektedir. Okulun katı bir disiplin anlayışına sahip olduğu ve öğrencilerine bazı yerlere gitme yasağı koyduğu bilinmektedir. Okulun belli bir bütçe ye göre yönetildiği ve bu bütçeden koordinatör Crutti'nin sorumlu olduğu anlaşılmaktadır (Reychman, 1950).

Reychman'a göre (1950), okulda birtakım huzursuzluklar da yaşanmaktadır. Öğrencilerin bazıları arasındaki yaş farkı, okulun sahip olduğu disiplin kurallarında sorun yaratmaktadır. Ayrıca bazı öğrencilerin, öteki öğrencilerden daha fazla İstanbul'da ikamet etmeleri nedeniyle öğrenciler arasındaki Türkçe seviyelerinde farklılıklar bulunmaktadır. Everhardt'a göre Crutta'nın Türkçe bilgisinin bazı öğrencilerden daha geride olması ve onun, okulu yönetmedeki becerisinin sorgulanması, okuldaki huzursuzluklardan bazılarıdır. Bunların yanında, öğrencilerin dil öğrenmek için kaynak bulmada sorunlar yaşadığı ve bu durumun da okulda sorun yarattığı belirtilmiştir. Bu huzursuzluklar neticesinde, Crutta'nın 1767 yılın sonbaharında görevinden ayrıldığı ve Polonya'nın İngiltere elçiliğine atandığı anlaşılmaktadır. Onun yerine okula Zygmunt Pangali getirilir ve öğrencilerin sabah derslerine giren pratik Türkçe hocasının da değiştirildiği görülür.

Lesiczka'nın konu ile ilgili çalışmasında (2016), Osmanlı-Rus savaşı (1768-1774) esnasında, okulun eğitim veremeyecek hâle geldiği belirtilmiştir. Hatta Polonya Kralı'nın, İstanbul İngiliz Elçisi Ainsli'den okulun eğitim hayatına devam edebilmesini sağlması adına yardım talebinde bulunduğu altı çizilmiştir. Bu süre zarfında okulda da işlerin pek yolunda olmadığı görülmektedir. Everhardt'ın krala yazdığı rapora göre Crutti'nin ayrılışından sonra okuldaki öğrenciler arasında ilişkiler gittikçe bozulmuştur. Aynı çalışmada, Everhardt'ın Crutti sonrası gelen Pangali'nin kralın düşmanları ile iş birliği içinde olduğunu krala yazdığı belirtilmiştir.

Reychman'a göre (1950), 1770 yılında okul ortamında nispeten düzelmeler olmuş olsa da huzursuzluklar devam etmiştir. Polonya'dan İstanbul'a giden sığınmacıların da okulda kaldığı ve bunlar arasında Skupienski adında birinin, Pangali ile ilgili rahatsızlığın yaşanmasının ardındaki kişi olduğu belirtilmiştir. Okulda hoca oldukları bilinen Everhardt (okul eski öğrencilerinden) ve Pangali ile alakalı şikâyet mektuplarının, öğrenciler tarafından krala yollandığı anlaşılmaktadır. Bu mektuplara hocaların mektupları da eklenir. Polonyalı yetkililerin hocaları haklı buldukları ve hakkında şikâyet aldıkları Pichelstein'ı uyardıkları ve aksini ispat etmek isteyen Pichelstein'ın da bunu göstermek adına Sarf adındaki Arapça dilbilgisi

kurallarını içeren kitabı Lehçeye çevirdiği anlaşılır. Bu anlaşmazlığın, okula öğrencilerin faydalanacağı bir kitap çevirisi kazandırdığı görülmektedir.

Smoleński'nin çalışmasına göre (1901), okulda sorunların tekrar baş göstermemesi adına 17 Ekim 1772 yılında bir dizi karar alınmıştır. Bu kararlar gereği artık öğrencilere burs verilmeyeceği, ancak yiyecek, içecek, giyecek ve öteki masraflarının karşılanacağı belirtilmiştir. Öğrencilerin her gün Türk bir hoca tarafından en az 2-3 saat eğitim alacaklarının altı çizilmiştir. Bu yapılan dersin ise Pangali tarafından Lehçe'ye çevrilmesi şart koşulmuştur. Bunun yanında Türkçe, Arapça ve Farsça bilen kabiliyetli bir başka hocadan da ders alınacaktır. Okulda sadece Türkçe, Arapça ve Farsça değil, bu doğu dillerine ek olarak Fransızca ve İtalyanca da öğretilmiştir. Öğrencilerin, diplomatik yazışma stili, Doğu edebiyatına ait bilgiler ve fermanlar hakkında da eğitim aldıkları bilinmektedir.

1775 yılına gelindiğinde okulun hâlâ istenilen seviyeye gelmediği Everhardt'ın raporlarından anlaşılmaktadır. Okulun işlevsel olduğunu ispat etmek isteyen Pichelstein'in bazı çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu çalışmalar arasında Anadolu ve İstanbul hakkında 300 sayfalık bilgi, Lehçe-Türkçe sözlük, Meninski Lügati'ni tanıtmak amaçlı oluşturulan 60 sayfalık Latince transkripsiyon, Farsça-Türkçe-Lehçe sözlük ve Farsçadan Türkçeye, Lehçeden Türkçeye çeviriler olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların pek çoğunun ise kayıp olduğu bilinmektedir (Reychman, 1950).

Lesiczka'nın 2016 yılındaki konu ile alakalı çalışmasına göre, 1779'da okulda bazı değişiklikler yaşanmıştır. Aynı yıl Pangali'nin okuldan uzaklaştırıldığı ve yerine Pichelstein'in getirildiği anlaşılmaktadır. Kral, onun yaptığı çalışmalardan etkilenmiş ve onu koordinatör olarak okula atamış ve kendisine yardımcı bile vermemiştir. Onun tek başına okul ile ilgilenebileceğine inanmaktadır denilebilir. Okula süreklilik katmak adına yeni öğrenciler yollanmasına karar verilir. 1786 yılında Polonya İstanbul temsilcisi olan Chrzanowski'nin okul için müfredat değişikliği teklif ettiği görülmektedir. Ona göre, okulda diplomasi ve ticaret eğitimi verilmelidir, okul bu sayede daha etkin bir rol üstlenebilir. Yine ona göre, okulda sadece Polonya kökenli öğrenciler eğitim almalıdır. 1790 yılına gelindiğinde ise İstanbul Elçisi olarak yollanan Piotr Potocki'nin okulda diplomatik ve ticari eğitime ek olarak sadece gereken alanlarda tercüman yetiştirilmesini önerdiği anlaşılmaktadır. Okulda buna

uygun şekilde yeni bir program yapılması gerektiği ve mezunların nerelerde çalışabileceğinin belirlenmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir. Bu görüşler neticesinde, okulun 1790 yılında yeni bir programa sahip olduğu söylenebilir. Bu programa göre okula 6 öğrenci alınacak bunların 3'ü Polonya kökenli olacaktır. Diğer 3 kişinin de Doğu Avrupa kökenli olmasına karar verilmiştir. Bu yeni programa göre dersler yeniden şekillendirilmiş ve okul yöneticileri belirlenmiştir. Yeni program sayesinde öğrenciler mezun oldukları takdirde, sınır tercümanı, kraliyet memuru olabilecek, ticaret ve istihbarat gibi alanlarda çalışabileceklerdir. Öğrencilerin tamamı Doğu dillerini (Türkçe, Arapça ve Farsça) öğrenecek, bununla birlikte Polonya kökenli öğrenciler Fransızca ve İtalyanca, Polonya kökenli olmayan öğrenciler de Lehçe öğrenme zorunda olacaklardır. Lisan derslerinin yanında okulda tarih, coğrafya, ekonomi ve Türkiye bilim tarihi dersleri de okutulacaktır. Okul elçilik binası içinde faaliyet gösterecek ve okulun müdürü elçilik müsteşarı olacaktır.

Okulun İstanbul'da, 1766 ve 1793 yılları arasında neredeyse 30 yıl faaliyet gösterdiği söylenebilir. Dederkal, Giulani, Pichelstein, Chabert ve Kirkor okulda yetişen dragomanlar arasındadır. Okulun ilk yıllarında diğer Avrupa devletlerinin dil oğlanları okullarında yaşanan benzer sorunların yaşandığı söylenebilir. İlk yıllarda eğitimin tam olarak nasıl verilmesi gerektiğinin belirlenmemesinden kaynaklı bazı sorunlar yaşandığı görülmüştür. Ancak Piotr Potocki'nin elçilik görevini üstendiği yıllarda okula bir program kazandırıldığı göze çarpmaktadır. Polonya'da yaşanan siyasi sorunların okula kaynak sorunu doğurduğu ve bu durumun da eğitimi olumsuz etkilediği söylenebilir. Yaşanan olumsuz gelişmeler doğrultusunda okulun 1 Ekim 1793 yılında resmî olarak kapandığı bilinir (Lesiczka, 2016).

2.1.5. Çarlık Rusyası'nda Türkçe Öğretimi

Çarlık Rusyası'nda Türkoloji ile ilgili araştırmalar yapıldığında, Türkoloji'nin, Rusya'da Şarkiyatçılığın omurgası olduğu söylenebilir. Avrupa'daki Türkçe öğrenimi ve öğretimi örneklerine paralel olarak Rusya'da da Türkçe öğreniminin diploması ihtiyacının getirisi olarak doğduğu vurgulanabilir. Bu bağlamda diploması paralelinde ilk şarkiyatçıların, lisan öğrenmek adına tercüman okullarından yetiştikleri söylenebilir (Kapıcı, 2014).

1714 yılında, Çar I. Petro'nun (Pyotr Alekseyeviç), farklı nesnelere ilgi duyduğu ve bu bağlamda acayip denilebilecek bir müze kurduğu bilinir. Çar sarayında kendisine tuhaf gelen nesnelere biriktirmeye başlamış ve farklı yerlerden gelen egzotik ve nadir eserlerden oluşan bu objeleri bu müzede biriktirmeye başlamıştır. Kuntskamera adı verilen bu müzede gün geçtikçe toplanan nesnelere sayısında artış olduğu bilinir. Bu müzede bulunan nesnelere arasında yakın coğrafyalardan gelen canlılar ve Yakındoğu yazma eserleri de bulunmaktadır. Müzenin zaman içerisinde büyüdüğü ve 1718 yılında ayrı bir yapıya taşındığı bilinmektedir. Müze taşandıktan sonra, müzenin yanında bürokratik reformlar sonucu kurulmuş olan kolejlerin varlığı görülmektedir. Bu kolejlerden birinin de Rusya'nın bir asır hariciyesini yönetecek kurum olan Hariciye Koleji (Kollegi İnostrannih Del) olduğu söylenebilir. Çar'ın doğuya ilgisi gereği doğmuş tek şeyin müze olmadığı ve müzenin yanında kurulmuş olan Hariciye Koleji'nin de zamanla Doğu ile alakalı politik ve entelektüel merakı barındıran bir kurum olduğu görülür (Kapıcı,2014).

Kapıcı'nın konu ile ilgili çalışmasında (2014), Rusya'da diplomasinin, XVI. yüzyıl ortasında Osmanlı'da karşılığı reisülküttaplık olan posolskiy prikaz kurumu bünyesinde geliştiği belirtilmiştir. XVIII. yüzyıl öncesinde Rusya'da Doğu ile ilgili kaynakların Osmanlı sefaretnamelere veya sefaret arızalarına denk gelen posolskiye knigi adı verilen koleksiyonlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu koleksiyonların, Osmanlı tarihi, coğrafyası ve halkın yaşayışı hakkında bilgiler barındırdığı söylenebilir. XVII. yüzyılda Romanovların hükmü başlayınca Moskova ve çarlarının Osmanlı'yı Hristiyanlık karşısında en büyük düşman ve Rusya'nın da en çetin rakibi olarak görmeye başladıkları söylenebilir. Yaşanan bu gelişmeler ışığında, Rusya'da Osmanlı Türkçesi bilen tercümanlara ihtiyaç doğmuş ve bunların devlet bünyesinde çalıştırılması gereği hâsıl olmuştur. Daha önce bahsedildiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun tercüman ihtiyacını genellikle gayrimüslim tebaadan özellikle Rum, Ermeni ve Yahudi mühtedilerden karşıladığı görülmektedir. Benzer bir yaklaşımla, Rusya'da tercüman olarak Tatar kökenli tercümanlar ve dil oğlanlarının kullanıldığı görülür (Belokuruv, 1906).

Çar Petro, siyasi, ekonomik, askerî ve dinî alanlarda Doğu dillerini bilen tercüman kadrolarına ihtiyaç duymuş bu ihtiyaca binaen, Avrupa'dan bu dilleri bilen

uzmanları Rusya'ya davet etmiştir. Bununla beraber, Rusya'da da bu dilleri bilenlerin yetiştirilmesi ihtiyacı hissedilmiş ve bu bağlamda 18 Haziran 1700 tarihinde Petro, Sibiryaya metropolitine, Çince ve Moğolca bilen genç yaşlardaki kişilerin bu bölgeye yollanmasını bildirmiştir. 14 Temmuz 1700 tarihine gelindiğinde, imzalanan İstanbul Antlaşması ile Rusya İstanbul'da daimi elçi bulundurma hakkı elde etmiştir. Bu sebeple, Rusya'nın Doğu dillerini bilen tercümanlara olan ihtiyacı pekişmiştir denilebilir. İstanbul Antlaşması sonrasındaki Prut Seferi (1711) ve İran Seferi ile Türkçe, Farsça ve Arapça bilen diplomatlara olan gereksinimin artık zorunluluğa evrildiği görülmektedir (Kapıcı, 2014). 1716 yılında İran'a gönderilen Artyöm Volinskiy'nin heyetine Doğu dillerini (Türkçe, Arapça ve Farsça) öğrenmeleri için beş adet öğrenci dâhil edilmiştir (Buliç, 1989). Ardından sekiz sene sonra 1724 yılında İstanbul'a elçi olarak gönderilen İvanoviç Rummyantsev'in heyetine, yaşları 13- 14 aralığında dört öğrencinin aynı maksatla eklendiği bilinir. Bu öğrenciler İstanbul'daki tercüman ve tercüme faaliyetleri ile görevlendirilmiş Rus daimi diplomatik misyonuna gönderilmiştir. Bu müstakbel dragomanların açılan diplomatik misyonda staj yaptıkları belirtilmelidir. 1735 ve 1745 yılları arasında Rusya'nın İstanbul'daki görevlisi Beşnyakov'un gözetimi altında on üç öğrencinin olduğu bilinir. Rus hariciyesinin, İstanbul misyonunda Türkçe öğretiminin 1750'li yıllardan sonra da devam ettiğinin altı çizilmelidir.

Petro döneminde, devletin yalnızca Osmanlı ile değil İran, Kafkasya, Çin ve Orta Asya hanlıkları ile çeşitli ilişkiler içerisine girdiği görülür. Devletin aynı zamanda, bu ilişki içerisinde olduğu devletler üzerinde emperyalist amaçlar güttüğü ve bu maksatla çarın bu bölgeler ile alakalı askerî stratejiler hazırladığı bilinmektedir. Rus hariciyesinin bu amaçla Osmanlı sultanı, Kırım ve Orta Asya'daki bazı hanlıklarla Türkçe yazıştığı bilinir. Bu bakımdan, çarlığın tercümanlara ciddi manada ihtiyaç duyduğu ve bu amacını gerçekleştirecek yapılanmanın Petro döneminde hayata geçirildiğinin altı çizilmelidir. Petro döneminde bu yapılanma ile ilgili öne çıkan isim kuşkusuz Dimitri Kantemir'dir. Kantemir'in Rusya'da bilinen ilk oryantalist olduğu söylenebilir. Kendisinin, Arap tipografisinde ilk matbaayı kurduğu ve Petro'nun İran seferine iştirak ettiği bilinir. Kantemir'in, Petro'nun

beyannamesini kendi matbaasından Osmanlıca olarak bastığı ve geçtiği güzergâhlarda halka dağıttığı bilinir (Kapıcı, 2014).

Kapıcı'nın konu ile ilgili makalesinde (2014), Rusya hariciyesindeki yapılanma sonrasındaki 13 Şubat 1720 tarihli iradeye göre, Hariciye Kolejine (*Kolegi inostrannih del*) Türkçe ve diğer Şark Dilleri Dairesinin dâhil edilmesi öngörülmüştür. Bu dairede, Babîali ile olan yazışmaları yürüten biri sekreter olmak üzere Osmanlı Türkçesi de bilen toplamda üç tercümanın çalıştığı bilinir.

XVIII. yüzyılın başından itibaren, Hariciye Koleji dâhilindeki Şark dilleri eğitiminden ve dragomanların yetiştirilmesi ile alakalı olarak Alman şarkiyatçıların etkisinden de söz etmek gerekir. Alman bilgin Leibniz'in önerisiyle 1724'de Rusya İlimler Akademisi kurulmuştur. Akademinin kuruluşundan sonra Alman Gotlieb-Siegfried Bayer Rusya'ya davet edilmiş ve Bayer'in akademide Doğu dillerinin öğretilmesine ön ayak olduğu görülmüştür. Bayer'in Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türkî'sinden bazı kısımları tercüme etmesi, onun akademideki ilk Türkolog olarak anılmasına neden olmuştur. Aynı şekilde, Georg-Jacop Kehr'in Hariciye Kolejine Türkçe, Arapça ve Farsça tercüman olarak alındığı ve başta Türkçe olmak üzere Doğu dilleri hocalığı yaptığı bilinir (Kapıcı, 2014).

İlimler Akademisi faaliyete başladıktan sonra Hariciye Kolejinin (Kolegi Inostrannih Del), ülkedeki dil öğrenimine ve şarkiyat çalışmalarına en fazla katkıyı sunduğu söylenebilir. XVIII. yüzyıl ile birlikte kurumun Moskova ve Petersburg şube ve misyonlarında dil kurslarının açıldığı bilinmektedir. Şark'ta görev almaları beklenen diplomat ve dil oğlanlarını yetiştirme misyonuna sahip bu dil kurslarında, hoca olan ilk kişinin Kehr olduğu belirtilmelidir. Kehr'in eğitim anlayışına göre, Rusya İmparatorluğu Şark sınırları içerisinde olan devletler ile onların ana dilinde yazışmalı, o devletlerde görev alan diplomatlara yardımcı olması için Şark dillerini bilen diplomat ve tercümanları yetiştirmelidir. Şark'a ait bilgilerin toplanabilmesi için Şark dillerine vâkıf bürokratların yetiştirilmesi elzemdir. Bu niyetle, Rusya'nın İstanbul misyonuna, hem tercüman yetiştirme hem de tercüme faaliyetleri yürütme görevleri verildiği söylenebilir. İlimler Akademisinin, kurulduktan sonra dil bilimi, beşeri araştırmalar ve doğa bilimleri ile ilgili araştırmalar ve bu alanlar ile ilgili Osmanlı coğrafyasında çeşitli saha çalışmaları yaptığı bilinir. Petro ile başlayan bu

ilmi atılımın Petro'dan sonra aynı vizyon ile sürdürülmediği görülmektedir. 1747 yılında Çariçe Yelizaveta Petrovna'nın İlimler Akademisi tüzüğünden Şark dilleri öğrenimini çıkarttığı belirtilmelidir (Frye, 1972).

Rus Çariçesi II. Katerina (Yekatarina Alekseyevna) döneminde, Şarkiyat ile ilgili kişilerin diplomatik görevlerde istihdam edildikleri bilinmektedir. Bu kişilerin sayısının çok fazla olmadığı ancak yine de II. Katerina döneminde Şark dilleri ile ilgili öğrencilerin sayısında bir artış olduğu gözlenebilir. İstanbul misyonunda eğitim alan öğrencilere sadece Türkçe öğretmek ile yetinilmediği bunun yanında Yunanca, İtalyanca, Fransızca ve Latince de öğretildiği bilinir. Lisan derslerine ek olarak 1784 yılına dek matematik, tarih ve coğrafya gibi disiplinlerin de verildiğinin altı çizilmelidir. 1730 yılından itibaren İstanbul'daki Rus Elçiliği'nin bünyesinde, diğer Avrupalı devletler örneğinde olduğu gibi, bir tercüman okulunun varlığı bilinmektedir. Hatta 1781-1787 yılları arasında İstanbul'da elçilik yapmış olan Yakov İvanoviç Bulgakov döneminde dil öğrenen öğrenciler için ayrı bir binanın yapılmıştır (Kesselbrenner, 1988; Kapıcı, 2014). Rusya'nın farklı yerlerinden seçilmiş kabiliyetli gençlerin Hariciye Dairesi'ne kaydedildiği ve burada temel bir eğitim aldıktan sonra Rusya'nın Şark bölgelerindeki misyonları dâhilindeki tercüman okullarına yollandıkları bilinir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu dil okullarının en büyüğünün İstanbul'daki elçilik binasında olan okul olduğu söylenebilir (Kapıcı, 2014).

XIX. yüzyılın başlarının Rusya için bir Şark Rönesans'ı olduğu düşünülebilir. 1804 yılındaki yükseköğretim reformu ile kurulmuş olan Kazan Üniversitesinin, Mirza Kazem Beg liderliğinde şarkiyat araştırmalarında en önemli kurumlar arasına girdiği söylenebilir. Bunun yanında, aynı zaman dilimlerinde Moskova'da 1829 yılında Lazarev Şark Dilleri Enstitüsünün kurulduğu görülür. Yine 1855 yılında Mirza Kazem Beg tarafından Petersburg Üniversitesi bünyesinde Şark Dilleri Fakültesi kurulmuştur.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde, 1819 yılına gelindiğinde, Rusya Hariciye Nezareti (Ministerstvo İnostrannih Del) dâhilinde Asya Departmanı kurulmuş ve bu kurum bünyesinde Şark dilleri öğretimine başlanmıştır. Bu kurum ile Rusya'da Türkoloji ve Şarkiyat alanını da içerisine alan bir bürokratik yapılanma

gerçekleşmiştir denilebilir. Bu kuruluşun fikir mimarının Nesselrode olduğu bilinir. Nesselrode'ye göre, Asya Departmanı dâhilinde kurulacak olan Şark Dilleri Okulunun üniversite seviyesinde bir eğitim vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, 29 Mart - 10 Nisan 1823 tarihinde Asya Departmanına bağlı bir öğretim şubesi kurulduğu görülür. Bu şubenin, kurumsal yapısının özerk olmakla birlikte Asya Departmanına bağlı olduğu ve Osmanlı ile İran topraklarında görev alacak tercüman ve bürokratları yetiştirmek gibi bir görev üstlendiği bilinir. Başlarda öğrenim süresi iki yıl olarak öngörülmesine rağmen bir müddet sonra eğitim yılının üç yıla çıkarılmıştır. Şubede öğretilmesi planlanan diller başta Türkçe olmak üzere Farsça ve Arapçadır. Bu dillere ilerleyen yıllarda Moğolcanın da eklendiği ve öğretim yılının dört yıla kadar sürdüğü de görülmüştür. 1830 yıllarına gelindiğinde, müfredata Müslüman Şark tarihi dersinin, 1872 yılında ise İslam hukuku dersinin eklendiği bilinir. Okulda öğrencilerin bilmesi gereken lisanların Türkçe, Arapça, Farsça ve Moğolca ile sınırlı kalmadığı, bu dillere ek olarak öğrencilerin modern Yunanca, İtalyanca ve Fransızca gibi lisanlarda da eğitim aldıkları görülmektedir. Okul müfredatına, gramer, konuşma ve kelime bilgisi dışında kaligrafi derslerinin de eklendiği bilinir. Okuldaki Türkçe bölümünden, Grigoriy Mihayloviç Vlengali adında bir Rum'un sorumludur. Okuldaki hocaların Batılı şarkiyatçılar olduğu bunlar arasında, Alman şarkiyatçı Frederick von Adelung (1824-1843), Jean Francois Demanja (1789-1839), Francois B. Charmoy (1793-1869) gibi isimlerin olduğu görülmektedir. Charmoy'un Türkçe ve Farsça, Demanja'nın ise Arapça öğrettiği bilinir. Asya Departmanı Şubesi kontenjanının dokuz ile sınırlı olduğu ve öğrencilerinin eğitimlerini tamamladıktan sonra ilk staj yerlerinin İstanbul olduğu bilinmektedir. Daha sonra XIX. yüzyıla gelindiğinde İstanbul'a Mısır'ın da eklendiği görülür (Kapıcı, 2014).

Hariciye Nezareti dâhilindeki bu okulda, derslere Türkçe grameri ile başlandığı, daha sonra Türkçe atasözlerinin analizlerinin ve çeviri çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Okulun ders kitapları arasında ünlü Fransız Türkolog Pierre Amedee Jaubert'in dil bilgisi kitabı, mektuplar ve masallar ile Meninski'nin gramer kitabının bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Şeyhzade Ahmet Misri'nin Nicolas Bertele tarafından basılmış Kırk Vezir Hikâyeleri, Naima Tarihi, Vasıf Efendi Tarihi

ve Hafız Divanı gibi eserlerin Türkçe öğreniminde kullanıldığı bilinir. Bu kitapların yanında çeviri derslerinde gazetelerden de faydalanılmaktadır. Asya Departmanı Okulunda Osmanlı topraklarından gelen Müslüman ve gayrimüslim hocaların varlığından da söz edilebilir. Özellikle Türkçe konuşma dersleri için Osmanlı vatandaşı olan hocaların tercih edilmiştir. Bunlar arasında, 1844 yılına dek yaklaşık yirmi yıl Türkçe konuşma dersleri veren Çorbacıoğlu olarak bilinen bir Rum bulunmaktadır. Çorbacıoğlu'na ek olarak, Ermeni kökenli Ohannes Amidi Efendi, Osmanlı vatandaşı Vehbi Efendi ve Osman Nuri Efendi gibi isimlerden söz edilebilir. Asya Departmanı Şubesinin, Rusya'da bulunan farklı Şarkiyat mektepleri ile birlikte çarlığın sonuna kadar eğitim verdiği ve 1823-1907 yılları arasında 220 uzman mezun ettiği bilinmektedir (Kapıcı, 2014).

3. BÖLÜM

3. DİL OĞLANLARI OKULLARININ LİSAN EĞİTİMİ SÜRECİ

3.1. Dil Oğlanı Olma Kıstasları

Dil oğlanlarının seçiminin belli kıstaslara göre olduğu bilinir. Venedik ekolü örneği incelendiğinde, Dökmeci'nin çalışmasına göre (2018) dil oğlanlarının atanmalarında en önemli kıstas pratik bilgi ve özveri olarak belirtilmiştir. Daha önce de yazıldığı üzere, seçilen tercümanların devletlerin kendi uyruklarından olmaması nedeniyle yaşanan problemler göz önüne alındığında, dil oğlanının sadakati de bu kıstaslara eklenebilir. Dökmeci, çalışmasında Venedik dragomanlarından II. Giacomo Tarsia'nın oğullarının dil oğlanlığına kabul edilmeleri için 3 Temmuz 1700 tarihinde bir arzuhalde bulunduğundan bahseder. Bu arzuhale göre, kendisinin dragoman olarak işini aynen ataları gibi büyük bir istek ve sadakate yerine getirdiğini belirtmiştir. Dedesi olan I. Giacomo Tarsia'nın savaş yıllarında bile işini büyük bir titizlikle yerine getirdiğini, hatta işini yaptığı sırada hapse atıldığını ve işkenceye maruz kaldığını, babası I. Cristoforo Tarsia'nın görev sırasında evinin soyulduğunu ve babası gibi işkenceye maruz kalmamak adına, ciddi paralar ödediğini yazmıştır. Bütün bu yaşanan olumsuzluklara rağmen görevini büyük bir zevkle ve sadakate yerine getirdiğini belirtmiştir. Arzuhalinde oğulları hakkında bilgi vermektedir. Büyük oğlu olan 18 yaşındaki II. Cristoforo'nun, İtalyanca, Rumca, Fransızca, Türkçe ve Arapça dilleri üzerine eğitim aldığını, aynı şekilde küçük oğlu 13 yaşındaki Giovanni Battista'nın da aynı diller üzerine eğitim aldığını bildirmiştir. Venedik dragomanı, kendisi gibi bu mesleği iyi şekilde icra eden önemli dragoman ailelerin varlığından ve faydalarından bahsetmiş, aynı şekilde çocuklarının da kendileri gibi iyi bir dil yeterliliğine sahip olduğunu ve kendilerinin sahip olduğu sadakat ve özveri ile işlerini yapacaklarını vadetmiştir.

Venedik ve Fransız dil oğlanlarının seçilmelerinde ailevi kökenleri, ailelerinin bu meslekteki tecrübeleri ve eğitim durumlarının etkisi oldukça büyüktür. Hitzel'in

(1995) Dil Oğlanları ve Tercümanlar adlı eserinde belirtildiği üzere Denizcilik Bakanlığı 1780'de bir karar almış ve bu karara göre seçilecek öğrencilerin öncelikle tercüman ailelerden olması gerektiği belirtilmiştir. Yeterli sayıya ulaşılamaması durumunda, bu tercümanların torunlarının veya erkek yeğenlerinin de seçilebileceği vurgulanmıştır. Aynı şekilde Venedik Senatosunun 21 Şubat 1622 yılında aldığı karar gereği, seçilecek dil oğlanlarının Kançılara içindeki genç kâtiplerden değil, kariyer yapmak isteyen iki Venedik vatandaşından seçileceği baylosa bildirilmiştir.

Dil oğlanlarının seçim kriterleri belirlenirken, belli bir aile kökenine ve eğitim durumlarına bakılmasının ardındaki sebebin, onların belli bir disiplin altında eğitime alınmak istenmeleri olduğu söylenebilir. Nispeten düşük eğitimli ailelere sahip dil oğlanlarının disiplinsiz davrandıkları ve bayloslara problem yaşattıkları görülmektedir. Dökmeci'nin (2018) çalışmasında belirttiği 24 Kasım 1670 tarihli bir mektuba göre, Baylos Michiele Foscarini, dil oğlanlarının Ermeni okulunda eğitim almalarını ve böylelikle daha kolay disiplin altına alınabileceklerini yazmıştır. Aynı şekilde, dil oğlanlarının Türkçe dışında başka bir dil konuşmaları ve yazmaları için bunun hayati bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak bu durum, Venedik yetkilileri tarafında pek sıcak karşılanmamıştır. Nedeni ise bu durumda olan dil oğlanlarının, gelişimini takip etmenin zorlaşacağı ve masrafların artacağı kanaatidir. Onlara göre dil oğlanları, Venedik Baylosu'nun yanında eğitim alacak ve böylelikle baylosun emir ve koruması altında olabileceklerdir. Bunun yanında, Venedik yetkilileri baylostan dil oğlanlarının gelişimi hakkında kendilerine bilgi vermelerini istemektedir. Bu sayede onların gelişimleri hakkında fikir sahibi olacaklar ve yapılan masrafların karşılığının alınıp alınmayacağını denetleyeceklerdir. Onlara göre, dil oğlanlarının baylosun izni olmadan ve yedi yıl tamamlanmadan hiçbir bahane ile Venedik'e dönmeleri uygun bulunmamıştır. Bu vesile ile dil oğlanları tüm zamanlarını dil öğrenimine harcayacak ve ileride ülkelerine faydalı olabileceklerdir. Bu kararın arkasında, İstanbul'da bulunan özellikle soylu aile kökenine sahip dil oğlanlarının, durumu suiistimal edip, sosyal statülerini kullanarak izin almaları yatar (Lucchetta, 1984). Bu yüzden, bu okuldaki öğrencilerin izin alabilmeleri konseyde alacakları belli bir oy oranına bağlanmıştır. Lucchetta'nın aynı çalışmasına göre (1984) Venedik Baylos'unun, öğrencilerin İstanbul'dan uzaklaşmasını istemediği

bilinmektedir. Baylosa göre, İstanbul hedeflenen eğitim için ustalık merkezidir ve sarayın konuşma ve yazma dilinde kullanılan seçkin kelimelere ancak bu şehirde kalındıkça aşına olunabilir. Evraklarda geçen kelimelerin tam anlamıyla çevirisi ancak İstanbul'da konaklama ile gerçekleştirilebilir.

Bazı senelerde tercüman sayılarında düşüş gözlenmiştir. Bu düşüşle beraber dil oğlanlarının yerlerine hemen yenilerinin seçilip İstanbul'a yollanmalarına karar verilmiştir. 2 Mart 1719 tarihli bir mektupta, Venedik dil oğlanlarının dragoman olmalarının ardından boşalacak dil oğlanı kadrolarına hangi nitelikli dil oğlanlarının atanacağı konusu tartışılmaya başlanmıştır. Bu mektup ile dönemin dil oğlanları olan Antonio Darduin, Donado Sanfermo ve Guiseppe Volta'nın belli bir süre sonra dil oğlanı kadrolarına atanacağı belirtilmiştir. Bu atamalarda liyakat gözetilecek ve gerekli şartları sağlayanlar ve dil kabiliyetine sahip olanlar görevlendirilecektir. Bu şartlar arasında, dil oğlanının baylos tarafından verilen bir belgeyi kusursuz çevirmesi, düzenli aralıklarla yapılan sınavlardan belli bir düzeyde yeterlilik göstererek geçmesi gibi maddeler olduğu bilinmektedir (Dökmeci, 2018).

Dökmeci'nin çalışmasında (2018) yer alan 5 Şubat 1723 tarihli bir başka mektupta, dil oğlanları ile ilgili olan birtakım yasal düzenlemeler göze çarpmaktadır. Buna göre, Venedik Senatosu Fevkalade Elçi Carlo Ruzzini ile İstanbul'a dönüş yapmış Bayloslar Mocenigo ve Andrea Memmo'nun verdiği bilgiler ışığında dil oğlanları hakkında bazı kararlar almıştır. Bu kararlar gereği dil oğlanları sayısı 8'e yükseltilmiştir. Seçilecek dil oğlanlarının yaşlarının ise 14 ile 18 arasında olması kararlaştırılmıştır. Başka bir karar gereği bir dil oğlanı, Venedik'te çalışmak istiyorsa öncelikle İstanbul'da en az altı sene çalışma yükümlülüğünü yerine getirmelidir. Bu kararın altında yatan sebebin, dil oğlanlarının İstanbul eğitimleri tamamlandıktan sonra hemen Venedik'e dönmek istemeleri ve orada çalışmak istemeleri olduğu söylenebilir.

4 Mayıs 1724 yılında dil oğlanları hakkında yeni kararlar alındığı görülmektedir. Bu karara göre, dil oğlanı adayları, önce Collegio'da edebiyat dersleri alacaklardır ve müstakbel dil oğlanları, bu işi icra edebilmek için Padova Eğitim Reformcularının gözetimi altında yapılacak edebiyat sınavını da geçmek durumundadır. Lucchetta'ya göre (1985) bu sınavın yapılış amacı bir dil oğlanı

adayının, kendi ana diline mükemmel yakın bir hâkimiyet içinde olması gerektiğinin düşünülmesidir. Ana diline çeviri yaparken, doğru fiil çekimleri ve zamanları tercih edilmelidir. Bu karar ile Padova Eğitim Reformcuları kâtip olmak isteyen dil oğlanlarını seçmekle görevlendirilmiştir. Bu sınav sonucunda atanan dil oğlanları baylos denetiminde olacaktır. Aynı şekilde, baylosun da belli zaman aralıklarında bu dil oğlanlarının çalışmaları ve gelişimlerini Venedik Senatosuna bildirmesi istenmiştir. Dil oğlanlarının gelişiminden sorumlu baylos, her sene dil oğlanlarının gelişimi hakkındaki yeminli imzalı raporunu kamuoyunu ile paylaşacaktır. Baylos, dil oğlanlarını gelişimleri nezdinde üç sınıfa ayıracaktır. Türkçe bilgisi zayıf olanlar farklı bir sınıfta eğitim alacaklar ve eğitimlerini tamamlamaları için bunlara iki sene ek süre tanınacaktır. Bu süre zarfında başarılı olamayanlar, yani tanınan süre sonunda başarı belgesi alamayanlar, ülkelerine yollanacaktır (Dökmeci, 2018). Nihayetinde, elçilerin her üç ayda bir sundukları detaylı raporlar ışığında dil oğlanlarının atanmaları gerçekleştirilecektir.

Collegio'ya göre, dil oğlanlarının sayısı sekiz olarak sabitlenmiştir. Böylelikle ani kadro boşalması durumunda, dil oğlanlarının yaşları ilerlemeden, onlardan verimli olarak fayda sayılacağı ön görülmüştür. Bu kararlardan biri gereği, dil oğlanlarından başarısız olanlarının azledilmesi gündeme gelmiştir. Bu nedenle 1728 yılında Baylos Dolfin, Torniello ve Alberti adlı iki dil oğlanını yetersiz bulup azletmiştir. Aynı zamanda, belli zaman aralıkları ile yapılan sınavlar ile ön elemeler yapılması amaçlanmış ve başarısız olma potansiyeline sahip adaylar, belli bir masraf yapılmadan tespit edilmek istenmiştir.

Dökmeci'nin çalışmasına göre (2018) Venedik Senatosunda alınan 23 Ocak 1767 tarihli bir başka karar ile dil oğlanı sayısı 6'dan 10'a, seçilme yaş aralıkları da 14-18'den 18-20 yaş aralığına yükseltilmiştir. Bu hüküm ile 4 yeni dil oğlanının daha seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar ile dil oğlanlarına Mağrip'teki elçiliklerde konsolos olma yolunun açıldığı bilinmektedir. Senato, Osmanlıların Mağrip'te bulunan eyaletlerine elçi aramaktadır ve bu iş için tecrübeli, sadık birilerine ihtiyacı vardır. Bu durum 28 Şubat ve 23 Kasım 1766 tarihli hüküm ile netleşmiştir. Yoğun bir uğraş sonrası alınan bu hüküm gereği Beş Beyler Hâkimliği, Fas Elçiliğini ve burada görev yapan Dragoman Kont Donato Sanfermo'yu örnek göstermiştir. Senato

da böylelikle Mağrip eyaletlerinde görevlendirilecek elçilerin yalnızca dil oğlanları arasından seçilmesine karar vermiştir. Bu görev için aranan kıstaslar dil oğlanın, sadık olması, tedbirli olması, tecrübeli olması ve iyi bir dil becerisine sahip olmasıdır. Bu kıstaslara sahip dil oğlanı seçildiği takdirde sabit bir maaş ile konsolosluklarda göreve başlayacaktır.

Venedik örneğinin, Habsburg ekolü ile benzer özellikler gösterdiği söylenebilir. Habsburgların dil oğlanlarını seçerken eğitim ve köken gibi kıstasların süzgecinden geçirdikleri söylenebilir. Bir dil oğlanının, elçilikte tercüman olabilmesin tek yolunun ise öğrencinin rüştünü ispat etmesinden geçtiği belirtilmiştir. Katı bir eğitimden geçen dil oğlanlarının herhangi bir nedenle başarısızlık gösterdikleri takdirde İstanbul'dan Viyana'ya geri gönderildikleri bilinmektedir (Gezer, 2014). Bir dil oğlanının başarısızlığının kıstası, onun yalnızca lisan seviyesi ile sınırlı değildi. Dil oğlanı olabilmenin bir diğer kıstasının Babıâli ile iyi bir ilişki kurmak olduğu söylenebilir. Bunu gerçekleştiren dil oğlanlarının geleceğin elçi namzetleri olarak görüldüğü bilinmektedir (Klesl, 1966).

Bu bilgiler ışığında dil oğlanlarının, günümüz dil öğretimi kur sistemine benzer bir eğitime tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Dil oğlanlarının dil seviyelerine göre guruplara ayrıldıkları, en zayıf olanlara ek öğrenim sürelerinin tanındığı ve bu sürelerde eğitim olarak ilerleme kaydetmeyenlerin başarısız sayıldıkları görülmektedir. Dil oğlanlarının atamalarında liyakat esası göz önünde tutulmuş ve kendilerinden sorumlu olan elçilerin periyodik olarak senatoya yolladığı gelişim raporları takip edilmiştir. Boş kadrolara yapılacak olan atamalara karar verilirken, bu gelişim raporlarına ve istenen başarının sağlanıp sağlanmadığına bakıldığı görülmektedir. Bu kadroların, devlete kimin daha çok fayda sağlayacağı göz önüne alınarak doldurulduğu belirtilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi dragomanlar araştırıldığında, bazı ailelerin isimlerinin öne çıktığı görülmüştür. Zaman içerisinde dil oğlanlarının atanmalarında, iyi bir aile referansına sahip olmaları da seçilme kıstasları arasına girmiştir. Dil oğlanının devletine sadık ve özveri ile çalışmış aile fertleri ölçüt olarak alınmış ve bu ailelerden gelen dil oğlanlarından da atalarının gösterdiği verimli iş ahlakını göstermeleri beklenmiştir. Dil oğlanları okulunun kuruluş gayesi incelendiğinde ve

devlete sadık diplomatların gösterdikleri faydalar ışığında bu durumun makul olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde dil oğlanları müstakbel konsolos adayları olmuşlardır ve konsoloslardan beklenen onların ikili devlet ilişkilerinde devletlerine en fazla verimi sağlamaları ve devletlerarası barışın devamlılığını korumalarıdır. Kriz anlarında ise onlardan beklenen işlerin daha kötüye gitmesine engel olmak ve en az zararlı durumu kurtarmak olarak düşünülebilir.

3.2. Okullarda Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi

Osmanlı İmparatorluğu, 1299 yılında bir uç beyliği olarak doğmuş, ardından gün geçtikçe gücüne güç katarak büyümüştür. Rumeli'ye ayak basılması ve yürütülen Balkan politikası sonucu ve nihayetinde I. Kosova Meydan Savaşı ile Avrupa Devletleri ile karşı karşıya gelinmiştir (Kurtaran, 2014). Osmanlı'nın İstanbul'un fethi ile imparatorluğa dönüşmesi ve topraklarını üç kıtaya yayması ile Avrupalı devletlerin, Osmanlı ile ticari ve ekonomik ilişkiler kurmaya başlaması kaçınılmaz olmuştur. Günümüz diplomasi örneği doğana kadar, devletler 'ad hoc' tarzı diplomasi ile ilişkilerini yürütmüştür. Bu tip bir diplomaside, görevi yerine getirmek için yurt dışına çıkan temsilci, görevini tamamlamasının ardından tekrar ülkesine dönmektedir (Tuncer, 1982). Avrupa'da da yürütülen diplomasi XV. yüzyıla kadar bu tip bir diplomasıdır. Ancak bu yüzyıldan sonra Avrupa, zaman içerisinde 'sürekli diplomasi' dönemine geçiş yapmıştır (Erdem, 2008).

Daha önce belirtildiği gibi, Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra Avrupalı devletler, değişen diplomasinin de gerektirdiği üzere, Osmanlı topraklarında yerleşik temsilcilikler kurmaya başlamışlardır. Avrupalı devletlerin, Osmanlı ile siyasi ve ticari ilişkiler kurmak, onların yaşayış ve kültürünü daha iyi anlamak için tercümanlardan faydalandığı bilinmektedir. Bu tercümanları genellikle Osmanlı tebaasına mensup olan gayrimüslimlerden, özellikle Fenerli Rumlar veya Levanten aile kökenli vatandaşlardan seçmişlerdir. Ancak bu tercümanların adlarının zamanla çeşitli isyanlara karışması ve beklentileri karşılayamaması nedeniyle Avrupalı devletler kendi tercümanlarını yetiştirmeye başlamışlardır. Bu maksatla, dil oğlanları okulları açılmış, bu okullarda Türkçe başta olmak üzere doğu dilleri üzerine eğitim verilmiştir. Bu okullar genellikle devletlerin İstanbul'da bulunan elçilik

binalarında ve elçinin denetimi altında hizmet vermiştir. Dil oğlanları okullarının ilki 1551 yılında Venedik tarafından, *Giovani Della Lingua* adı altında İstanbul Pera'daki elçilik binasında açılmıştır. Venedik Cumhuriyeti'ni 1669 yılında Fransa, 1754 yılında Avusturya, 1766 yılında Polonya ve en son olarak da 1814 yılında İngiltere takip etmiştir (Ağıldere, 2010). Bu okullar ile adı geçen devletler, kendi vatandaşları arasından kendilerine sâdik tercümanlarını yetiştirecek ve Osmanlının makamları ile güven duydukları vatandaşları sayesinde aracısız iletişime geçeceklerdir. Bu yöntemle hem çeviri hatası yapılmaması hem de diplomaside kilit rol oynayan tercümanların, ihanetlerinin önlerine geçilmesi hedeflenmiştir (Bilim, 2002).

Ağıldere'nin çalışmasında (2010), İncil dili olan Latincenin Fransa başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinde XVII. yüzyıl ortalarına kadar eğitim dili olarak kullanıldığının altı çizilmiştir. Kendi ana dilinde eğitim vermeyi Fransa, ancak aynı yüzyılın sonunda gerçekleştirebilmiştir. Yine Fransa'da İngilizce ve Almanca dillerinin yabancı dil olarak öğretimi ancak XIX. yüzyılda gerçekleşebilmiştir (Puren, 1988). Ağıldere'ye göre (2010) Avrupalı devletlerin erken dönemde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine olan alakaları tarihçilerin dikkatle incelemesi gereken bir konudur. Bu durumun arkasında yatan nedenler incelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi olarak güçlenmesi, güttüğü fetih politikaları ve sınırlarını üç kıtaya kadar yaymış olması gibi nedenlerin öne çıktığı görülebilir. Bunun yanında, gelişen ticari faaliyetler ve Osmanlının ipek ve baharat yollarına sahip olması ile Avrupalı tacirlerin bu pazardan faydalanmak istemeleri gibi etkenleri de yine bu sebepler arasında sayılabilir.

Avrupalı devletler dil oğlanları okullarına öğrenci seçerken yukarıdaki bölümde değinilen bazı kıstaslara göre hareket etmişlerdir. Fransa Dil Oğlanları Okulu örneği ele alındığında, bu devletin okula küçük yaşlarda öğrenci aldığı görülür. Sekiz yaşlarından itibaren okula kabul edilen öğrencilerin, bu yaşlarında Türk dili ve kültürü ile tanışmalarının sağlandığı görülmektedir. Bunun ardında yatan neden ise dildeki telaffuz becerisinin erken yaşta daha kolay kazandırılacağı inancıdır. Başka bir ifade ile daha ileri yaşlarda olanların bu dilin telaffuzunu edinmelerinin daha zor olacağına inanılmaktadır (Balliu, 2005). Bir başka nedenin

ise işi daha başından sıkı tutmak ve hedef dil öğrenimine olan ilgiyi daha çocuk yaşlarında kazandırabilmek olduğu söylenebilir.

Fransız örneğinin aksine, Venedik Cumhuriyeti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun öğrencilerini çok erken yaşlarda almayı tercih etmedikleri görülür. Venedik Cumhuriyeti'nin seçilen ilk dil oğlanları ele alındığında, 20 Şubat 1550 tarihli karara göre, Dukalık Kaçılıryasında görev yapan iki kâtip veya kâtiplik dışından iki Venedik vatandaşının 20 yaşının üzerinde olacakları ve en az 5 yıl İstanbul'da bulunmak kaidesi ile ilk dil oğlanları olarak İstanbul'a yollandıkları görülür (Dökmeci, 2018). Aynı şekilde Gezer'e göre (2014), Viyana Şark Dilleri Okulunun ilk öğrencileri farklı yaş gruplarından öğrencilerdir.

Dönemin ulaşım, siyasi ve ekonomik şartlarının da öğrenci seçim kriterlerini etkilediği söylenebilir. Aynı şekilde devletlerin öğrencilerden beklentilerinin, uzun ve kısa vadeli hedeflerinin, devletlerin ihtiyaç duyduğu dragoman sayısının ve bu dragomanlardan ne zaman faydalanılmak istendiğinin bu seçimlerde etkili olduğu söylenebilir.

Devletlerin öğrenci seçimine yönelik uyguladıkları okula seçilme yaşı kriterinin, okullar arasındaki tek farklılık olmadığı, okulların Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde de farklı yaklaşımlara sahip oldukları görülmektedir. Bu farklı yaklaşımlardan biri de dil oğlanlarının eğitimlerine nerede başlayacaklarıdır. Fransa'nın dil oğlanlarına öncelikle Louis-le-Gand Kolejinde, yaklaşık yedi yıllık bir eğitim verdikten sonra 15-16 yaşlarına geldiklerinde onları İstanbul Pera'da bulunan elçiliğe yolladığı bilinir. Bu yönüyle eğitimin kuramsal kısmının Fransa'da tamamlanmak istendiği anlaşılmaktadır. Dil oğlanlarının temel eğitimlerini aldıktan sonra Pera'daki dil oğlanları okulunda Türk dilini kullanmaya başladıkları, başka bir ifade ile uygulama yapma fırsatı buldukları görülmektedir. Ancak, 1785 yılına gelindiğinde, alınan kararlar doğrultusunda, küçük yaşlardaki dil oğlanlarının da doğrudan İstanbul'a yollandıkları anlaşılmaktadır (Ağıldere, 2010). Hitzel Dil Oğlanları ve Tercümanlar (1995) adlı eserinde dil oğlanlarının Paris'ten İstanbul'a olan yolculuklarından bahseder. Bu yolculuğun ya kara yoluyla veya deniz yoluyla olduğu anlaşılmaktadır. Kara yoluyla yapılan yolculuklarda, küçük yaşlardaki dil oğlanlarının, henüz ata binmeyi bilmedikleri ve onları yolculuk boyunca bir yük

hayvanının semerinde asılmış olan sepetlere bindirdikleri ve yolculuklarını bu şekilde tamamladıkları bilinmektedir.

Fransa'nın aksine Venedik Cumhuriyeti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, dil oğlanlarının eğitimlerini direkt olarak İstanbul'da başlamalarını daha uygun bulmuşlardır. Seçilen dil oğlanları, ülkelerinde herhangi bir eğitim almadan doğrudan İstanbul'daki elçilik binasına gelmektedirler. Burada elçinin gözetiminde eğitimlerini sürdürdükleri bilinmektedir. Zaman içerisinde yaşanan siyasi olayların paralelinde, devletlerin ikili ilişkilerinde Osmanlı İmparatorluğu ile yaşadıkları problemler nedeniyle elçilikte birtakım sorunlar doğduğu görülmüştür. Gelişen siyasi koşullardan dolayı bazen elçilerin değiştirilmesi, görevlerinden azilleri neticelerinde dil oğlanlarının eğitimlerinde aksaklıklar yaşanmıştır. Yaşanan aksaklıklar, devletlerin bu okulları kendi ülkelerine taşımayı gündemlerine almalarına neden olmuştur. Venedik Cumhuriyeti, bu durumu senatoda tartışmış ve okulun Venedik'te açılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu kararın eyleme geçemediği ve teoride kaldığı bilinir.

Gezer'in çalışmasına göre (2014), Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dil oğlanları okulu örneğinde birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Okulun ilk yıllarını İstanbul'da geçirdiği bilinen bir gerçektir. Ancak, ülkede yaşanan bir dizi farklı alanlardaki yapısal reformlar eğitimi de etkilemiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde okulda izlenen eğitim politikasının, günün ihtiyaçlarını karşılamadığı tartışılmaya başlanmıştır. Josef Franz, Habsburg'a sunduğu rapora göre İstanbul'daki okulun bütünüyle başarısız olduğunun ve dil oğlanlarının imparatorluğun ihtiyaçlarına cevap veremediğinin altını çizmiş, dil oğlanlarının mesleki ehliyetlerinin yetersiz olduğundan ve övgüyü hak etmediklerinden bahsetmiştir. Bu rapordan etkilenen Maria Theresia'nın 20 Nisan 1753 yılında, İstanbul'daki okulun kapatılmasını ve dil oğlanlarının Viyana'ya gönderilmesini elçiden istediği bilinir (Gezer, 2014).

Dil oğlanlarına Türkçe öğretmede kullanılan öğretim yönetiminin dil bilgisi-çeviri yöntemi olduğu söylenebilir. Dil bilgisi-çeviri yönteminin tarihi kökeni incelendiğinde, yöntemin orta çağda Latince ve Arapça öğretimi için kullanıldığı bilinir. Ancak, bu yöntemi ana hatları ile derleyip düzenleyen kişinin Karl Plötz olduğu belirtilmelidir. Bu yöntemde belli kurallar öğretilir, karşılaştırmalı çalışmalar

üzerinde durulur (Memiş & Erdem, 2013). Hengirmen'in 2006 yılındaki konu ile ilgili çalışmasına göre, 1970 yılına değin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan bütün kitapların bu yöntemle hazırlandığının altı çizilmiştir. Yöntemde, tümevarımın kullanıldığı, başlangıç olarak metinlerdeki gramer yapılarına öncelik verildiği ve sonrasında ilerlendikçe daha karmaşık gramer yapılarının geniş açıklamalarının birlikte sunulduğu söylenebilir. Bu yöntemde hedef dil ve ana dil birlikte kullanılır. Alıştırmaların genellikle birbiri ile bağlantısı olmayan cümleleri hedef dilden ana dile çevirme üzerine odaklandığı bilinir (Demirel, 2010). Söz konusu yöntemde, öğrenciler hedef dilin dil bilgisini öğrenir, edebî metinleri ezberler, metinleri ana dillerine çevirirler (Ağıldere, 2010).

Dil oğlanlarının ailelerine gönderdikleri mektuplar incelendiğinde Türkçe öğreniminde kullanılan eğitim yöntemleri hakkında daha detaylı bilgi sahibi olunabilir. Cardin isimli bir dil oğlanına ait olan 16 Ağustos 1813 tarihli bir mektupta şöyle ifadeler yer alır:

Benim sadık Hümayun Name'm Büyükdere'de de peşimi bırakmadı. Her sabah Bay Outrey (Elçilik tercümanı) ile birlikte onu okuyoruz. Bana bir parça yazdırdıktan sonra, çevirisini ekliyor. Bay Ducaurroy (Dil oğlanları okul müdürü ve Elçilik baş tercümanı) da bazen bizi aydınlatma lütfunda bulunuyor ve karşılaştığımız güçlükleri tek tek açıklıyor (Ağıldere,2010, s. 698).

Başka bir örnekte ise Guillaume Barbier de Bocage'nun da Cardin gibi aynı yöntemle eğitim aldığı görülmektedir. Bocage, P.Holdermann ile P. Vigiuer'e ait dil bilgisi kitaplarından ve Meninski'ye ait Lexicon Arabico-Persico-Turcium (Arapça-Farsça-Türkçe sözlük) adlı kitaptan çeviriler ve ezberler yapıldığı anlaşılmaktadır. Hitzel Dil Oğlanları ve Tercümanlar adlı eserinde şöyle bir alıntı yapmıştır:

Günlerimi eğlenceli bir şekilde geçiriyorum. Öğlen yemeğinde yüz Türkçe sözcük, akşam yemeğinde ise otuz Yunanca sözcük ve bir düzine kadar cümleyi hallediyorum; bazen de bunları İstanbul'un en güzel kızları olan Dantan'ın küçük hanımlarına tekrarlıyorum. Bütün bunları Caussin ile birlikte yapıyoruz. Sonra da akşam yemeğine kadar Türkçe kitaplara dalıyoruz (Hitzel, 1995, s. 42).

Hitzel'in yine aynı adlı eserinde, belgeler arasında Livre de Phrases Turques et Françaises (Türkçe ve Fransızca Cümleler Kitabı) adlı bir konuşma kitabının varlığından bahsedilir. Bu kitabın içerisinde ise Jean Batisse Couet adında bir dil oğlanının kitabı 1712 yılının şubat ayında bitirdiğini ve Pera, İstanbul diye not düştüğünü belirtilir. Kitapta ayrıca öğrencilerin ders kitaplarına çizdiği grafitiler,

karakalem çizimler, mürekkeple çizilmiş farklı şekiller, yazdıkları şarkı sözleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin Arapça ve Fransızca harflerle şifreli cümleler kurulduğu, Bay M. adında birine ‘eşek kulaklı’ dendiği yazılmıştır.

Ağıldere’ye göre (2010) örnekler incelendiği takdirde Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde uygulanan yöntemin dil bilgisi çeviri yöntemi ile büyük ölçüde uyduğu görülmektedir. Bu yöntemle, edebî metinler, hedef dilden ana dile ve ana dilden hedef dile çevrilmektedir. Sözcükler bağlamından kopuk olarak ezberletilmekte, sözlü olarak tekrarlatılmaktadır. Bu sözcüklerin ezberletilmesi ile dil oğlanlarının konuşma becerisi kazanmaları hedeflenmiştir. Buna paralel olarak Gouin’in Dillerin Öğretilmesi ve İncelenmesi Sanatı adlı çalışmasında öncülük ettiği doğrudan yöntemin (methode directe) de daha sonraki dönemlerde öne çıktığı söylenebilir. Doğrudan anlatımın dil bilgisi-çeviri yöntemine bir tepki olarak geliştirildiği bilinir. Bu yöntemde, hedeflenen dil ile yaşam arasında bir bağın kurulmaya çalışıldığı ve hedef dil öğretilirken ana dilden faydalanmadan doğrudan hedef dilde öğretim yapılmak istendiği belirtilmelidir. Bu yöntem incelendiğinde, yöntemin yabancı dil öğretiminin ana dili öğrenme ile aynı olduğu tezini savunduğu ve bu sebeple sözlü anlatıma ağırlık verdiği görülür. Yöntemde kullanılan okuma metinleri ve okuma alıştırmaları hedef dildeki kültürel öğelerle birlikte verilmeye çalışılır. Bu yöntemde, gramer kurallarının tümevarım yoluyla, dil bilgisi-çeviri yönteminin aksine bir bağlam içerisinde verilmesine dikkat edilir (Demirel,2010). Doğrudan anlatım yönteminin önem verdiği konuşma ve dinleme becerilerini geliştirmek adına, dil oğlanları çıraklarının İstanbul’da bulunmalarını ve öğrendikleri dili pratiğe dökme şanslarını iyi kullandıkları söylenebilir.

Dil oğlanlarının İstanbul’un günlük yaşamında rahatlıkla iletişim kurduklarının altı çizilmiştir. Ancak bu durumun, aileleri İstanbul dışında yaşayan dil oğlanları ile Levanten kökenli dil oğlanları arasında farklılıklar yarattığı söylenebilir. İstanbul’da yaşayan Levanten aile kökenine sahip dil oğlanlarının konuşma becerilerinde diğer dil oğlanlarından üstün oldukları ve dili daha akıcı şekilde konuştukları söylenebilir. Bu durumun kuşkusuz başlıca nedeni bir dili, konuşulduğu ülkede uzun zaman geçirerek öğrenmektir. Dilin farklı lehçeleri ile farklı kullanım tarzlarına aşina olmanın da o dildeki edinimi daha kolay ve daha hızlı şekilde

gerçekleştirebileceği söylenebilir. Arslan'ın 2009'daki konu ile ilgili çalışmasında, konuşulduğu ülkede edinilen dilin kalıcı olduğu, yani konuşulan dilin doğal ortamında öğrenilebileceği belirtilmiştir.

Dil oğlanları okulları öğrencilerinin Türkçeyi bir yabancı dil olarak öğrenmeleri sürecinde dönemin şartlarının ve Osmanlı İmparatorluğu'nun belli kurallarının da irdelenmesinde fayda vardır. Türkçe ve Arapça kitap basımının yasaklı olduğu dönemlerde el yazması kitaplarının pahalılığının Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kaynak sorunu yaşanmasına sebep olduğunun altı çizilmelidir. Dil bilgisi-çeviri yöntemine uygun olarak, okullarda, basit hazırlanmış, daha çok dönemin günlük ihtiyaçlarına cevap verebilen konuşma el kitapları ve temel dil bilgisi kitapları kullanılmıştır. Dil çıraklarının bu kitaplardaki cümleleri ezberlemeleri, sözlü olarak tekrar etmeleri gibi yöntemler ile Türkçe öğretilmeye çalışılmıştır (Ağıldere, 2010).

Dil oğlanları okullarının, İstanbul'da müstakil bir bina da değil de elçilik binasında, elçilerin gözetiminde lisan eğitimi verdikleri bilinir. Eğitim sürelerinin, ülkeler arasında farklılıklar gösterdiği anlaşılır. Venedik örneğinde okulun beş yıllık bir eğitim ön görüşü ile kurulduğu ancak bazen bu sürenin yedi yıla çıkarıldığı görülmüştür (Dökmeci, 2018). Okullardaki eğitimin devam zorunluluğunun olduğu bilinmektedir. Ancak bazı dil oğlanlarının, aile bağlarını kullanarak çeşitli izinlerle eğitimlerini aksattıkları ve bu durumun okulun hedeflerine ters düştüğü anlaşılmaktadır. Dil oğlanlarının okullarda belli periyotlarla Türkçe dil yeterliliği sınavlarına girdikleri ve seviyelerinin belirlendikleri bilinmektedir. Sınavlar hakkında detaylı bilgiler olmamakla birlikte, çeviriler ve dönemin atasözleri ve deyimleri ile alakalı olarak bilgilerinin test edildiği düşünülmektedir (Dökmeci, 2018).

Dil oğlanlarının ders saatleri dışında, boş zamanlarını değerlendirmek adına yaptıkları gezilerle, alışverişlerle, ziyaret ettikleri restoranlarla dil öğrenimlerine katkı sağladıkları ve dilin farklı kullanımları ile karşılaştıkları söylenebilir. Aynı şekilde kendilerinin de dili bire bir kullanmaları dil edinimlerini daha kalıcı ve daha hızlı hâle getirmektedir. Hitzel (1995) ileri seviyedeki dil becerisine sahip dil oğlanlarının Ramazan ayında kahvehaneleri dolaştığından ve oradaki meddahları

dinlediğinden bahseder. Bunun dil oğlanlarının Ramazan ayında yaptıkları bir etkinlik olduğu ve bunlar arasındaki en meşhur kahvehanenin, Galata Mevlevihanesi yakınlarındaki bir kahvehane olduğu belirtilmiştir. Hitzel bir seyyahın burası için “Peralı aylakların buluşma yeri” dediğini belirtmiştir (1995). Bir dil oğlanın bir kahvehaneye gidip meddah dinlemesi onun dil becerisi hakkında somut fikirler sunmaktadır. Meddahın anlattıklarını dinleyebildiklerine göre, dil oğlanlarının Türkçe becerilerinin düzeylerinin ileri seviyede oldukları söylenebilir. Aynı şekilde, Hitzel (1995) aynı eserinde bir belgede, dil oğlanlarının kullandığına inandığı bir kitapta yazılmış olan şarkı sözleri ile onların Pera’daki tavernalarda ve sokaklarda meyhane şarkıları söylediklerine inanmaktadır.

Dil oğlanları okulunda öğrencilere verilen derslerin genellikle bir Türk hoca tarafından verildiği bilinir. Bu hoca genellikle aynı şekilde Arapça ve Farsça derslerini de verebilmektedir. Fransız Dil Oğlanları Okulundaki hocaların isimleri hakkında pek bir bilginin bulunduğu söylenemez. Ancak konu hakkında çalışması bulunan Ağıldere (2010) makalesinde, Paris Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan 8 Kasım 1823 tarihli bir belgeye göre, öğrenci Charles Ledoux’un Fransızca ve Türkçeyi bildiğini belirten belge altında, Feyzullah oğlu Mehmed Necib’in imzası yer alır. Hitzel’in belirttiğine göre (1995), Fransız Dil Oğlanları Okulunda dil oğlanları Türk hocadan günde dört saat Türkçe dersleri almaktadırlar. Aynı hoca Arapça ve Farsça dersler de vermektedir. Okulun Türkçe eğitimi için Türk bir hoca görevlendirmesi günümüz modern eğitim anlayışı içerisinde gayet makul bulunabilir. Bir yabancı dil dersi düşünüldüğünde, bugün bile, rüştünü ispat etmiş okullarda yabancı dil derslerinin hedef dili ana dili olarak konuşan hocalar tarafından verildiği bilinir. Bu durum her ne kadar uygun dursa da, özellikle küçük yaşlardaki ya da temel seviyedeki dil oğlanlarının eğitimleri düşünüldüğünde, bazı zorlukları da beraberinde getirdiği söylenebilir. Temel seviyedeki dil oğlanlarının, özellikle yaşları küçük olanlar düşünülürse, farklı bir ülkede, dilini bilmedikleri bir hocadan yabancı dil dersi almalarının kendilerine doğurduğu sıkıntılar anlaşılabilir.

Dökmeci’nin 2018’deki çalışmasında, Venedik Dil Oğlanları Okulu örneğinde, atanan hocaların İtalyanca bilmemesinden kaynaklanan sorunların varlığı üzerinde durulmuştur. Aynı çalışmada, Baylos Giovanni Correr (1575-1577) dil

oğlanlarına Türkçe öğretmesi için atanan hocanın tavsiyesini senatoya iletmiştir. Hocaya göre, dil oğlanlarından küçük yaşta ve temel seviyede bulunanlara aynı dili bilen bir hocanın eğitim vermesi daha uygundur. Baylosun bu tavsiyeyi dikkate alarak ve önemli bularak senatoya sunması dikkat çekicidir. Venedik Dil Oğlanları Okulu örneğinde, zaman zaman Türk hocanın varlığı da sorgulanmıştır. Türk hocalara güven duygusunun sarsıldığı senatonun 2 Ekim 1627 tarihli mektubunda anlaşılmaktadır. Mektupta, dil oğlanları hocasının Müslüman tebaadan değil de Ermeni veya Rum tebaadan seçilmesi baylosa emredilmiştir. İlerleyen senelerde baylos olan Alvis Contarini (1636-1640) senatonun bu kararının doğruluğunu teyit etmiştir ve daha önce de belirtildiği gibi, baylosun da dil oğlanlarının hocalarının İtalyanca ve Rumca bilmemesinin, başlangıç seviyesindeki dil oğlanları ile iletişimlerini güçleştirdiği fikrine katıldığı bilinir. Bu durum günümüzdeki dil bilim uzmanlarının da üzerinde durduğu sorunlardandır. Yabancı bir dili temel seviyede öğrenenler için, bu dili ana dili olarak kullanan ve öğrencilerin dilini bilmeyen bir hocanın mı yoksa öğrencilerin dilini bilen ve onlarla kendi dillerinde de iletişim kuran bir hocanın mı ders vermesi gerektiği, dahası yabancı dil öğretiminde öğrencilerin ana dilinin ne ölçüde kullanılması gerektiği günümüzde de tartışılan konular arasındadır.

Dökmeci'nin çalışmasında belirtildiği üzere (2018), dil oğlanlarının dil eğitimlerini, atanan hocaların dışında, bazen tecrübeli dragomanların yaptığı da bilinen bir gerçektir. Dönemin yaşanan siyasi olayları, İstanbul'da yaşanan yangınlar ve veba gibi salgın hastalıkların doğurduğu nedenlerden ötürü, dil oğlanlarının eğitimlerinin aksamasını engellemek adına, tecrübeli dil oğlanları ve tercümanlar, dönem dönem dil oğlanlarının eğiticiliğini üstlenmişlerdir. Bu durumun dönemin sosyal ve siyasi olayların etkisi ile olmasının yanında bazen de tercihen yapıldığı söylenebilir. 1778 yılında dragomanların dil oğlanlarına eğiticilik yapması fikri gündeme gelmiştir. Venedik Baylosu Bartolomeo Gradenigo (1775-1778) dil oğlanlarının hocasının ölümü sonrasında bir mektup yazmıştır. Baylosa göre vefat eden hocanın, zaten pek uygun olmayan eğitim metotları olduğunun ve bu yöntemlerin dil oğlanlarına pek fayda sağlamadığının altını çizmiştir. Ona göre dil oğlanları saray dragomanının (Dragomano di Palazzo) yanında eğitim almalıdır ve

bu yöntem dil oğlanlarına daha fazla fayda sağlayacaktır. Bunun üzerine Collegio, II. Andrea Memmo adlı baylosu, bu gerekli görülen eğitim için görevlendirmiştir.

Dil oğlanlarının, dragoman tarafından eğitilmesinin, özellikle küçük yaşlardaki ve temel seviyedeki dil oğlanları için olumlu katkısı olduğu söylenebilir. Kendilerine örnek teşkil eden bir dragoman tarafından eğitilmek, ilerde olmak istedikleri meslekten bir kişiyi rol model olarak yakından takip etmek, dil oğlanlarının eğitimlerine olumlu yansısı da durumun her zaman beklenileni tam manasıyla karşıladığı söylenemez. Dökmeci'nin çalışmasında (2018) yer alan 19 Şubat 1785 tarihli Baylos Agostino Garzoni'ye ait bir dipnota göre, senato Garzoni'den İstanbul'daki okulda yaşanan suiistimaller hakkında bilgi vermesini ve bu duruma sunduğu çözüm önerilerini iletmesini ister. Garzoni, Senato'ya yazdığı mektupta, dragoman sayılarının o yıllarda dört olduğunun ve eğer dragomanlar tam kapasite ile çalışırlarsa bu sayının yeterli olacağını altını çizmiştir. Ona göre, kendisinden otuz kırk yıl önce görevde olan Baylos Donado da dragoman sayıları hakkında hemfikirdir. Garzoni, dil oğlanlarının eğitimini üstlenen Saray Dragomanı Calavro hakkında görüşlerini bildirmiştir. Baylos, öncelikle Calavro'nun sahip olduğu muhteşem Türkçe kabiliyeti ile dragomanın yeteneğinin hakkını teslim etmiş, ardından bazı sorunları olduğunu belirtmiştir. Onun, saray dragomanı olmasından ötürü, senenin altı ayını elçiliğin dışında geçirdiğini ve bu durumun dil oğlanlarının eğitimlerini aksattığını bildirmiştir. Bu sebepten, Calavro'dan yeterince verim alınamadığını yazmıştır. İstanbul'da bulunan altı dil oğlanının, çeşitli nedenlerle dragoman olmak için yeterince iyi olmadığını senatoya iletmiştir. Bunlardan bazılarının ailelerinin ekonomik durumlarından kaynaklı olarak kolej tarzı eğitimden mahrum olduklarını belirtmiştir. Baylos, çözüm önerisi olarak ise iki farklı hocadan eğitim alınması fikrini sunar. Ona göre biri Türk, diğeri İtalyan iki farklı hocanın varlığı, dil oğlanlarının gelişimine ve dil becerilerine daha fazla katkıda bulunabilir. Bunun yanında, dil oğlanlarının hocalarının maaşlarının düşük olmasının, onların işlerini yaparken isteksiz davranmasına ve heveslerinin kırılmasına yol açtığı da senatoya iletilmiştir.

Dil oğlanları okulları öğrencilerinin Türkçe öğrenim süreçlerinde sadece teorik eğitimle yetinilmediği aynı zamanda öğrenilen teorik bilgiyi pratik olarak da

kullanmalarının beklendiği bilinmektedir. Bu maksatla dil oğlanları, belli bir Türkçe seviyesine ulaştıktan sonra başka illerdeki konsolosluklarda, mahkemelerde, tersanelerde ve saraydaki dil oğlanlarının yanında çalışmaya yollanmışlardır. Bu onlar için bir çeşit staj yapma imkânı sunmuştur. Böylelikle bu yerlerdeki dil oğlanları, buradaki molla, kadı ve gümrük görevlilerinin çalışmalarını yakından takip edecek ve onlarla iletişim halinde olacaklardır. Bunu gerçekleştirerek, bir dil oğlanı nasıl müzakere yapılacağı, nasıl anlaşma yapılacağı gibi konular hakkında tecrübe edinecektir. Bu staj süresinin belli bir süre sürmesi ve yeni dil oğlanlarının gelişine kadar devam etmesi öngörülmüştür.

3.3. Dil Oğlanları Okullarındaki Müfredat ve Dersler

Dil oğlanları okullarında verilen eğitimin temelinde lisan öğrenmek olduğu daha önce de belirtilmiştir. Türkçe temel lisan olmuş, ancak ona ek olarak Farsça ve Arapça gibi doğu dilleri de öğretilmeye çalışılmıştır. Zamanla bu dillere Yunanca, Latince gibi dillerin de eklendiği bilinir. Ancak dil oğlanları okullarının salt bir dil okulu gibi algılanmaması gerektiğinin altı çizilmelidir. Bu okullarda dil oğlanları sadece dil öğrenmekle kalmayıp aynı zamanda dilini öğrendikleri toplumun yaşayışı, toplum biçimi, mizahı, gelenek ve görenekleri hakkında da fikirler edinmektedirler. Okulların başlarda sadece siyasi ve ticari hedefler doğrultusunda kurulması planlanmış olsa da zamanla farklı misyonlar yüklendikleri de anlaşılmaktadır.

Okulların, farklı zamanlarda, dönemin siyasi otoritesinin beklentisi doğrultusunda farklı disiplinlerin eğitimini verdikleri ve müfredatlarını bu doğrultuda şekillendirdikleri bilinir. Okulların müfredatlarının şekillenmesinde sadece siyasi otoritenin değil okulların yönetiminden sorumlu müdürlerin, yöneticilerin de etkisi olduğu görülmektedir. Çağın getirdiği yenilikler ticari ve siyasi çıkarlar süzgecinden geçirilerek okulların müfredatını etkilemiş, devletler büyük önem verdikleri bu seçkin okullarda eğitimin en güncel halini oluşturmaya gayret göstermişlerdir.

Habsburg örneğinde, Gezer'e göre (2014), okulun ilk nizamnâmesi 1773'te Johann Nekrep tarafından yazılmıştır. Bu nizamnâme ile dil oğlanları sadece lisan ve pozitif bilimler eğitimi almakla kalmayacak, majestelerinin de isteği doğrultusunda takva sahibi, Tanrı'dan korkan ve dinin gereklerini yerine getiren öğrenciler olarak

yetiştirileceklerdir. Nekrep'in nizamnâmesi incelendiği takdirde, bu nizamnâmeye göre Viyana Şark Dilleri mensubu bir dil oğlanının neler yapması gerektiği detaylı bir şekilde görülebilir. Nekrep'e göre bir dil oğlanı güne saat altıda başlayacak, altı otuza kadar beden temizliğini yapacak ve sabah ibadetine hazırlanacaktır. İbadet sonrası sadece çorbadan oluşan kahvaltısını yapacak ardından da sekizde başlayacak ders için hazırlanacaktır. Nekrep'e göre dersler öğleye kadar sürecek olmalı ki öğle arası on iki otuz olarak belirlenmiş ve bu aranın nizamnâmeye göre iki saat olacağı belirtilmiştir. Sonrasında iki otuzda yarım saat Türkçe dersi olacaktır. Bu ders sonrasında öğrencilerin uzmanlaşma alanlarına göre akademi veya üniversitedeki dersleri takip edecekleri bildirilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus öğrencilerin Türkçe dersinden sonra alacakları uzmanlaşma alan dersi ifadesidir. Bu ifadeden, dil oğlanlarının hangi dil oğlanlığını seçeceklerinin belli olduğu ve bu seçim doğrultusundaki derslere yöneldikleri anlaşılmaktadır. Böylelikle, tüm dil oğlanlarının sabah saatlerinde ortak dersler aldığı ve sonrasında ise alanları ile ilgili derslere katıldıkları çıkarımı yapılabilir. Nekrep, daha sonrasında, dil oğlanlarının gün içindeki ikinci Türkçe derslerinin akşam altı otuz ve yedi otuz arasında olacağını ifade etmiştir. Bu dersin bitmesi ile akşam yemeği zamanı gelir ve ardından da akşam ayini yapılır. Gün, dil oğlanlarının, akşam saat dokuza çeyrek kala odalarına çekilip majesteleri için yüksek sesle dua etmeleri ile sona erecektir (Petritsch, 2004).

Okulun katı bir disiplin anlayışına sahip olduğu söylenebilir. 1787 yılında okulun hazırlık sınıfına kabul alan ve sonrasında Şark Dilleri Akademisine devam eden Joseph von Hammer-Purgstall anılarında okulun tatillerini akademinin çiftlik evinde geçirdiğinden ve bunun kendisi için bir zorunluluk olduğundan bahsetmiştir. Bu durumun ise eğitim kadar zor olduğunun altını çizmiştir (Hammer, 1948). Burada dikkat edilmesi gereken durum, okulun hem katı bir disiplin eğitimine sahip olduğu hem de okuldaki öğrencilerin öncelikle hazırlık sınıfına kabul aldıkları, ardından da uzmanlaşmak için eğitim gördükleri akademiye devam ettikleridir. Çift kademeli bir eğitim anlayışı olduğu söylenebilir. Dil oğlanlarına öncelikle hedef dilde eğitim verildiği ve onlardan lisan eğitiminde belli bir seviyeye gelmelerinin beklendiği görülmektedir. Ardından, ihtiyaca ve dil oğlanlarının uzmanlık alanlarına göre, ikinci kademe eğitimde aldıkları dersler paralelinde lisan eğitimlerine devam etmektedirler.

Dil oğlanları okullarının, genel olarak Cizvit rahiplerinin etkisi altında olduğunu ve zaman içerisinde eğitim metotlarında ortaya çıkan yenilikler paralelinde okula daha modern bir yönetim kazandırılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Ancak, okulun Hristiyan düşünce tarzından taviz vermediği söylenebilir. Öğrencilerin lisan öğrenmelerinin yanında, iyi bir Hristiyan olarak da yetiştirilmeleri de ana gayelerin arasındadır. Öğrencilerin Türkçe öğrenmelerinin yanında Şark dillerine de vâkıf olmalarının ve düzenli ibadetlerini yerine getiren fertler olarak yetiştirilmelerinin hedeflendiği söylenebilir. Ancak gelişen ve değişen siyasetin yanında ekonomik beklentilerin de güncellenmesi ile okulların müfredatlarında birtakım değişiklikler olduğu görülür. Örneğin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Şark Dilleri Akademisi, okulda birtakım değişikliklere gitmiştir. Okulda, Şark dillerinin yanında Fransızca derslerine de yer verildiği anlaşılmaktadır. Habsburg örneğinde, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Franz Höck'ün yeni ve radikal sayılabilecek müfredat değişikliği yaptığı görülür. Bu değişikliğe göre, eğitim süresi beş yıldır ve öğrenciler okulda Türkçe ve Fransızca lisan derslerinin yanında, mantık, matematik, metafizik ve ticaret coğrafyası gibi dersler de alacaklardır. Bir sonraki senede öğrenciler Türkçeye ek olarak Arapça ve Farsça dillerinde de eğitim göreceklerdir. Bu lisan derslerinin yanında fizik ve Avusturya - Osmanlı tarih dersleri de alacaklardır. Üçüncü yılda lisan derslerine yeni bir lisan eklenecek ve İtalyanca dersleri almaya başlayacaklardır. Bununla beraber devletler ve milletler hukuku dersleri de müfredata eklenecektir. Dördüncü yıla gelindiğinde, doğu dilleri derslerine Grekçe de dâhil edilecektir. Bu dillerin yanı sıra öğrencilerin ticaret hukuku başta olmak üzere hukuk üzerinde derinleşmeleri de beklenmektedir. Akademinin son senesinde ise öğrenciler siyaset, istatistik, hukuk, Avusturya kanunları, öğrendikleri lisanlarda müzakere usulleri, Osmanlı İmparatorluğu'na ait kurumların işleyişleri ve Osmanlı-Habsburg arasındaki antlaşmalar ile ilgili dersler alacaklardır. Bu beş yıllık eğitim içerisinde öğrenciler at binmek, dans etmek, teknik çizim yapmak gibi dersler de almak zorundadırlar. Aynı şekilde Katolik teoloji derslerinin de bu dersler ile birlikte alınmak zorunda olduğu bilinmektedir (Petritsch, 2004).

Okulların programlarında hukuk, siyaset, müzakere yöntemleri, tarihi antlaşmalar ve devletlerin kurumları ve bu kurumların işleyişleri alanlarında derslerin

bulunması, okulların artık sadece tercüman yetiştirmek niyetinde olmadığını ve diplomat yetiştirmek gibi bir misyon da yüklendiklerini göstermektedir. Bu örnek, Çarlık Rusyası döneminde Hariciye Nezareti dâhilinde açılmış olan Asya Departmanı Şubesi örneğinde de görülmektedir. Okulda lisan derslerine ek olarak Müslüman Şark tarihi ve İslam hukuku gibi derslerin verildiği görülmektedir. Çeviri derslerinde dönemin gazeteleri, mektupları gibi kaynaklardan yararlanıldığı bilinmektedir. Bunun yanında kaligrafi, telaffuz, kelime bilgisi ve konuşma gibi derslerin varlığından da söz edilebilir (Kapıcı, 2014).

Venedik Dil Oğlanları Okulu örneğinde, okulun Türkçe ve diğer Şark dillerinin öğretimi için beş sene olarak planlandığı ancak senatonun aldığı karar doğrultusunda, dil oğlanlarının daha fazla tecrübe edinmeleri ve dil pratiği yapmaları için bu sürenin beş seneden yedi seneye çıkartıldığı bilinmektedir (Dökmeci, 2018). Yedi sene dil oğlanlarının eğitimlerini belli bir seviyeye getirmeleri ve tecrübe kazanmaları için yeterli bulunmuştur. Ancak, bu sürenin uzunluğundan şikâyet edildiği de görülmektedir. Maslahatgüzar Lorenzo Bernardo, bazı dil oğlanlarının disiplinsizlerinden şikâyet etmiş ve beş sene olan dil oğlanları eğitiminin, yedi seneye çıkarılması ile bazı dil oğlanlarının aklının karışıp İslam dinine temayül edebileceklerinin altını çizmiştir.

Dönem dönem okulun Venedik'te açılması fikri yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu düşüncenin ardında yatan nedenin, ekonomik olmasının yanında, örnek gösterilen Viyana ve Paris örneklerinin verimli şekilde işlemesi olduğu söylenebilir. Bu fikri temel seviyedeki ve küçük yaşlardaki dil oğlanlarının Türk hoca ile yaşadıkları iletişim sıkıntılarının da desteklediği bilinir. 1788 senesinde, bayloslardan oluşmuş bir kurul okul ile ilgili bir toplantı düzenlemiş, toplantıda, Baylos II. Andrea Memmo da hazır bulunmuştur. Baylos'a göre Pera'daki dil oğlanları okulu verimsizdir. Onun gözlemlediğine göre, hedeflerine uygun işleyen Fransa, Rusya, Avusturya ve diğer devletlerin dil oğlanları okulları, işi baştan sıkı tutmaktadır. Bu nedenle, baylosa göre dil oğlanlarının serbest bırakılmamasını, kötü alışkanlıklardan uzak tutulmasını ve sürekli denetim altında kalmalarını sağlayacak bir sistem geliştirilmelidir. O yıllarda Venedik Dil Oğlanları Okulu öğrencilerinin disiplinsizliğinden şikâyetçidir. Memmo'ya göre okul bir kolej mantığında tekrardan

yapılanmalı, yeni bir müfredatla Venedik'te açılmalı ve seçilecek dil oğlanlarının yaşlarının ilerlememiş olmalarına dikkat edilmelidir. Memmo'nun düşüncesi ile Rumca ve Türkçe konuşabilen, Arapça gramer ve Farsça yazım kurallarına hâkim bir dragoman, pekâlâ Venedik'te istenen eğitimi verebilir. Bu işin masraf gerekmeden yapılabilmesi için Cizvitlere ait bir okulun restore edilmesinin yeterli olacağını altı çizilmiştir. Açılması planlanan okul yenilikçi bir anlayışa sahip olacaktır (Dökmeci, 2018).

Okul için Habsburg Reformizmi taraftarı olan ve kiliseye karşı çıkan Gasparo Gozzi düşünülmüştür. Onun eğitim anlayışı ile Venedik'teki okul reformist bir yaklaşım ile eğitim hayatına başlamayacaktır. Okul için çift aşamalı bir program ön görülmüştür. Beş yıllık bu programa göre ilk yıllarda okul, lisan eğitiminin yanında geometri, çizim ve iktisat gibi disiplinleri de öğrencilerine kazandıracak, sonraki yıllarda belâgat, felsefe ve teoloji gibi dersler ile çocukların dünya görüşü zenginleştirilecektir. Bunun yanında, okul Hristiyanlık öğretilerine sâdik kalacak ve bu doğrultuda ahlâki bir eğitim de verecektir. Bu dersler dışında, okulda Osmanlı ve Grek kaligrafisi gibi derslerin yanı sıra öğrencilerin sosyal bir kişilik kazanmalarına yardımcı olacak müzik ve dans gibi derslerin de verilmesi uygun görülmüştür. O dönemlerde yaygın olarak konuşulmaya başlanan Fransızca ve İngilizce derslerinin de okul müfredatına dâhil edilmesi düşünülmüş ve soylu ailelerden oluşan bu öğrencilerin elit bir eğitim almaları hedeflenmiştir (Dökmeci, 2018).

Bu gelişmeler paralelinde, Baylos Memmo İstanbul Pera'da bulunan ve disiplin sorunları yaşayan okuldaki bir kısım dil oğlanlarını Venedik'e davet etmeye karar vermiştir. Bu karar gereği, yaşı ilerlemiş ve orada evli bulunan mevcuttaki 10 dil oğlanından beşinin İstanbul'da bırakılmasına karar verilmiştir. Venedik'e dönenler arasında da yaşları ilerlemiş dil oğlanları olması nedeniyle okulun, kolej mantığında işlemesi fikri zarara uğramıştır. Bu nedenle dil oğlanlarını yaşlarına göre sınıflara bölme fikri doğmuştur ve bu fikir ışığında yaşı büyük olanlar bir sınıfta 5 yıllık devam zorunluluğu ile eğitim görecektir. Yaşı küçük dil oğlanları ise farklı sınıfta 3 yıllık bir ön eğitime tabi tutulacaktır. İstanbul'da yaşanan disiplinsizlik, Venedik'te açılması planlanan okul için sert önlemler alınmasını gerektirmiştir. Bu sebeple, 25 Eylül 1745 tarihli hüküm gereği, Türkçe yazma ve konuşma sınavında

başarılı olamayan, başka bir ifade ile dil yeterliliğine ulaşamayan dil oğlanları dragomanlık mesleği için uygun bulunmayacaktır. Dragoman olabilmek için baylostan dil yeterliliğinin ispatı olan yeminli bir rapor sunma zorunluluğu getirilmiştir (Dökmeci, 2018).

Dökmeci'nin çalışmasında aktarılan bir dipnota göre (2018), 1787 tarihli bir toplantı ile bir öneri sunulmuştur. Bu öneriye göre, Venedik'te açılması planlanan okula temkinli yaklaşmış, okulun öncelikle sekiz yıllık bir kurs gibi hayata geçirilmesi ve elde edilecek başarıya göre okulun geleceğine karar verilmesi düşünülmüştür. Bu öneri Venedik'te açılacak okulun bir pilot uygulaması olacaktır. Bu öneri ile okulda Türkçe, Arapça ve Farsça lisanları ile okuma, yazma ve konuşma becerileri öğretilecek, bu lisanların yanında İtalyanca, Rumca ve Latince eğitimi de verilecektir. Bunlarla beraber, okulda ihtiyaç görülmesi halinde öğrencilere kamu, siyaset ve şahsa ait konularda farklı derslerin eğitimleri de sunulacaktır. Beceri odaklı, örf ve âdetlere bağlılığı teşvik eden, dil oğlanlarını köklerine bağlı, devlete sâdik öğrenciler olarak yetiştirecek eğitim programları hedeflenmiştir. Bu eğitimleri alacak dil oğlanları için Venedik vatandaşlarına, bilhassa Dukalık Kañçılıryasında çalışanların çocuklarına, Terraferma'daki soyluların çocuklarına ve Pera'daki dragoman ailelerin çocuklarına öncelik tanınması hedeflenmiştir. İstanbul'da bulunan ve nispeten eğitimsiz ailelerin çocukları, Venedik Dil Oğlanları Okuluna kabul için ikinci planda tutulmuştur. Bunun nedeni ise, eski tecrübelerin gösterdiği üzere, onların erkenden evlenmeleri ve çoluk çocuğa karışmaları sebebiyle okullarını yarıda bırakmalarıdır. Ayrıca bazı dil oğlanlarının, okulun hedefi olan tercüman yetiştirilmesi düşüncesine ihanet ettikleri ve bu alanda kariyer planlamayıp başka işlere yöneldikleri söylenebilir (Dökmeci, 2018).

Okulun Venedik'te açılması fikri, sadece Baylos Memmo'nun düşüncesi değildir. Daha önce de bu fikirlerin gündeme geldiğinden bahsedilmiştir. Baylos Giovanni Battista Donado'nunda aynı fikri daha önce senatoya sunduğu bilinir (Dökmeci,2018). Senatonun da bu öneriyi 3 Mayıs 1692 tarihinde kabul ettiği Venedik Okulu örneği bölümünde belirtilmiştir. Ancak 1703 senesine gelindiğinde okulda eğitim verecek uygun hoca hâlâ bulunamamıştır. Bu nedenle senato, Padova Eğitim Reformcularını bu konuda görevlendirmiştir. Reformcular, senatonun emri

üzerine seçilecek hocanın Venedik tebaasından olmasına dikkat edecek ve hocaya 15 dukadan oluşan bir maaş teklif edeceklerdir. Uzun süre aranmasına ve bu konuda İstanbul'daki elçiden de yardım istenmesine rağmen, aranan hoca uzun bir süre bulunamamıştır. Nihayetinde, Salomon Negri adında biri bu iş için başvuru yapmış ve kendisinin ileri düzeyde Türkçe ve Arapça bildiğini ve yeterince araştırma yapacağını ve dönemin en güncel bilimsel metotları ile bir program hazırlayıp eğitimi bu programa göre yapacağını belirtmiştir. Reformcular Negri'den etkilenip başvurusuna olumlu yaklaşmışlardır.

Salamon Negri, 1677 veya 1678 yılında Şam'da doğmuş, Rum Ortadoks bir ailenin çocuğudur. Osmanlı tebaasına mensup olduğu bilinen Negri, Cizvitlerden Grekçe ve Latince dersler almıştır. Fransiskanlardan yeniden Latince dersler almış ve onlara da Arapça dersler vermiştir. Cizvitlerin önerisiyle, Fransa'da da edebiyat dersleri almıştır. Negri'nin, Sorbonne'da felsefe ve teoloji dersleri aldığı aynı zamanda La Vie De Mahomet (Hz.Muhammed'in Hayatı-1730) adlı eserin müellifi olan Malebranche'nin öğrencisi olduğu da bilinmektedir. Bir dönem Papaz Caummartin için kütüphanecilik yapmış ve Arapça özel dersler vermiştir. Biblioteca Realede çalışmak istemişse de bu isteği gerçekleşmeyince İngiltere'ye göç etmiştir. Yine İngiltere'de Fransızca ve Arapça dersleri verdiği bilinir. Alman aydınlanmasının merkezi olan Saksonya'nın Halle şehrinde bir üniversitede de görev almıştır. Bu üniversite bünyesine çalışırken çok sayıda Doğu'yu çalışmış akademisyen ile tanışma fırsatı olmuştur. Bu şehirde akademik olarak kendisine uygun olan ortamı şehrin havası nedeniyle terk etmek zorunda kalmış ve İtalya'ya yerleşmiştir (Dökmeci, 2018).

Daha önce bahsedildiği üzere, Padova Eğitim Reformcuları ile Venedik'te açılması planlanan okul için anlaşılan Salamon Negri'yi, Collegio, işe başlamadan son kararını vermek adına, eğitiminin müfredatını hazırlaması ve dersler ile ilgili materyaller toplaması için İstanbul'a yollama kararı almıştır. İstanbul'da bulunan Baylos Ascanio Guistinian ve Fevkalade Elçi Ruzzini'ye bir mektup yollanmış ve bu mektuba göre, Negri'nin İstanbul'a gelmeden önce okul için gerekli olan kitapları temin etmeleri istenmiştir. Bu kitaplar arasında, Francisci Meninski'nin, Linguarum Orientalum (Ortadoğu Dilleri) adlı ve dil öğreniminde doğu dilleri okullarında

kaynak kitap olarak kullanıldığı bilinen kitabın da olduğu bilinir. Salamon Negri, Venedik Fevkalade Elçisi Carlo Ruzzini'nin Sultan III. Ahmed'in cülus kutlamalarına katılmak ve Venedik-Osmanlı antlaşmalarının süresini uzatmak için Osmanlı sarayına gönderilmesi fırsatını kaçırmayıp, elçinin maiyetine katılmıştır (1705). Padova Eğitim Reformcuları, Negri'nin Ortadoks mezhebine sahip olması nedeniyle Katolik bir ülkede yaşayıp yaşamayacağı ve onun geçmişte çalıştığı Hollanda, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler ile tekrar çalışmak isteyeceği endişesini taşımışlardır. Reformcuların bu gibi nedenlerden duydukları endişe neticesinde Negri'ye sabit bir görev ataması yapmaktan çekindikleri bilinmektedir (Dökmeci, 2018).

İstanbul'a gelen Salamon Negri, İstanbul Venedik Elçiliğinden tam destek görmüştür. Ancak Reformcuların kendisinden duyduğu endişe doğrultusunda, İstanbul'daki elçi tarafından sürekli göz hapsinde tutulmuş ve adeta devletin burslu bir öğrencisi gibi sürekli denetlenmiştir. Elçi, Negri'nin İstanbul'daki çalışmalarını denetleyerek bu çalışmalar hakkında, düzenli olarak Venedik'e raporlar yollamıştır. Aynı şekilde Venedik'ten henüz resmî bir görev alamaması da Negri'yi endişelendirmektedir.

Negri'nin düşüncesine göre dil oğlanları okulu için bir hazırlık sınıfı açılmalı ve bu sınıfa 10-12 yaş aralığında öğrenciler kabul edilmelidir. Baylos Gritti, aynı tavsiyeyi birkaç sene sonra tekrar etmiştir. Ona göre Negri'nin önerisi Rusya ve Fransa tarafından da uygulamakta ve meyvesi alınmaktadır.

Salamon Negri, İstanbul'da yaklaşık olarak iki yıldan fazla süre kalmış ve Venedik'te açılması planlanan dil okulu için Türkçe, Arapça ve Farsça kitaplar ve sözlükler incelemiştir. Aşağıdaki tabloda bu kitapların listesi görülebilir (Doğan, 2014, s. 60).

Tablo 3.1. Salamon Negri'nin Venedik'te açılması planlanan okul için İstanbul'da topladığı eserler.

Mirkatu'l- Luga	Arapça-Türkçe Sözlük
Düstürü'l- Luga	Arapça- Farsça Sözlük
Lügat-i Halimi	Farsça-Türkçe Sözlük
Mukaddimatü'l- Edeb	Farsça-Arapça Teoloji ve Filoloji Hakkında Kitap
Kenzü'l -Luga	Arapça-Farsça Sözlük
Adetü'l- Esmâ	Arapça Filoloji ve Gramer Kitabı
Enver-i Süheyli	Masal ve Şiirlerden oluşan Kelile Dimme tarzı bir eser
Humayun-name	Kelile Dimme'nin Ali Çelebi tarafından çevirildiği sırada aldığı ad
Gulistan	Şeyh Sadi Şirazi'nin hikâyelerinden oluşan politik kitabı
Gulistan Şerhi	Şeyh Sadi Şirazi'nin Gulistan adlı eserine yazdığı şerh
Hoca Sadettin Efendi	Hoca Sadettin Efendi'nin kaleme aldığı eserler
Kıssa'l Timur	Yazarı bilinmeyen Timur tarihinin anlatıldığı bir eser
Kitab-ı Suleyman-name	Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin eseri
Selim-name	II. Selim'in hayatını anlatan yazarı belli olmayan bir çalışma
Kitab-ı İnşa Abdülkerim Efendi	Abdülkerim Efendi'ye ait olduğu sanılan tarihi belli olmayan mektuplardan oluşan Türkçe bir kitap
İnşa'	Tacizade'nin güzel yazı için okutulan eseri
İksir-i Devlet	Nergisi'nin kaleme aldığı oldukça tımtırlı ve süslü bir tarzda kaleme alınmış çalışması
Hüseynü'l- Valzeyri	Kur'an'dan alınmış Farsça ve Türkçe metinlerden oluşan bir çalışma
Divan-ı Necati	Farsça şiirlerden oluşan Türkçe - Farsça bir sözlük
Kitabü't Tasrif	Arapça Gramer Kitabı
Aruz-ı Emir Hüseyin	Arapça, Türkçe ve Farsça vezin kitabı
Tacü't Tevarih	Hoca Sadettin Efendi'nin Osmanlı Tarihine dair eseri

Bu tablo incelendiğinde, Negri'nin, açılması planlanan okulda sadece lisan eğitimi vermekle kalmayacağı, Osmanlı tarihi, inancı ve politikaları hakkında da bilgi vereceği anlaşılmaktadır. Negri'ye, göre dil oğlanları sadece dil bilmekle yetinmemeli aynı şekilde coğrafyanın kültürüne de aşina olmalıdırlar. Böylelikle bir dil oğlanı bu bilgilere vâkıf olarak diplomatik ve ticari anlamda başarı saylayabilir (Doğan, 2014).

Salamon Negri, bir yandan çalışmalarını sürdürürken bir yandan da henüz kendisine resmî bir teklif gelmemesinden dolayı endişesini elçi aracılığı ile senatoya iletmiştir. Ayrıca, senato da Padova Eğitim Reformcularından Negri'nin yöneticiliğinde birlikte çalışacağı hoca kadrolarını tamamlamalarını istemiştir. Ancak reformcuların işi ağırdan almaları Negri'nin 1708 senesinde Venedik hizmetinden ayrılmasına sebep olmuştur. Negri, baylosa yazdığı bir mektupla Venedik hizmetinden ayrılmak istediğini bildirmiştir. Senatoya iletilen bu talep kabul görmüş ve senato Negri'ye, şimdiye kadarki hizmetinin bedeli olarak 170 real takdim etmiştir (Dökmeci, 2018).

Salamon Negri macerası sonrasında Cizvit Manastırında yeniden yapılanması istenen Venedik'teki okulun bir pilot okul niteliğinde olması amaçlanmıştır. Daha önce Baylos Memmo tarafından İstanbul'dan getirilen dil oğlanları öğrencilerinden bahsedilmiştir. Bu öğrenciler ile yeni seçilecek öğrencilerin eğitimleri için hoca bulmak büyük bir sorun teşkil etmektedir. Hoca arayışları devam ederken, Marunî kökenli Şark dilleri uzmanı Simone Assemani bu iş için yeni hoca olarak talepte bulunmuştur. Avusturya ve Almanya'da çalışmış olması ve Arap nümizmatığı alanında belli bir kariyere sahip olması Venedikli yetkililerin dikkatini çekmiştir. Ancak teoride iş için uygun görünen Assemani'nin daha önce İstanbul'da bulunmamış ve konuşma pratiğine sahip olmamış olması yetkililerin kafasında soru işaretleri yaratmıştır. Konuşma becerisine ciddi manada önem veren Venedikli yetkililerin İstanbul'dan başka bir hoca getirtmeyi tartıştıkları bilinmektedir. Assemani'nin bu okuldaki eğitim için hazırladığı müfredata göre okul kur sistemi ile işleyecektir. Assemani ilk üç yıllık kurda, Arapça, Türkçe ve Farsça teori eğitimleri ile felsefe, hukuk, matematik gibi dersler planlamıştır. Bununla beraber öğrencilerden ilgi alanlarına yönelik bir bilim dalı seçmesi istenecektir. Dragoman

olmanın yolunu açacak diğer kur ise tıpkı bir üniversite eğitimi gibi yapılmış olacaktır. Dört yıllık bir eğitim ön görülmüştür. Bu kurda başarısız olanlar için ek süre tanınacak ve kimse iş kaybı endişesi yaşamayacaktır. Assemani'ye göre öğrencilerin zorlandığı lisan Arapçadır. Ona göre öğrenciler Türkçe konuşmada zorlanmadıkları için Arapça öğretimine öncelik ve ağırlık verilmelidir. Assemani, onların Osmanlı diline tam hâkim olmaları için iyi bir Arapça bilgisine sahip olmaları gerektiğine inanmaktadır. Yine ona göre bir Avrupalı için Latince ne ise, Osmanlı için Arapça da odur. Assemani, okulun açılmaması nedeniyle, okula hoca olarak başlayamamış ancak, Padova'daki piskoposluk derslerine girmeye devam etmiştir (Dökmeci, 2018).

Hoca bulma sorunu Venedikli yetkililerin gündemini meşgul ederken, İstanbul'dan hoca bulma fikri daha yüksek sesle dillendirilmeye başlamıştır. Ancak, İstanbul'dan yollanacak hocanın maliyeti Venedik yetkililerini düşündürmüştür. Baylos Memmo'nun talebi doğrultusunda İstanbul'dan gelen dil oğlanı adayları daha şimdiden hazineye yük olmaya başlamışlardır. Yolculuk masraflarını senatodan talep eden dil oğlanları senatoyu Venedik'teki okulun geleceğini tekrar düşünmeye itmiştir. Ayrıca, tecrübeli bazı bayloslar dilin İstanbul'da farklı konuşulduğunun, aynı şekilde saray dilinin de kendine has bir tarzı olduğunun altını çizmiş ve endişelerini Venedik yetkilileri ile paylaşmışlardır. Sarayda konuşulan dilin günlük konuşma dilinden uzak olduğunun, Osmanlı bürokratlarının kelime seçimlerinin ve belgelerde geçen kelimelerin farklılığının altı çizilmiş, İstanbul'da hiç yaşamamış bir hocanın bu beklentileri karşılayamayacağı düşüncelerini ilgililere aktarmışlardır. Eski Baylos Zulian'a göre okul İstanbul dışında bir yerde açılmamalıdır. Ona göre, aksini yapmak sakıncalıdır çünkü Türk dili tam anlamı ve bütün lehçeleri ile ancak İstanbul'da öğrenilebilir. Osmanlı tebaasından olan bazı öğrencilerin, Venedik'e yollanmasını pek mantıklı bulmamıştır. Ayrıca örnek gösterilen Avrupalı devletler de Pera'daki dil oğlanı okullarını kapatmamışlardır. Baylos tezini bir öğrencinin İstanbul'da kalarak, Osmanlı kültür, örf ve âdetlerine olan bilgilerini taze tutacağı fikri ile desteklemiştir. Ona göre, okul İstanbul'da kurumsal bir kimlik kazanmıştır ve yeni maceraların garanti bir fayda sağlaması muallâktır. Bu nedenlerden dolayı, senato 5 Mayıs 1792 tarihinde, Venedik Dil Oğlanları Okulunun yeniden İstanbul'da

açılmasına oy çokluğu ile karar vermiştir. Böylelikle, Venedik'te açılması planlanan 20 Aralık 1786 tarihli karar da feshedilmiştir. Bu tarihten sonra, bir daha Venedik'te dil oğlanları okulu açma fikrinin gündeme gelmediği bilinmektedir (Dökmeci, 2018).

Dil oğlanları okullarının zaman zaman yaşadıkları problemler neticesinde verdikleri eğitimde aksaklıklar da gözlenmiştir. Örneğin, dönem içerisinde yaşanan Kıbrıs'ın fethi, Girit seferi gibi siyasi olayların Venedik Dil Oğlanları Okulundaki eğitiminin aksamasına neden olduğu bilinir. Dökmeci (2018), Türk Dili Okulunun Kıbrıs'ın fethi ile duraksama yaşadığını ve bu nedenden ötürü okulun kuruluş aşamasını tamamlayamadığını belirtmektedir. Ona göre okulun kuruluş süreci, XVII. yüzyıl sonlarında ancak tercüme yayın faaliyetleri ile tamamlanabilmiştir.

3.4. Dil Oğlanları Eğitiminde Kullanılan Ders Kitapları ve Sözlükler

Hitzel'in Dil Oğlanları ve Tercümanlar (1995) adlı eserinde belirtildiği üzere, Doğu dillerinin öğretilmesi denince ilk olarak akıllara Arapça, İbranice ve Süryanice dillerinin eğitimi gelmektedir. Ancak 1453 yılında İstanbul'un fethi ile Batı dünyasının Osmanlılar ile ilişkilerinde yeni bir sayfa açıldığı söylenebilir. Avrupalılar, bu güçlü imparatorluk ile olan ilişkilerini siyasi ve ekonomik açıdan şekillendirme gereği duyduklarından, erken sayılabilecek tarihlerde Türkçe öğrenimine önem vermişlerdir. Gelişen ticari, siyasi ve ekonomik gelişmeler paralelinde seyyahlar, diplomatlar, misyonerler, tüccarlar ve askerler Osmanlı ile iletişime girmek amacıyla Türkçe öğrenmeye başlamışlardır. Bu gereksinimin doğal sonucu olarak sözlüklere, konuşma kılavuzlarına ve dilin dil bilgisi kurallarını öğrenebilecekleri gramer kitaplarına ihtiyaç duymuşlardır.

Dil oğlanları okullarında, yabancılar için Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarının elimizde net bir listesi bulunmamaktadır. Ağıldere'ye göre, Fransız Milli Kütüphanesindeki Livre de Phrases Turques et Françaises (Türkçe ve Fransızca Cümleler Kitabı) adlı bir konuşma kitabında şöyle bir not bulunmaktadır: "Ben St. Louis koleji dil oğlanı Jean Batisse Couet, bu kitabı 1721 yılının 24 Şubat günü bitirdim, Pera, İstanbul" (Ağıldere, 2010, s. 699).

Özellikle o tarihlerde ticaret ile uğraşan kişilerin ve seyyahların günlük yaşamlarını kolaylaştıracak basit cümleler olarak hazırlanmış konuşma kitaplarının varlığı ve bu konuşma kitaplarından faydalanılmış olma ihtimali üzerinde durulabilir.

Ağıldere'ye göre (2010) XIX. yüzyılda dil öğrenimini kolaylaştıracak konuşma kitaplarının önemi, sanayileşme ve artan ulaşım imkânları paralelinde artmıştır. Bu kitapların genellikle Türkçe, Almanca ve Fransızca dillerine olan ihtiyaç doğrultusunda hazırlandığı söylenebilir. Bu kitaplardan bazıları Tablo 2.2.'de verilmiştir (Ağıldere, 2010).

Tablo 3.2. Konuşma kitapları örnekleri.

Kitabın Adı	Hazırlayan	Yılı
Guide de Conversation Turc-Français-Allemand (Türkçe-Fransızca-Almanca konuşma el kitabı)	S. Catergian	1855
Guide de la Conversation Français-Turc a l'usage des voyageurs et des etudiants (Seyyahlar ve öğrenciler için Fransızca Türkçe konuşma el kitabı)	A. Calfa (Şehzade Abdülmecit'e ithaf edilmiştir)	1859
Grammerie Elementaire de la Langue Turque suivie de la Dialogues Familiars (Türk dilinin temel dil bilgisi ve günlük konuşmalar)	M. Mallouf	1862

Yine Doğan'ın (2014) çalışmasında geçen, Mustafa Efendi tarafından, bir dil oğlanına yeterli olduğuna dair verilen bir belgede şu cümleler yer alır:

Hâlâ bu tarafta Marin Kalyor tercümanın oğlu lisan-ı Türkiden ziyade olub bu ana dek Sarf ü Nahv'dan birkaç kitab okuyub gereği gibi fehm eylediğinden Farsiden Şahidi ve Pend-i Attar ve Gülistan okuyub Türkî ba'zı mekatip ve evamir gayr-ı münşatı okuyub muarefe sayir kemalde vakit ve zamanıyla sahib-i nam ve şan tercüman olacağı şimdiki halde etvarından şühudumuz olmağla bu mahalle işaret olundu (Doğan, 2014, s.61).

Yukarıda bahsi geçen çalışmalardan dil oğlanlarının Türkçe öğrenmek için ne tarz kitaplar kullandıkları hakkında fikir sahibi olunabilir. Daha önce belirtildiği gibi Venedik'te açılması planlanan dil oğlanları okulunda, öğrencilere Doğu dillerini öğretmek ile görevlendirilen Salamon Negri'nin İstanbul'da bulunduğu esnada topladığı kitaplar incelendiğinde de okutulan ders kitapları hakkında fikir edinilebilir.

Dökmeci'nin 2018'deki çalışmasında belirttiği üzere, Francisci Meninski'ye (Minitchi) ait olan *Linguarum Orientalum Turcicae, Arabicae, Persicae, Institutiones Seu Grammatica Turcia* (Türkçe, Arapça, Farsça Sözlük; Türkçe Gramerinin Esasları) adlı kitabının, Venedik Dil Oğlanları Okulunda Türkçe eğitimi için kullanıldığı bilinir. Meninski'nin 1623 yılında bugün Fransa sınırları içerisinde olan Lotringen'de doğmuştur. Doğu dilleri ve felsefe üzerine Roma'da eğitim almıştır. Daha sonra Polonya'ya dönmüş, 1653 yılında Polonya elçisi ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve iki yıl kadar İstanbul'da Lehistan elçiliğinde çalışmıştır. Türkçeyi kısa bir zamanda öğrendiği söylenebilir. İstanbul'da Türkçe eğitimini eski bir Polonyalı mühtedi olan Ali Ufki Bey'den almıştır. Meninski iki yıl İstanbul'da ikamet ettikten sonra Polonya Parlamentosu tarafından baş tercüman olarak atanmış ve bir müddet sonra ise Polonya sefiri olmuştur. 1661 yılına gelindiğinde Avusturya İmparatoru I. Leopold'a danışmalık ve baş tercümanlık yapmış, 1671 yılına kadar da İstanbul'da Avusturya maslahatgüzarlığını yürütmüştür. Osmanlının Avusturya Seferi sonrasında Viyana'da yapılan barış görüşmelerine Meninski'nin de tercüman olarak katıldığıının altı çizilmelidir. Meninski'nin daha sonra Viyana'ya döndüğü ve orada kitap basımı ile ilgilendiği belirtilir. (Yelten, 2012).

Meninski, Türk dili ile ilgili yaptığı çalışmalar ile üne ve saygınlığa kavuşmuştur. En önemli eserleri üç ciltlik olarak hazırlanan Türkçe-Latince sözlük (*Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae*), bu sözlükle aynı yıl yayınladığı Türkçe gramer kitabı (*Linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae institutiones seu grammatica Turcica*) ve sözlüğe ilave olarak hazırladığı Latince-Türkçe sözlüktür (*Complementum Thesauri Linguarum Orientalium*) (Yelten, 2012).

Yelten'nin çalışmasına göre (2012), Meninski'nin ilk eseri *Thesaurus linguarum orientalium* adlı sözlük çalışmasıdır. Türkçe kelimelerin telaffuz biçimlerini göstermesi ve yazıldığı dönemdeki kelime sayısı bakımından önemli bir eser olarak bilinir. Meninski sözlüğü iki baskı yapmıştır. İlki 1680 yılında, ikincisi 1780 yılında yapılan bu sözlüğün her iki baskısı da Viyana'da gerçekleşmiştir. İlk baskısı *Thesaurus linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae* adı ile üç cilt hâlinde 6080 sütun ve 3040 sayfa halinde basılmıştır. İkinci baskısı ise daha geniş ve

kapsamlı olarak 4 cilt hâlinde, I. cilt 660 sayfa, II. cilt 822 sayfa, III. cilt 1086 sayfa ve IV. cilt 1207 sayfa olacak şekilde Franciscus A. Mesgnien Meninski Lexicon Arabico-Persico-Turcicum olarak farklı bir adla basılmıştır. Meninski'nin bu eseri hazırlarken yaklaşık 60 eserden faydalandığı ve bunların arasında dinî eserler, tarihi eserler, edebî eserler, sözlükler ve dil bilgisi ile ilgili kaynaklardan yararlandığı söylenebilir.

Meninski'nin ikinci eseri, *Linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae institutiones seu grammatica Turcica* adıyla 1680 yılında Viyana'da basılmıştır. Kitap XVII. yüzyıl Türk dili gramer yapısını açıklayıcı ve öğretici bir özelliğe sahip olmasının yanında Türkçenin fonetiğinin yazıya dökülmeye çalışıldığı önemli bir gramer kitabıdır. Bu kitabı ilginç kılan bir başka detay ise kitabın D. Raymundo'ya takdim yazısı ile başlayıp İstanbul'daki misyonerlere Türkçe öğretmek maksadı ile yazıldığının belirtilmesidir. Kitabın 6 + 216 sayfa halinde olduğu ve çeşitli gramer bilgilerinin yedi ana bölüm halinde sınıflandırılmaya çalışıldığı görülür.

Meninski'nin üçüncü eserinin ise *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium* (Doğu Dillerinin Hazinesinin Tamamlayıcısı) olduğu bilinen lügattir. Lügatin 1086 sayfa olarak hazırlandığı ve 1687 yılında Viyana'da basıldığı ve bu lügatin, Latince'den Türkçeye, Arapçaya ve Farsçaya çevirilerin olduğu lügat olduğu bilinir. Bununla birlikte kelimelerin Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Lehçe gibi Avrupa dillerindeki karşılıkları da bulunmaktadır. Umunç'un çalışmasına göre (2015), Meninski bazı Türkçe seslerin transkripsiyonunu, Batı'da kullanılan ses işaretleri ile göstermeye çalışmıştır. Tablo 2.3.'te Meninski'nin Türkçe seslerine ait transkripsiyon örnekleri görülebilir (Umunç, 2015).

Tablo 3.3. Meninski'nin Türkçe seslerine ait transkripsiyonu.

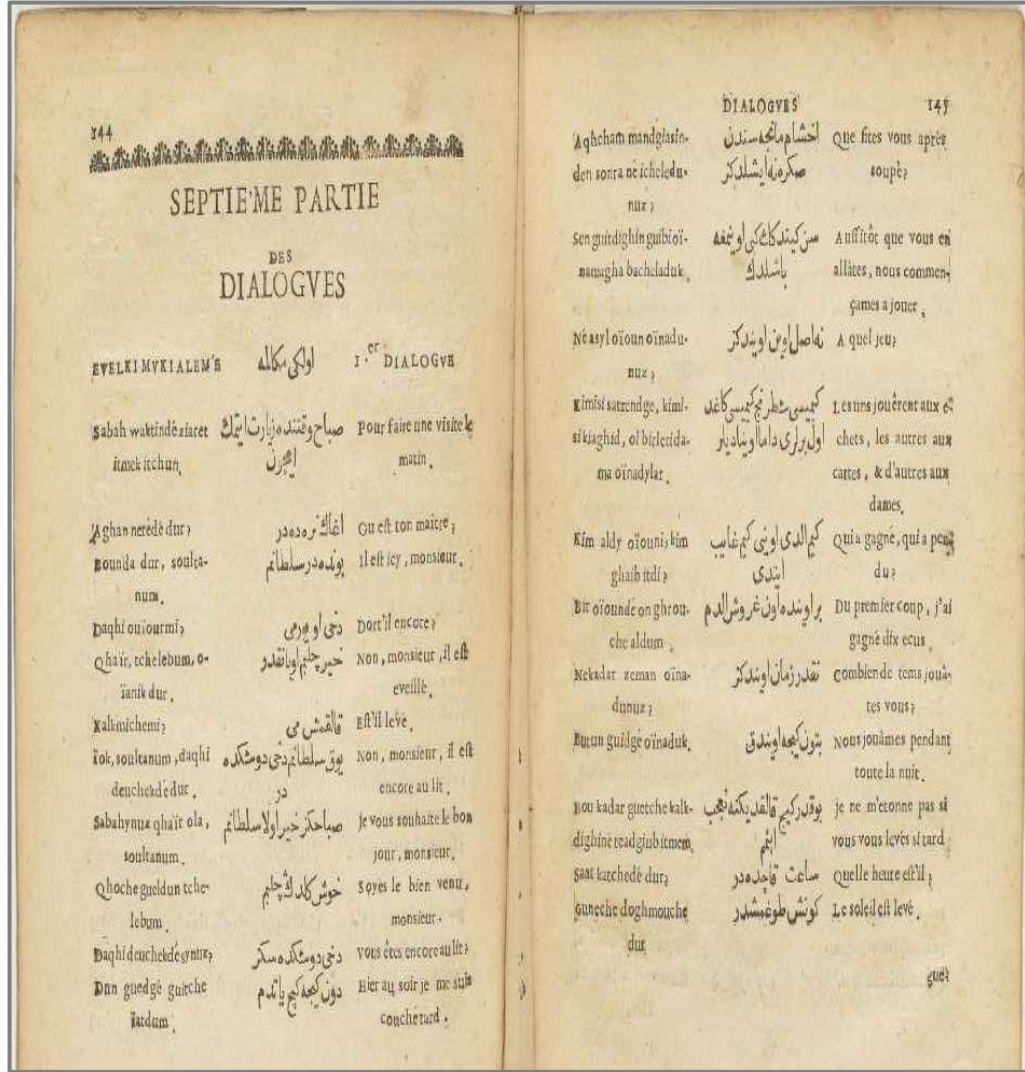
Türkçe ses	Transkripsiyonu	Türkçe Örnek	Transkripsiyonu
uzun (a)	ā	isabet, ispat	isābet, ispāt
açık (a)	æ	külhan, taraf	külchæn, tæræf
(c)	ġ	ecza, acıkmak	eġzā, aġıkmak
(ç)	ć	içecek, çıban	ićeġek, ćıban
(g)	g'	göz, düzgün	g'öz, düzg'ün
(ğ)	gh,g'	dağılmak, değişmek	dāghylmak, deg'ísmek
(h)	h, ch	ihtiyat, külhan	yhtyjat, külchæn
kısa (i) ve (ı)	i, y, ý	dilek, ihtilaf isyan	dilek ychtylaf, ýsjan
uzun/açık (i, ı)	ī, ŷ	rehin, asılsız, razı	rehīn aŷŷılsyz, rāzŷ
genizsi (n)	n-	derin, erlerin	derin-, erlerün-
(ö)	ö	dönüm, göstermek	dönüm, göŷtermek
(s)	s, ſ	miras, sefer, eser	mīrās, ſefer, eſer
(ş)	ś	danışmak, düşünmek	daniśmak, düśünmek
kısa (u)	u, y	kuyruk, oġlu	kuiruk, oghly
uzun (u)	ū	destur, duracak	destūr, dūrāġiak
(ü)	ü	düzeltilmek	düzeltmek
(v)	w	devlet, devşirmek	dewlet, dewśirmek
(y)	j, i	eziyet, isyan, olmayan	eziŷet, ýsjan, olmaian

Hitzel'in *Dil Oġlanları ve Tercümanlar* adlı çalışmasında (1995), dil oġlanları okulu öğrencilerine Türkçe öğretmek için kullanılan kitaplar arasında Holdermann'a ait olan bir gramer kitabından da bahsedilir. Peder Jean-Baptiste Holdermann (1694-1730) Galata Saint-Beniot misyonunda bir Cizvit rahibidir. Holdermann'ın *Grammaire turque ou methode courte et facile pour apprendre la langue turque avec un recueil des noms, des verbes, et des manieres de parler les plus necessaires a sçavoir avec plusieurs dialogues familiers* (Türkçe Grameri ya da çeşitli konuşma örnekleriyle birlikte en gerekli hitap şekillerini, fiilleri ve adları kapsayan bir fihristle donatılmış, Türkçeyi, kolay ve kısa yoldan öğrenme yöntemi) adlı eseri ile dil oġlanlarına, Türkçe gramer kuralları ile birlikte diyalog örnekleri de verilerek Türkçe'nin nasıl kullanıldığı aktarılmak istenmiştir. Bu gramer kitabı dil oġlanlarının

isteği üzerine, Holderman'ın gözetiminde Fransız Elçiliği'nde çalışan bir tercümana hazırlanmıştır. Bu kitabın dil oğlanları tarafından hazırlanmasının istenmesi dikkat çekicidir. Kitabın 1726-1730 yılları arasında hazırlandığı ve Fransa'nın doğu alfabelerinde kitap basacak bir matbaası bulunmadığından Arap harfleri ile baskı imkânına sahip olan İbrahim Müteferrika'nın matbaasında basıldığı bilinir. Kitabın pek çok yanlış barındırmasına rağmen o döneme göre sahip olduğu sadelik nedeniyle talep gördüğü görülür. Paris'te el yazması bulunan nüshaya Holdermann Nasrettin Hoca fıkraları da eklemiştir.

Holdermann'ın kitabına ait Türkçe öğretmek adına hazırlanmış bir diyalog örneği aşağıda verilmiştir (Holdermann, 1730, s.144,145).

- Konu: sabah waktindé ziyaret itmek itchun (Sabah vaktinde ziyaret etmek için.)
A: Aghan nerede dur? (Ağın nerededir?)
B: Bounda dur, soultanum. (Buradadır, sultanım.)
A: Daqhi ouiourmi? (Daha uyur mu?)
B: Qhaîr, tchelebum, oîanik dur. (Hayır, Çelebim uyanıktır.)
A: Kalkmichemi? (Kalkmayacak mı?)
B: İok, soultanum, daqhi deuchekdedür:(Yok, sultanım, daha döşektedir.) /
B: Sabahynuz qhaîr ola, soultanum. (Sabahınız hayır ola, sultanım.)
C: Qhocahe gueldun tchelebum (Hoş geldin çelebim.)
B: Daqhi deuchekdesynuz? (Daha döşektesiniz?)
C: Dun guedgé guitche îatdum. (Dün gece geç yattım.)
B: Aqhcham mandgiasinden sonra né ichleduuz? (Akşam yemeğinden sonra neylediniz?)
C: Sen guitdighin guibi oînamagha bacheladuk. (Sen gittiğin gibi oynamaya başladık)
B: Né asyl oînadunuz?
C: Kimisi satrendge, kimisi kiaghid, ol birleridama oînadylar. (Kimisi satranç, kimisi kağıdı obürleri dama oynadılar.)
B: Kim aldy oîouni, kim ghaîb itdi? (Kim aldı oyunu, kim kaybetti?)
C: Bir oîoundé on ghrouche aldum. (Bir oyunda on kuruş aldım.)
B: Nekadar zeman oînadunuz? (Ne kadar zaman oynadınız?)
C: Butun guidgé oînaduk. (Bütün gece oynadık)
B: Bou kadar guetche kalkdighiné teadgiub itmem, saat katchedé dur? (Bu kadar geç kalkdığma teaccüb etmem, saat kaçtadır?)
C: Guneche doghmouche dur (Güneş doğmamıştır.)

Resim 3.1. Grammaire Turque'de bulunan bir diyalog örneği. Holdermann, J. B. (1730 s.144-145).

Daha önce de belirtildiği gibi dil oğlanları okullarında ders kitabı olarak okutulan kitaplar hakkında elimizde detaylı bir liste bulunmamak ile beraber, Hitzel'in (1995) bahsettiği Türk dilinin öğrenilmesinde kullanılan kitaplar bu konuda fikir yürütmeyi kolaylaştırmaktadır. Hitzel'e göre, dil öğreniminde başvurulan kitaplar arasında olduğu tahmin edilen bir diğer kitap Viguiet'nin *Elemens de la langue turque, ou tables analytiques de la langue turque usuelle, avec leur developpement* (Türkçe'nin esasları ya da açıklamalarıyla birlikte, konuşulan Türkçe'nin analitik tabloları) adlı eseridir. Kitabın İstanbul'da Fransız elçilik sarayı matbaasında 1790 yılında basıldığı ve imza karşılığı satıldığı bilinmektedir. Viguiet'in 20 Temmuz 1745'te doğduğu ve öğrenimini doğduğu şehir olan

Besançon'da tamamladığı, sonrasında da din adamı olduğu bilinir. Cizvitlerin Yakındoğu'daki kurumlarının XVI. Louis tarafından Lazaritler'e devredilmesi sonrası, Viguier Galata'daki Saint Benoit'ya başrahip olarak yollanmıştır. Viguier'in kitabının İstanbul'da elçilik matbaasında basılması İstanbul'da bulunan dil oğlanları tarafından kullanıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu kitabı önemli kılan bir diğer detay ise yazarın ses uyumlarını açıklamaya çalışan ilk kişi olmasıdır. Aynı şekilde gramer kurallarını konuşma dili Türkçesi ile açıklamaya çalışmıştır.

Gümüskılıç'a göre (2000) Viguier'in kitabı 33+463 sayfadır. Temel olarak iki ana bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Türkçenin çekim şekilleri tablolar halinde verilmiş olup ikinci kısımda ise bu tablolar ile alakalı olarak atasözleri, özdeyişler ve mükâlemeler bulunmaktadır. Atasözleri ve özdeyişlerin kaynağı, aynı esere göre, Pend-i Attar adlı Farsça bir öğüt kitabı, Yakup Efendi ve meddah olan Ali Efendi'dir.

Bu kaynak kitaplar dışında Türkçe öğretiminde kullanıldığı düşünülen diğer kitaplar ise Petit de La Croix'in Grammaire turque (Türkçe grameri); William Seaman'a ait olan ve basılmış 3. Türkçe grameri olarak bilinen Grammaticæ Linguæ Turcicæ (Beş Bölümlük Türkçe Grameri); İspanya Kralı'nın İstanbul tercümanı olan Cosimo Comidas de Carbognano'nun Primi Principi della grammatica turca ad uso dei missionari apostalici di Canstantinopoli (İstanbul'daki Katolik misyonerlerin kullanması için Türk gramerinin temel ilkeleri) adlı 1794 yılında basılmış ve Latin harfleri ile hazırlanmış kitabı ve Amedee Jaubert'in Doğu Dilleri Okulu için hazırladığı kitabın 1833 yılında basılmış ikinci baskısı olan Elements de la grammaire turke a l'usage de l'Ecole Royale et speciale des Langues orientales vivantes (Krallık yaşayan Doğu Dilleri Özel Okulu'nda kullanılmak üzere hazırlanmış, Türkçe Gramerinin Esasları) kitabıdır (Hitzel, 1995).

Kapıcı'nın 2014 yılındaki konu ile ilgili çalışmasında, Çarlık Rusyası döneminde Türkçe öğretiminde kullanıldığı bilinen kitaplar hakkında bilgi verildiği görülür. Okulun ders kitaplarına bakıldığında, kitaplar arasında ünlü Fransız Türkolog Pierre Amedee Jaubert'in dil bilgisi kitabı, mektuplar ve masallar ile Meninski'nin gramer kitabının olduğu bilinir. Bu kitaplara ek olarak Şeyhzade Ahmet Misri'nin Nicolas Bertele tarafından basılmış Kırk Vezir Hikâyeleri, Naima

Tarihi, Vasıf Efendi Tarihi ve Hafız Divanı gibi eserlerin Türkçe öğreniminde kullanıldığı bilinmektedir.

Dil oğlanlarının Türkçe ve diğer Doğu dillerini, özellikle Farsça ve Arapçayı öğrenmelerinde başvurdukları kitapların yanında, dil öğreniminde en az kaynak kitap kadar değerli olan sözlükler de kullandıkları bilinmektedir. Ders kitapları gibi hangi sözlüklerin de dil oğlanları okullarında kullanıldığı hakkında elimizde net bir liste yoktur. Ancak Hitzel'in Dil Oğlanları ve Tercümanlar (1995) isimli çalışmasında belirtildiği üzere dil oğlanlarının kullandıkları düşünülen sözlüklerin varlığından söz edilebilir. Bu sözlükler arasında en meşhuru 1780 yılında Viyana'da basılmış olan Francisci Mesginen Meninski'ye ait olan *Lexicon Arabico-Persico-Turcicum ad singulas voces et phrases significatione latina ad usitatiores etiam italica...* (Arapça-Farsça-Türkçe sözlük) adlı sözlüktür. Hitzel'in aynı eserinde, bu sözlükle alakalı olarak bir tercümanın şunları ifade ettiği görülür:

1680'e kadar elimizde Türkçe sözlük yoktu, işte o sırada, imparator Leopold'ün baş tercümanı Meninsky, özveriyle çalışarak kamuoyuna kendi hazırladığı sözlüğü sundu; böylesine yüce gönüllü bir girişim tek kişinin gücünü aşıyordu oysa çünkü Meninsky bu sözlük için harfler döktürmüştü, onu basabilmek için başlı başına bir matbaa kurmuştu (...) Burada üç dili, Arapça, Farsça ve Türkçeyi bir araya getirmiştir ve her sözcüğün Latince, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Lehçesini koymuştur (...) Meninsky daha sonra, 1687'de kapsamlı bir Latince-Türkçe sözlük hazırladı, ancak bu sözlüğü iki kez basmak zorunda kalacaktı, çünkü 1683'te tam baskı tamamlanmak üzereyken Türkler Viyana'yı kuşattılar ve matbaanın bulunduğu dış mahalleler ateş altında kalınca basımevi tamamen yandı (Hitzel, 1995, s.110).

Sözlüğün baskı ve sayfa sayıları hakkında daha önce detaylı bilgi verilmiştir. Hitzel'e göre (1995), Kapüsen rahipleri İstanbul'a geldikten hemen sonra lisan öğrenmeye başlamışlardır. Bu rahiplerin lisan öğrenimi için hazırladıkları çalışmalardan biri, Bernardo di Parigi'ye ait olan ve Propagande Fide tarafından Roma'da 1665 yılında bastırılan *Vocabolario italiano-turchesco* (İtalyanca-Türkçe Sözlük) adında bir sözlüktür. Yine 1666 yılında, Petit De la Croix'nın *Dictionnaire manuscrit français et turc* (Fransızca-Türkçe el yazısı sözlük) hazırladığı el yazması sözlüğün dil öğretiminde fayda sağladığı tahmin edilmektedir. Dil oğlanlarının kullanması için hazırlandığı bilinen ve dönemin en iyi okulları arasında olduğu bilinen Louis-le-Grand Kolejinde Türk ve Arap dilleri yardımcı profesörlüğü ve Krallık Kütüphanesi tercümanlığı yapan François Baraut'un hazırladığı, *Dictionnaire*

turc et françois a l' usage des Enfants de langue (Dil oğlanları için Fransızca-Türkçe Sözlük) adlı sözlük de bu başlık altında sayılabilir (Hitzel, 1995).

Yaşayan Doğu Dilleri Okulu Türkçe Profesörü Joseph Jouannin'in 18 Ocak 1833 yılında yazdığı bir raporda, Xavier Bianchi'nin 1831'de Paris'te yayınladığı Vocabulaire Français-Turc (Fransızca-Türkçe Sözlük) adlı bir sözlüğün varlığından da bahsedilir (Hitzel, 1995).

Ağabeyi Marie-Therese'in ordusunda general olan Xavier Bianchi farklı bir yol seçerek Paris'te École des Langues Orientales'de (Doğu Dilleri Okulu) eğitim görmüştür. Daha sonra ise İstanbul'a tercüman öğrenci yani dil oğlanı olarak gönderilmiştir. Türkiye hakkında Asiaticque adlı yayın organında bazı yazılar yazdığı bilinmektedir. Lügat çalışmaları takdir edilen Bianchi 1851 yılında açılan Encüman-i Daniş'e Hammer ve Redhouse ile birlikte haricî azâ olarak seçilmiştir (Akün,1992). Bianchi'nin Grammaire turque manuelle a l'usage special des interpretes et des eleves dependant du Departement des Affaires etrangeres (Tercümanlar ile Dışişleri Bakanlığına bağlı öğrenciler için özel olarak hazırlanmış Türkçe Grameri El Kitabı) adlı Türkçe öğrenmek için hazırlanmış bir el kitabı, aynı zamanda Dictionnaire français-turc a l'usage des agents diplomatiques et consulaires, des commerçants, des navigateurs et autres voyageurs das le Levant (Diplomatlar ve konsolosluk görevlileri, tacirler, denizciler ve Yakındoğu'ya giden seyyahlar için Türkçe-Fransızca Sözlük) adlı bir sözlüğü de bulunmaktadır.

Bahsi geçen bu sözlük esasen kralın Doğu dilleri eski tercümanı ve Türkçe profesörü olduğu bilinen, J.D. Kieffer'a aittir. Kieffer 1833 yılında öldüğünde bu sözlüğün basılmadığı anlaşılır. Daha sonrasında, bu çalışmaların Xavier Bianchi tarafından derlendiği ve yine onun girişimleri ile iki yıl sonra Kieffer ve Ruffin'e ait olan çalışmanın, krallık matbaasında basıldığı görülür. Bu basım, yayımlanmış ilk Türkçe-Fransızca sözlüktür. Kieffer'in Paris'te doğu dilleri öğrenimi görmesi sonrasında 1796 yılında İstanbul'a Fransız elçiliğine yazman olarak atandığı ve orada Mısır seferi sırasında hapsedildiği, ardından esaret sonrasında Dışişleri Bakanlığına atandığı ve sonrasında da College de France'da Türkçe asistan profesörlüğüne getirildiği bilinir. Kieffer öldüğü yıl olan 1833 yılına dek Paris'te bu sözlük üzerinde

çalışmış ve müsveddelerini İstanbul'da bulunan Pierre Rufin'e yollamış ve Ruffin de müsveddelerde tashihler ve eklemeler yapıp onları tekrar Paris'e yollamıştır.

3.5. Dil Okullarındaki Çeviri Çalışmaları

Dil oğlanları okulları, Batılı devletlerin Osmanlı ile olan diplomatik ve ticari ilişkilerin inkişafı amacıyla doğmuş olsa da zamanla okulların farklı amaçlar geliştirdikleri de bilinmektedir. Bu hedefler ışığında, okulların siyasi amaçlara ek olarak kültürel amaçlara da hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Venedik örneği incelendiğinde, XVI. ve XVII. yüzyılda Venedik'in çalışmalarının iki temel nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilkinin okulların temel amacı olan Osmanlı İmparatorluğu ile alakalı olarak ticari ve siyasi ilişkiler kurmak, diğerinin ise Arap dünyası bilimsel çalışmaları ve felsefesi ile ilgili araştırmalar yapmak olduğu bilinmektedir. Bu çalışmaları derinleştirmek adına Venedikli hekimler çalışmalar yapmışlardır (Lucchetta, 1988). Bunlar arasında Arap diline vâkıf olan ve aynı zamanda Şam elçisi olan Hekim Giralomo Ramusio, Batı dünyasında Avicenna olarak tanınan İbni Sina üzerinde çalışırken vefat etmiştir. Bellune'li Andrea Alpago, onun üzerinde çalıştığı ve bitiremediği çalışmaları tamamlamış, İbni Sina'ya ait bazı tıp ve felsefe ile ilgili kitapları çevirmiştir. Yine İbni Sina dışında, Şirazi ve İbn el-Nafis'in el yazmalarını tercüme ettiği bilinir. Andrea Alpago botanik ile ilgili bazı çalışmaları da çevirmiş aynı zamanda Arapça bilim terminolojisi ile ilgili çeviriler yapmıştır. Venedikli başka bir hekim olan Prospero Alpino di Marostica'nın, Mısır medeniyeti ve ilmi ile ilgili hatırı sayılır belgeler çevirdiği bilinir. Eczacı ve cerrah olan Domenico da Re, kendisi gibi tıp alanında araştırmalar yapan Alpino ile beraber Mısır'ın tekkelerini dolaşmış ve tekkelerdeki dervişler ile teoloji üzerine sohbetler etmiştir. Başka bir Venedikli Matteo Carbone'nin ise Mısır'da bitki ve hayvan örnekleri toplayıp bunlar üzerinde çalışmalar yaptığı bilinir (Lucchetta, 1988).

Araştırma yapanların sadece Venedikli hekimler olmadığı, aynı şekilde araştırma alanının da sadece tıp ve felsefe ile sınırlı olmadığını, Donado'nun yaptığı araştırmalardan anlaşılmaktadır. Araştırma alanları arasında eğitim temelinde kültürel ve toplumu tanımaya yönelik çalışmaların varlığı da bilinmektedir. Venedikli Baylos Giovanni Battista Donado (Dona) bu kültürel amaca hizmet

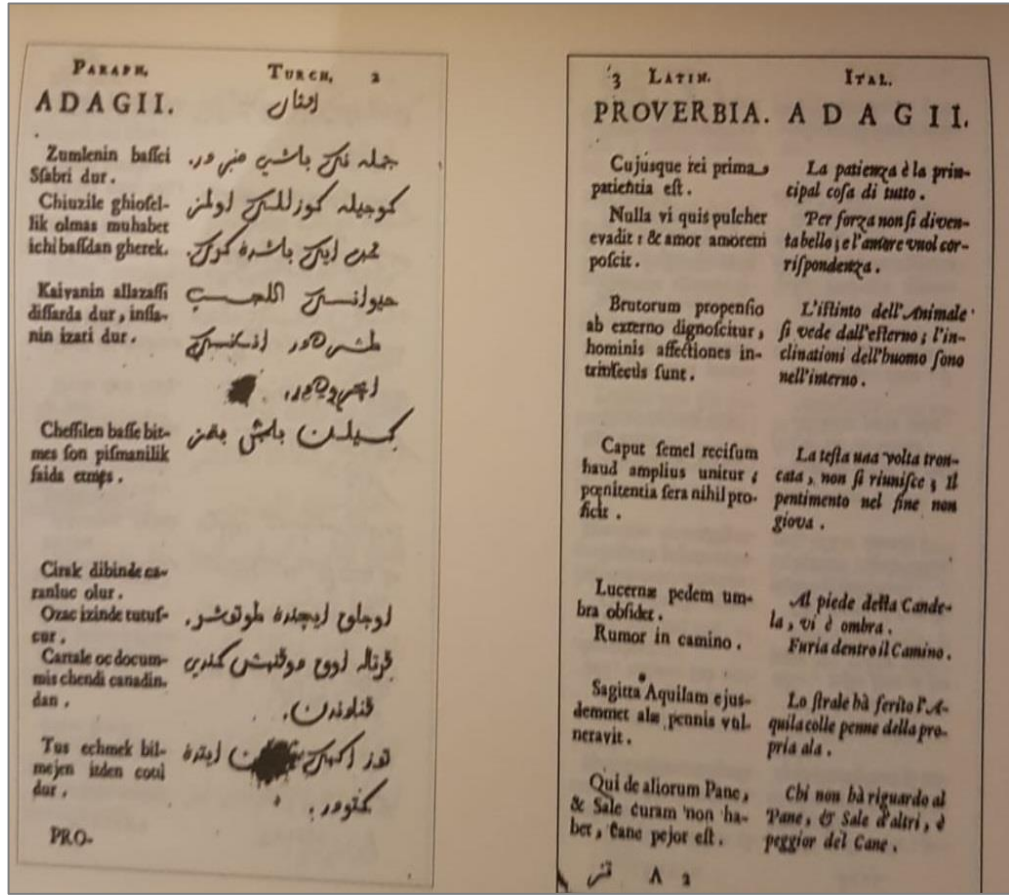
edenler arasında en ön sıralarda bulunmaktadır. Kendisinin, Osmanlı edebiyatı hakkında ilk kitap yazan Avrupalı olduğu bilinir. Donado'nun, 1688 yılında Venedik'te basılan Della Letteratura dei Turchi (Osmanlı Edebiyatına Dair) adlı eseri bu alanda basılan ilk eser olarak göze çarpar (Durmuş, 2020). Bu kitapla birlikte Avrupa, siyasi ilişkiler kurduğu ve kendisi için yıllardan beri tehdit olduğuna inandığı Osmanlı İmparatorluğu'nun artık farklı bir yönünü de tanıma fırsatı bulmaya başlamıştır (Dökmeci, 2018). Donado'nun kitabı incelendiğinde, eserde Osmanlıların bilinen haliyle cahil, habis, korkunç insanlar olmadığından aksine iyi eğitilmiş ve kurnaz kişiler olduğu vurgusunun yapıldığı görülür.

Dökmeci'ye göre (2018), yapılan çeviriler ve edebî çalışmalarla Batılı devletler Osmanlıya ait gelenekleri ve kültürel öğeleri incelemek istemişlerdir. Yaptıkları bu incelemelerin gayesinin, Osmanlı'nın manevi dünyası hakkında bilgi sahibi olmak ve onların düşünce yapısını anlayabilmek olduğu söylenebilir. Diplomatik ve ticari ilişkilerden, savaş meydanlarından yakinen tanıdıkları bu güçlü ve köklü devletin bilmedikleri yönlerini de araştırmak istemişlerdir. Bu bağlamda, Ermeni bir Hekim olan Giovanni Agop'tan Türkçe dersleri aldığı bilinen Venedikli Baylos Donado, kendisi ile birlikte bu amaçları gerçekleştirecek ve bu alanda çalışmalar yapacak iki Venedik vatandaşını İstanbul'a getirtmiştir. Bu gelenlerden birinin, soylu bir aile kökenine sahip Hekim Antonio Benetti, diğerinin ise köklü bir tüccar aile kökenine sahip Francesco Franchini olduğu bilinir. Baylos bu iki kişiyi dil oğlanı olarak İstanbul'a getirtmiştir. Bu kişileri seçmesinin altında yatan neden ise onların soylu aile geçmişlerinin olmasıdır. Yapılacak çalışmalar için getirilen kişiler sadece bu iki kişi değildir. Donado, ilerleyen zamanlarda Stefano Fortis ve Antonio Paulicci adında iki kişiyi de dil oğlanı olarak İstanbul'a getirtmiştir.

Baylos Donado, birlikte uyumlu çalışacağını düşündüğü ve İstanbul'a getirttiği bu kişilerle bir çalışma ekibi kurmuştur. Dil oğlanlarının oluşturduğu bu ekibin, tarih, edebiyat ve Osmanlı gelenekleri üzerine araştırmalar ve çalışmalar yaptığı bilinir. Bu araştırmalar ve çalışmalar bastırılıp çoğaltılmıştır. Venedik Belediye Müzesi Kütüphanesinde yer alan 'dispaccio' dosyasında bu çalışmalara ait yazışmalar vardır (Dökmeci, 2018). Donado, arkadaşı olan Giovanni Girmani'ye birtakım mektuplar yollamıştır ve bu mektuplar yapılan çalışmalar hakkında bilgi

vermektedir. Mektuba göre, Baylos Donado ekiple birlikte yürüttüğü çalışmaların ilerleme kaydettiğini ve bu çalışmalarını basmayı planladığı yazmakta ve bu basım aşaması ile ilgili yaşadıkları hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmalar arasında en önemli olanının Un'antologia di Proverbi Turchi (Osmanlı Atasözleri Antolojisi) olduğu anlaşılmaktadır. Yine 1681 yılında yazılmış olan ve aynı muhataba gönderilen bir başka mektuba göre, Donado'nun kurduğu ekiple birlikte 450 adet Osmanlılara ait atasözünü derlediği ve İtalyancaya çevirdiği anlaşılmaktadır. Raccolta Curiosissima D'Adaggi Turcheschi (Türk Atasözlerinin İlginç Derlemesi) adıyla 1688 yılında kitaplaştırılan bu çalışmada, baylos denetimindeki dil oğlanlarından oluşan ekibin, atasözlerini önce Arap ve Latin harfleri ile yazdıkları, sonra bunları Türkçe ve İtalyanca olarak açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Aynı zamanda, bu atasözlerini alakalı oldukları başlıklar altında gruplandırdıkları görülmektedir. Bu gruplar arasında siyaset, ekonomi, din ve ahlak gibi başlıkların olduğu bilinmektedir. Baylosun kitabın basımı ile ilgili olarak yetkili mercilerden emir beklediği, kitabın Arap harfleri ile birlikte basımının kendilerine 100 real ek bir masraf çıkaracağını ve beklediği emrin sebebinin bu olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın basımı ile ilgilenen kişinin, Donado'ya Türkçe üzerine eğitim veren Ermeni rahip Giovanni Agop olduğu bilinmektedir. Agop'un, ayı şekilde kitabın revizörlüğünü de yaptığı bilinir.

Donado'nun Raccolta Curiosissima D'Adaggi Turcheschi (Türk Atasözlerinin İlginç Derlemesi) adlı eseri incelendiğinde, kitabın yapılan Osmanlı atasözleri antolojisinin düzenlenmiş versiyonu olduğu söylenebilir. Bu kitabın hazırlanmasında Donado'nun Venedik'ten çağırttığı soylu aile kökenine sahip dil oğlanlarının (Antonio Paulucci, Franscesso Franchini, Stefano Fortis ve Antonio Benetti) etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kitap 87 sayfadan oluşmaktadır ve toplamda 399 Türk atasözü içerir. Kitabın aslı incelendiğinde, atasözlerinin sayfa sayılarının teklik ve çiftlik özelliği göz önünde bulundurularak düzene konduğu görülür. Çift rakamlı sayfalarda Latin harfli Türkçe ve Osmanlı-Arap harfi ile yazımı, tek rakamlı sayfalarda ise Latince tercüme ve İtalyanca tercüme bulunur. Kitabın son kısmında, 86. ve 87. sayfalarda ise atasözlerinde uygulanan dil dizimine uyan sıralamada doğru-yanlış çizelgesi yer alır (Durmuş, 2020).

Resim 3.2. Donado'nun kitabının orijinal sayfa düzeni örneği. (Durmuş, O. (2020).

Dökmeci'nin çalışmasına göre (2018), Donado'nun çeviriler yapmak için kurduğu ekipte kendisine yardımcı olan Dil Oğlanı Vincenzo Lio'nun, L'Historia della Pres adi Cegrin (Çehrin Fetih Tarihi) adlı başka bir eseri de çevirdiği bilinir. Bu kitabın Osmanlıların sahip olduğu Ukrayna'da bulunan Çehrin Kalesi'nin Ruslara kaybedilişi anlatılır. Bu kitap ile Donado'nun güçlenen Rusya'ya ve bunun tam tersi Avrupa'da güç kaybetmeye başlayan Osmanlılara dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Dökmeci'nin aynı çalışmasındaki bir dipnotta bir başka kitap olan Historia dell Acquisto di Seghdin (Segedin'in Fetih Tarihi) adlı bir eser daha göze çarpmaktadır (2018). Emir Ali'ye ait olan bu eserde, Habsburgların IV. Mehmed zamanında Segedin'e yaptıkları sefer hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu eserin seçilmesinde bahsi geçen seferde Osmanlıların yenilgiye uğramasının etkili olduğu belirtilmiştir. Bu tarz eserler ile Osmanlı'nın güç kaybetmeye başladığının Avrupa'ya gösterilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu fikrin dayanak noktasının, Viyana kuşatmasının başarısızlık ile sonuçlanması olduğu söylenebilir. Venedikli baylosun

bu tarz kitaplar çevirmek istemesinin ardında yatan nedenin Venediklilere, Osmanlının güç kaybettiğini aşılama istemesi olduğunun altını çizmek gerekir.

Donado'nun ekibindeki dil oğlanlarından Benetti'ye ait olan *Dei Viaggi a Constantinopoli* (Constantinopoli'ye Seyahat) adlı eser de dönemin önemli çalışmaları arasında gösterilebilir. Bu eserde, Benetti'nin Donado'nun yaptığı çalışmalardan övgüyle bahsettiği ve XVII. yüzyıl İstanbul'una ait tarihi eserler, arkeolojik kalıntılar hakkında bilgiler verdiği ve bu kalıntıları resmettiği bilinir. Bununla beraber, Benetti çok sayıda epigrafın çevirisinden, Latince yazılmış bir eseri tercüme ederken kendisine yardımcı olan Dalmaçyalı araştırmacılardan bahsetmedir. Ayrıca, Benetti'nin Osmanlı örf ve âdetleri, saray şölenleri, baylosun İstanbul'da göreve başlarken saray tarafından nasıl sevinçle karşılandığı ve İstanbul'dan ayrılırken nasıl uğurlandığı hakkında notları bulunmaktadır. Benetti'nin kaleme aldığı eser ile 1680 ve 1681 yıllarında görülen kuyruklu yıldızlar ve sonrasında doğuda belirdiği iddia edilen beş güneş ve bunların görüntüleri hakkında rivayetler barındırmaktadır. Benetti'nin ayrıca denizdeki dalgalanma, boğazdaki akıntılar hakkında bilgileri ve bazı meteorolojik olayları, Padova Üniversitesinde astronomi kürsü kurucusu olan Profesör Geminiano Montanari'ye mektupla yolladığı bilinir.

Venedik baylosunun tercüme ettirdiği son kitaplar arasında Hacı Halife Mustafa'nın (Kâtip Çelebi) *Cronologica Historia Scritta in Lingua Turcua* (Takvimü't-Tevarih) adlı eserinin bulunduğu görülür. Bu kitabın Türkçe, Arapça ve Farsça kaleme alındığı ve kitabın da baylosun oğlu Pietro'ya adandığı görülür. Bu kitabı, İtalyancaya çeviren kişinin Gian Rinaldo Carli olduğu bilinmektedir. Carli Osmanlı müzik ve edebiyatı ile ilgili araştırmalar yapmış ve bu konuda bir kitapçık da yayınlamıştır. Ayrıca, Carli'nin tercüme faaliyetlerinde 46 yıllık bir tecrübesi olduğu ve 1718 yılında Baylos Andrea Memmo ile Yedikule zindanlarında hapis yattığı bilinir. Esaret sonrasında ise baş dragoman olarak görev aldığı kayıtlıdır (Dökmeci, 2018)

Venedik baylosu ve ekibi, yaptıkları bu tercüme ile Osmanlının bilinmeyen farklı bir yönünü tanıtmak istemiştir. Baylos Donado, yaptığı çeviriler ve tecrübeleri doğrultusunda Osmanlı ve Venedik eğitim sistemlerini karşılaştırmaya çalışmıştır. Baylosa göre Osmanlı eğitimde ezberci ve tekrara önem veren bir sistem

kullanmaktadır. Venedik'in ise bunun aksine soru sorma ve tartışma temelli bir eğitim sistemi bulunmaktadır. Osmanlılarda kültürel birikimin, şahsi okumalar ve yapılan ilim sohbetlerinden geldiğini ileri sürmektedir. Bununla beraber, Osmanlıda bulunan kitap basımı yasağına değinmiş ve bunun da eğitimi olumsuz etkilediğini savunmuştur (Dökmeci, 2018).

Ağıldere'nin konuyla ilgili çalışmasına göre (2010), 1710 yılından 1830 yılına kadar dil oğlanları, Osmanlıcadan Fransızcaya çeviriler yapmışlardır. Bu çevirilerin, dil oğlanlarının eğitiminde kullanılan geleneksel dil bilgisi-çeviri yönteminin temelini oluşturduğu bilinir. Yapılan bu çevirilerin iki maksat için yapıldığı anlaşılmaktadır, bunlardan ilkinin sene sonu bitirme tezi olarak, ötekinin ise Kraliyet Kütüphanesi Doğu Dilleri Eserleri Koleksiyonuna katkı için yapıldığı söylenebilir. Aynı konuda, Hitzel Dil Oğlanları ve Tercümanlar adlı eserinde (1995), doğu dilleri metinlerini topluca çevirenlerin tercümanlığı meslek olarak seçen dil oğlanları olduğunu altını çizmektedir. XVIII. yüzyıl başında başlayan bu çevirilerin, çeviri çalışmalarının temelini oluşturduğunu ve bunların Fransız Milli Kütüphanesindeki el yazmalarının olduğu kısımda muhafaza edildiğini belirtir. Yine bu eserlerin Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde oldukları ve sayılarının ise 600'ün üzerinde olduğunu belirtmiştir.

Yapılan çevirilerin konuları farklılık göstermektedir. Bunlar arasında, Fransa'nın isteği üzerine tarih, tasavvuf, dil bilgisi, edebî metinler, müzik, doğa bilimi, seyahatnâmeler ve sözlükler gibi farklı alanlarda yapılan çeviriler olduğu bilinir. Fransa Denizcilik Bakanı Kont de Maurepass, Fransız Elçi Marki de Villeneuve'e, Yakındoğu'daki limanlarda bulunan tercümanlardan, tarih ile alakalı veya farklı konularda olan yararlı buldukları el yazmalarını Fransızcaya çevirmelerini emretmiştir. Üç yıl sonra ise elçi, bakana tek yaptığı şeyin dil oğlanlarının konuyla ilgilenmesini sağlamak olduğunu iletmiştir (Hitzel, 1995). Aşağıdaki Tablo 2.4.'te İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu öğrencilerinin Türkçeden Fransızcaya çevirdikleri eserler hakkında bilgi verilmiştir (Ağıldere, 2010).

Tablo 3.4. İstanbul Fransız Dil Öğlanları Okulu öğrencilerinin Türkçeden Fransızcaya çevirdikleri eserlere örnekler.

Yazar	Kitabın adı	Basım Yılı
J. B. Couet	Phrases Turques et Françaises, (Türkçe ve Fransızca cümleler, 350 sayfa)	1712
J. L. Clairambault	Histoire de Behram Gur, Roy de Perse (İran Kralı Behram Gur hikâyesi)	1741
P. Fornethy	Règnes de Sultan Moustapha et de Sultan Osman II, traduits des annals de Naïm Efendi (Mustafa ve II. Osman'ın saltanatları, Naim Efendi'den çevrilmiştir, 375 sayfa)	1753
	Continuation du règne de Sultan Mustapha et commencement de Sultan Murat III, (Sultan Mustafa'nın hükümdarlığının devamı ve III. Murat'ın hükümdarlığının başlangıcı, 237 sayfa)	
E. Robolly	Traité des cérémonies qui s'observèrent et réjouissances qui se firent à la circoncision de Sultan Mustapha et de Sultan Ahmed, au mariage de Hadidgé Sultane et enfin des présents que firent les vesirs et autres ministres de la Porte, les gens de loy et les différens corps de métiers, l'an mil quatre vingt siz au commencement de Rebi ulewell, (Rebülevvel 1086 yılı başında Şehzade Mustafa ve Ahmed'in sünnet törenleri ve Hatice Sultan'ın düğünü ve bu vesileyle Bab-ı Ali'nin vezir ve devlet adamlarının yanı sıra hukuk adamları ve farklı meslek mensuplarının verdikleri hediyelerinin listesi, 196 sayfa)	
L. Dantan	La vie et les miracles de Hadgi Isa, Caïmmécam d'Émir Sultan Muhammed Buhary (Sultan Muhammed Buhari'nin Kaymakamı Hacı İsa'nın hayatı ve mucizeleri, 146 sayfa)	1733
B. Guinrand	Vie de Tcheleby Hussam Eldin (Çelebi Hüsam Eldin'in hayatı)	1734
J. B. Bérault ve E. Roboly	Différentes instructions d'un prophète apellé Mevlana (Mevlana adında bir peygamberin çeşitli görüşleri)	1733
D. Fornetty ve Roustan	Histoires, contes et fables (Hikâye, masal ve fabller)	1742
Wiet	Recueil de différentes histoires terminées pour la plus part par une morale (Genellikle sonu kıssadan hisselerle biten çeşitli hikâyeler derlemesi)	1740
Maltor	Recueil de différentes histoires turques (Çeşitli Türk hikâyeleri derlemesi)	1742

Hitzel'e göre (1995) tarihsel yapıtlar, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili kanunlar, tüzükler, vakayinâmeler dışında romanlar ve fablların de çevirilerini yapmışlardır. Hitzel çoğu fablın Doğu kökenli olduğunu ve Jean de la Fontaine'in sadece Aisopos'tan değil bu Doğu kökenli çevirilerden de esinlendiğini ifade etmiştir. Hitzel'e göre (1995) dil oğlanı Morel de Cresmery 'Karga ile Tilki' fablını 1735'te bir Osmanlıca metinden Fransızcaya tercüme etmiştir.

Hitzel'e göre (1995) dil oğlanlarının çalışmaları olan bazı el yazmalarının tercümeleri geniş kitlelere ulaşmıştır. Yapılan bu çevirilere ek olarak İstanbul başta olmak üzere Doğu'da bazı şehirlerin elçiliklerinde görev almış önemli tercüman doğu bilimcilerin de bu çeviri çalışmalarına katkıda buldukları bilinir. Bilinmeyeni anlamak ve Batı'ya tanıtmak adına farklı kültürlerden çeviriler yapan tercüman doğu bilimcilerin, Şarklıları onlara ait metinler ile tanıtmaya gibi düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yeni olan bu yaklaşımın öncüleri Antoine Galland ve François Petis de La Croix'dir. Bu yaklaşımın liderlerinden Galland, 1704 yılında bu maksatla Binbir Gece Masalları'nı çevirmiş ve Fransa'da tanınmasına yardımcı olmuştur. İstanbul'da iki kez görev alan Galland, arkeolog, nümizmat ve doğu bilimcidir. Tablo 2.5.'te Galland'ın edebiyat dünyasına tanıttığı bazı kitaplar listelenmiştir (Hitzel, 1995).

Tablo 3.5. Galland'ın edebiyat dünyasına tanıttığı bazı kitaplar.

Kitap adı	Basım Yeri ve Yılı
Bibliothèque orientale ou dictionnaire universel...., par Monseigneur d'Herbelot kitabına yazdığı ön söz	Paris, 1697
De l' origine et des progres du café, sur un manuscrit arabe de la Bibliothèque du Roy	Cean,1699
Les Mille et une nuits, contes arabes traduits en français par Mr Galland	Paris, 1704-17017
Recueil des rits et ceremonies du pelerinage de La Macque suivant la secte de l'imam ou Dr Chafei..., auquel on joint divers écrits relatifs a la religion, aux mœurs des Turcs (Şafii mezhebine göre Mekke'deki hac adap ve törenlerin derlemesi... ile Türkler'in dinî bilimleri ve töreleri üzerine çeşitli yazılar)	Amsterdam, 1754

Hitzel'in çalışmasında (1995), Galland'ın İstanbul'da bulunduğu sırada yolunun Polonyalı bir mühtedi olan Ali Ufki Bey ile kesiştiği ve ondan çok sayıda müzik partiyonu aldığı anlatılır. Ali Ufki Bey'in asıl adının Albert Bobowski olduğu, sarayın müzik okulunda (meşkhane) müzik eğitimi aldığı ve bir dönem IV. Mehmed'in baş tercümanlığını yaptığı bilinir. Ali Ufki Bey'in, Türk müziğini, bugünün portelerini nota kullanarak kâğıda aktaran ilk kişi olduğu düşünülmektedir. Galland tarafından Fransa'ya getirilen ve Bibliotheque Nationale'de halen muhafaza edilen partiyonlarının büyük önem arz ettiği bilinmektedir. Galland'ın aynı şekilde Arapça ve Latin harfleri ile yaptığı çevirilerin bazılarında şarkı sözlerinin de bulunduğu bilinir.

Gallan'ın dışında, Charles Fanton adlı tercümanın da 1751 yılında İstanbul'da ikameti sırasında, *Essey sur la musique europeenne ou l'on tache de donner une idee Generale de la Musique des Peuples de l'Orient* (Doğu Halklarının Müziği üzerine Genel bir Fikir Vermek Üzere, Avrupa Müziğiyle karşılaştırılan Doğu Müziği Üzerine Adlı Deneme) adlı bir eser verdiği bilinir (Hitzel, 1995).

Şark eserlerini, Batı'ya tanıtan çevirmenlerden en az Galland kadar önemli olan bir diğer ismin ise François Petis de La Croix'dir. Babasının da kendisi gibi krallık tercümanlığı yaptığı bilinir. Küçük yaşlarda doğu dillerini öğrenmeye başladığı ve Nâzır Colbert tarafından on yedi yaşındayken Şarklıların törelerini, konuştukları dilleri, uğraştıkları bilimleri, sanatlarını ve dinlerini tam manasıyla öğrenebilmesi adına Şark'a yollandığı bilinir. Croix yaklaşık on yıl Suriye, İran ve Türkiye'yi dolaşmış ve çeşitli çalışmalar ve tercüme yapmıştır. Bu çalışmalara Tablo 2.6.'da örnekler verilmiştir (Hitzel, 1995).

Tablo 3.6. De La Croix'nın en önemli yapıtları.

Kitap adı	Basım Yeri ve Yılı
Les Mille et un jours, contes persans	Paris, 1710-1712, 5 cilt
Histoire de Timur-Bec, connu sous le nom de drand Tamerlan, ecrite en persan par Charfeddin Ali Yezdi	Paris, 1722, 4 cilt

Bu isimlere, Fransız Şarkiyatçılığının kurucuları arasında sayılan Guillaume Postel'i de eklemek gerekmektedir. Hitzel'in eserine göre (1995), Postel'i önemli

kılan detay, kendisinin Türkçeyi Fransa'ya tanıtan kişi olarak bilinmesidir. 1535 yılında Fransa'nın Osmanlıya yolladığı ilk daimi elçi Jean de la Forest'in maiyetinde bulunduğu bilinir. Bu görev süresince Postel, Rumca, Ermenice, Arapça ve Türkçe öğrenmiştir. Üç sene sonra tekrar Fransa'ya döndüğünde kendisi ile beraberinde birçok elyazması eseri de beraberinde götürdüğü bilinir. Avrupa'da Türklerin avukatlığını yapmakla suçlanmış, genel olarak Türklerin kanaatkârlığını, adaletin hızlı işleyişini övmüş, çok eşliliğin hükümdarlar ve zenginler dışında pek yaygın olmadığını anlatmıştır. *De la République des Turcs et la ou l'ocassion s'offrira des mœurs et loy de tous Muhamedistes* (Türkler'in devleti üzerine ve kısmen de Müslümanların töreleri ve yasaları üzerine) adlı eserinde, Türkler hakkında bilgiler vermektedir. Aynı şekilde bu eserin, Osmanlı Devleti'nin doğuşu, gelişimi ve teşkilat yapısı hakkında bilgiler verdiği bilinir. Postel'in 1575 yılında çıkan ilk Türkçe grameri denemesi, *Des Histoires Orientales* (Oryantal Hikâyeler) adlı eserinde geçmektedir. *Instructions des mots de la langue turquesque les plus communs* (En yaygın Türkçe kelimelerin talimatları) başlıklı, çalışmasında Türkçe isim, zamir ve fiiller hakkında bilgi verdiği bilinmektedir (Arıkan, 2007; Hitzel, 1995).

3.6. Dil Oğlanları Okullarında Eğitimi Aksatan Sorunlar

Lucchetta'nın Venedik Dil Oğlanları Okulu hakkındaki çalışmasında (1985), eski bir şarkı sözünde Pera'nın üç tür felakete sahip olduğu geçer: Veba, yangın ve dragoman. Dragomanın felaket olarak gösterilmesinin sebebi ise onun, devlet sırlarını yeterince saklayamaması ve bu durumun da problemler doğurmasıdır. Genel olarak yaşanan bu problemlere savaş, esaret, idam ve adli olaylar da eklenebilir (Dökmeci, 2018).

Dil oğlanları okullarında eğitimin müstakil bir binada değil de İstanbul Pera'daki Avrupa devletlerinin elçilik binalarının içerisinde belli bir yerde verildiği göz önüne alınırsa, elçiliğin ruh halinin eğitim ortamına da sirayet ettiği tahmin edilebilir. Devletlerin Osmanlı ile olan ilişkilerinin durumu, okulların eğitimlerini doğrudan etkilemiştir. Dökmeci'nin çalışmasına göre (2018), 1645 yılında yaşanan Girit Seferi, Venedik tabiriyle Kandiye Savaşı döneminde okuldaki eğitim durma noktasına gelmiştir. Aynı çalışmaya göre, Girit Seferi ile yaşanan sıkıntılardan dolayı

okulun senato tarafından Venedik'e taşınması gündeme gelmiştir. Okulun, sadece ikili devlet ilişkilerinden kaynaklanan siyasi karışıklıktan değil, ekonomik sıkıntılardan da etkilendiği anlaşılmaktadır. Yine aynı çalışmada, 19 Haziran 1649 tarihli bir mektupta, Kâtip Giulo Cesare Alberti ve Kâtip Vignola'nın Osmanlı yetkilileri tarafından kötü muameleye maruz kaldıkları ve bir süre sonra da Dragoman Antonio Grillo ve beraberindeki dragoman ve dil oğlanlarının hatta baylosun ailesinin bile aynı nahoş muameleye maruz kaldıkları yazılmıştır. Burada adı geçen Dragoman Antonio Grillo'nun sadece kötü muamele görmek ile kalmadığı, boğdurulduğu da bilinmektedir. Bertele'nin Venedik ve Konstantiniyye adlı çalışmasında (2012) konu hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Girit Seferi esnasında Venedik'in baylosluk makamında Giovanni Soranzo'nun bulunduğu belirtilmiş olup, 28 Nisan 1649 yılında baylosun Sadrazam Mehmed (Sofu Mehmed Paşa) ile olan görüşmesinde, Paşa'nın Soranzo'dan Girit adasının teslimi ile alakalı herhangi bir cümle duymamasına sinirlenmesi üzerine baylos ve beraberindekilerin tutuklandığı anlaşılmaktadır. Görüşme esnasındaki bütün Venediklilerin toplanılan yerin bodrum katında bir odaya hapsedildiği ve hepsinin prangaya vurulduğu anlaşılmaktadır. Bir müddet sonra ise alıkonulan baylos ve beraberindeki kişilerin prangadan çıkartılıp bu kez de boyunlarına zincir takılarak halkın arasından geçirilerek Rumeli Hisarına hapsedildikleri belirtilmiştir. Baylos ve tutuklananların sayısının 24 olduğu ve bunlar arasında dragoman olan Giovanni Antonio Grillo, Cristoforo Tarsia, Pasquale Novane ve bunların yanında bulunan 4 dil oğlanının da olduğu belirtilmiştir. Baylos Soranzo, Ballarino ve Grillo'nun kulede bir hücreye hapsedildiği ve ardından da Grillo'nun kale komutanı ile görüşürüleceği bahanesi ile alınıp boğdurulduğu belirtilmiştir. Dökmeci'nin çalışmasına göre (2018), olayı işiten Fransa Elçisi Jean de la Haye olay sonrasında sadrazamın kâhyasına tepki göstermiş ve kâhya da sadrazamın sözünü tuttuğunu ve hiçbir Venedik vatandaşına zarar vermediğini, boğdurulan Grillo'nun Osmanlı tebaasından olduğunu söylemiştir.

Dökmeci'ye göre (2018) hayatını kaybeden tek dragoman Grillo değildir. Savaşlar ve yoğun görüş ayrılıkları dönemlerinde, Osmanlı yetkililerinin casus olduklarına ve mahrem kalması gerektiğine inanılan belgeleri, gizlice servis ettiklerine inandıkları bazı dragomanları idam ettikleri anlaşılmaktadır. Bunlar

arasında, baş dragoman Grillo ile aynı kaderi yaşayan ve aynı Grillo gibi baş dragoman olan Lodovico Marucini ve I. Bartolomeo Bruti'nin de idam edildiği bilinmektedir.

İdamların sebebinin sadece gizli belgelerin servis edilmesi olmadığı, bazen de bu idamların ekonomik çıkarlar sebebiyle gerçekleştiği bilinmektedir. Bertele'nin çalışmasına göre (2012), Bosnalı tüccarların şikâyet ettikleri bir olay nedeniyle Sadrazam Ali Paşa baş dragoman Antonio Borissiyi'yi 1619 senesinde idam etmiştir. Dökmeci'nin çalışmasındaki (2018) 21 ve 30 Ocak tarihli mektuplar bu olayın detaylarını içermektedir. Mektuplara göre, Borissi Bosnalıların açtığı bir dava yüzünden mahkemeye çağrılmıştır. Osmanlılara ait kalyatalardan birinin, Venediklilere ait olduğu düşünülen kadırgalar tarafından zapt edildiği ve mahkemede Borissi'nin Venedik çıkarlarını savunması üzerine sadrazam tarafından idam edildiği anlaşılmaktadır. Senatonun ise yazdığı bir mektupta, sadrazamın Borissi'ye olan şahsi kininden dolayı onu idam ettirdiği ileri sürülmüştür. Bertele'nin çalışmasında (2012), olay ile ilgili olarak, Borissi'nin, dönemin sadrazamı ile sadrazamlığı öncesinde kendisiyle az iletişime geçtiğinden ve ilerde bir gün sadrazam olacağını tahmin edemediği gibi sebepler ve bununla birlikte Borissi'nin görüşmemesi gereken kişilerle görüştüğünden kendi sonunu hazırladığı belirtilmiştir. Aynı eserde, Navone adlı bir başka dragomanın Osmanlı-Venedik harbi sırasında idam edildiği anlaşılmaktadır. İdamın arkasında yatan neden, Navone'nin siyasi haberler hakkında bir mektubu ülkesine yollamak istemesi ancak mektubun Kuzey Afrikalı Türk denizciler tarafından ele geçirilip İstanbul'a yollanmasıdır. Dragoman, dönemin sadrazamı Damat Ali Paşa tarafından idam edilmek istenmiştir. Navone'nin bu kararı soğukkanlılıkla karşıladığı ve cellâdına elini çabuk tutmasını ve canını yakmamasını istediğinin altı çizilmiştir. İnfaz sonrası Navone'nin cesedi Feriköy Katolik mezarlığına defnedilmiştir ve mezarının üzerinde günümüze kadar varlığını koruyabilmiş bir abide bulunmaktadır.

Dökmeci'nin çalışmasına göre (2012), dil oğlanları okullarında eğitimi aksatan nedenlerden bir diğeri de veba ve benzeri salgın hastalıklardır. Kara ölüm olarak da bilinen vebanın İstanbul'da XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda etkili olduğu ve dönemin okullarında eğitimin aksamasına neden olduğu bilinir. Salgının etkisinin

yaşandığı yıllarda dil oğlanlarının, dragomanların ve eğitimden sorumlu bazı hocaların hastalandığı bilinmektedir. 1594 yılında dragoman Cristoforo Buruti'nin vebadan vefat ettiği bilinir. Yine 1663 senesinde yeniden yoğun olarak görülen veba vakalarından dolayı Dragoman Tarsia'nın, Venedik Dil Oğlanları Okulu öğrencisi olan oğlunu kaybettiği anlaşılmaktadır. 1666 yılında, Dragoman G. Olivieri ve Sanguinazzo'nun da vebadan hayatlarını yitirdikleri bilinir.

1700'lü yıllarda, vebanın İstanbul'da tekrar nüksetmesinden dolayı Venedik Dil Oğlanları Okulu öğrencileri ve elçilik çalışanları, hastalık ile ilgili tedbir almak zorunda kalmış ve Karadeniz'e çekilmeleri emredilmiştir. Senato, nüfusun nispeten daha seyrek olduğu yerlere taşınmalarını ve orada bir müddet kalmalarını tavsiye etmiştir. Vebanın etkisini gösterdiği yıllarda, hastalıktan korunmak ve elçilik işlerinin devamını sağlayabilmek için sık sık ikamet değişikliklerinin yapıldığı görülür.

Vebanın etkisinin yoğun olarak görülmesi ile birlikte İstanbul'da yaşanan ekonomik buhran, kıtlık ve asayiş problemlerinin de okulun eğitimlerini aksattığı bilinmektedir. İstanbul'da başlayan karışıklık ve Patrona Halil İsyanı gibi olaylar neticesinde yaşanan asayiş problemlerinden dolayı bazı dragomanların elçilik dışında vakit geçirmek istemeleri, bazılarının ise İstanbul'dan başka yerlere görevlendirme istemelerinin okulun eğitimini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Yaşanan sıkıntılardan dil oğlanlarının eğitimi ile ilgilenen hocalar da etkilenmiştir. Örneğin 1751 senesinde dil oğlanlarının vekil hocası (picciolo coza) vebadan vefat etmiş, yerine faydalı olacak bir hocanın bulunması istenmiştir. Veba vakalarının yoğun olduğu ve eğitimin zor koşullarda gerçekleştiği bilinen o dönemde, dil oğlanlarının hocalarının motive edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu motivasyonun baş hocalara (coza maggiore) çeşitli hediyeler verilerek sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Yaşanan salgın hastalık ve ekonomik sıkıntılar neticesinde, ailesini korumak isteyen bazı elçilik mensubu kişilerin, İstanbul'daki hayat pahalılığı sonucunda borçlandıkları ve maddi problemler yaşadıkları bilinmektedir. Venedik Senatosunun 4 Aralık 1762 yılında aldığı bir karar gereği, İstanbul'da yaşayan ve maddi sorunlardan yakınan elçilik çalışanlarına maddi yardımda bulunmaya başladığı görülmektedir. Bu karar gereği, Ralli ve Navone

ailelerine bir kereye mahsus olmak kaidesiyle 1000 dukalık yardım ve maaşlarına da zam yapıldığı anlaşılmaktadır (Dökmeci, 2018).

Dil oğlanları okullarında öğrencilere beklentileri karşılayacak hoca bulma sorunlarının da yaşandığından daha önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Eğitim için anlaşılan hocaların pedagojik olarak yeterli donanımına sahip olmamaları ve ana dili konuşamamadan kaynaklı olarak yaşadıkları iletişim problemleri okulda eğitim gören öğrencileri negatif yönde etkilemiştir. Dökmeci'nin çalışmasına göre (2018), Venedik Dil Oğlanları Okulu öğrencilerinden özellikle küçük yaşlardaki dil oğlanlarının eğitimlerinde, hocanın İtalyanca bilmemesinden kaynaklı sorunlar yaşanmış ve iletişim sorunları neticesinde hoca tarafından, İtalyanca bilen bir hocanın ders vermesi tavsiye edilmiştir. Hoca problemlerindeki tek nedenin iletişim kaynaklı olmadığı da bilinir. Aynı çalışmaya göre, hocaların Osmanlı tebaasından ve Müslüman olması, onlara olan güven sorununu gündeme getirmiştir. Bu nedenle 2 Ekim 1627 tarihli senatoya ait bir mektuba göre hocanın Müslüman tebaadan değil de Ermeni veya Rum tebaadan seçilmesinin gerektiğinin altı çizilmiştir.

Lesiczka'nın konuyla ilgili çalışmasında (2016), Polonya'nın Şark Mektebi öğrencilerinin, okulla ilgili farklı problemleri oldukları görülmektedir. Öğrencilerin okulun katı disiplin kurallarından şikâyet ettikleri, hatta bu durumu dönemin kralına mektup yazarak ilettikleri bilinmektedir. Okul yöneticilerinin tutumlarından okulun eğitim ortamının kötü etkilendiği belirtilmiştir. Yine aynı çalışmadan, okuldaki öğrencilerin ve hocaların birbirlerini dönemin Polonya kralına şikâyet ettikleri anlaşılmaktadır. Bu ilginç durumdan okulun eğitim ve öğretim ortamının nasıl etkilendiği hakkında fikir yürütülebilir.

Okulların eğitim ve öğretimini kötü yönde etkileyen bir diğer unsurun kaynak ve materyal bulma sorunu olduğu söylenmelidir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kitap basımının yasaklı olduğu dönemlerde kitapların elle çoğaltılması ve fiyatlarının bu nedenle pahalı olması eğitimi kötü yönde etkilemiştir. Bu durum, okuldaki öğrencilerin kaynak sorunları yaşamalarına ve eğitimlerini kısıtlı kaynaklar ile sürdürmelerine yol açmıştır. Elle çoğaltılan sınırlı sayıdaki kitapların pahalı olması, ekonomik olarak kaynak bulma sorunları yaşayan okulları kötü yönde etkilemiştir. Bu sorunun etkisinin, özellikle dil oğlanlarının tercüme faaliyetleri ve matbaanın

kullanımının yaygınlaşması ile nispeten azaldığı söylenebilir. Okullar mezun vermeye başladıkça, öğrencilerin mezun olabilmeleri için bitirme tezi gibi kullandıkları çevirilerin bu problemin çözümüne bir nebze çare olduğu söylenebilir.

Dökmeci'nin çalışmasında (2018), dil oğlanlarının disiplinsizlikler gösterdikleri ve bunun sonucunda birtakım adli olayların yaşandığının altı çizilmiştir. Dil oğlanlarının Pera'da meyhanede sarhoş olup karıştıkları olayların dışında bazen farklı adli olayların da yaşandığı görülmektedir. Örneğin, Baylos Ottaviano, Dil Oğlanı Alberti'nin, Dragoman Navone'nin oğlu Dil Oğlanı I. Tommaso'nun kaldığı odayı kullanarak, odaya yakın bir yere köle sakladığını tespit etmiştir. Kölenin dil oğlanının odasını kullanarak kaçtığı belirtilmiştir. Alberti'nin Navone'ı tehdit ettiği ve bu olayı baylostan gizlemeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca Alberti'nin Navone'a para teklif ettiği anlaşılmaktadır. Dil Oğlanı Alberti'nin adının farklı bir olayda daha geçtiği görülmektedir. Kendisinin, Baylos Girolamo döneminde, küçük bir tekne ile tahıl almaya yollandığı ve bu tahılın ödemesi için 1000 sekene ücret aldığı altı çizilmiştir. Yolda farklı bir yere uğrayıp başka bir tekne daha hazırlatıp tahıl alması gerekirken hırsızlık için gelenler olduğunu ve bu yüzden paniğe kapılıp parayı ikiye bölüp farklı yerlere sakladığını belirtmiştir. Ancak bir müddet sonra parayı almak için gittiğinde paranın yerinde olmadığını söylemiştir. Baylos dil oğlanından şüphelenmiş ve parayı iade etmesini istemiştir. Bu şüpheyi Alberti'nin İstanbul'a dönünce pahalı elbiseler alması arttırmıştır. Daha sonra dil oğlanının baylos ile Venedik'e döndüğünde karnavalda yüksek miktarda para harcaması, şüpheleri iyice arttırmıştır. Daha sonra yanındaki iki yeniçerinin, onun hırsızlık yaptığını Baş Dragoman Stefano dei Gioveni'ye söylediği bilinir. Dil oğlanı ise paranın yarısının çalındığını diğer yarısını ise yeniçerilerin alıp kaçtığını söylemektedir. Dil oğlanının annesi oğlunun hatasını anlayıp Baylos Marco Venier'e oğlunun affı için bir mektup yazmıştır.

Benzer şekilde bazı dil oğlanlarının başkalarına olan borçları yüzünden başlarının belaya girdiği de anlaşılmaktadır. Bunlardan biri olan Antonio Torre adındaki bir dil oğlanı ile ilgili bir mektup, olay hakkında detaylı bir bilgi vermektedir. Venedik Devlet Arşivi'nde geçen 371 numaralı belge bu olay hakkında detaylı bilgi vermektedir (Dökmeci, 2018). Baylosun mektubuna göre kısa önce

Müslüman olup saraya iç oğlanı olarak kabul edilen Antonio Torre (Osmanlı Türkçesine göre Anton Torik/ Anton Toriki) adlı dil oğlanı, Müslüman olmadan önce pek çok kişiyi dolandırmıştır. Baylosa göre Venedikli dar gelirli bir aileye mensup bu kişi, Venedikli efendilerin merhameti sayesinde İstanbul'a Türkçe öğrenmeye yollanmıştır. Ancak ölçüsüz davrandığı ve kısa sürede pek çok kişiye borçlandığı belirtilmiştir. Baylosa göre bu dil oğlanının, bilinenin dışında, Galata'da pek çok Müslüman ve Yahudi'ye de borcu vardır.

3.7. Dil Oğlanları Okulları Mezunlarından Bazıları

Dil oğlanları okullarından mezun olabilmek için bu okullardaki öğrencilerin, belli bir sınava tabi tutuldukları bilinmektedir. Doğan'ın çalışmasında (2014), Mustafa Efendi tarafından oluşturulan bir belgeye göre dil oğlanı olan birinin dragoman olmak için nasıl bir sınava tabi tutulduğu belirtilmiştir. Dil oğlanının, bazı kitaplardan (Sarf ü Nahv'dan kitaplar, Pend-i Attar, Gülistan gibi) mektup ve belge tarzı yazılı kaynaklardan imtihan edildiğinin ve kendisine yetki belgesi verenin de Türk olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Dil oğlanları okullarından mezun olan öğrencilerin çeşitli elçiliklerde çalışmaya başladıkları bilinmektedir. Genellikle çeviri işlerinde, dragomanlara yardımcı personel olarak çalışmaya başlayıp ihtiyaca göre mahkemelerde de görev almışlardır. Zamanla mezunların dragoman olduklarının, bazı dragomanların da büyükelçiliğe kadar yükseldiğinin altını çizmek gerekmektedir. Mezunların, çeviri çalışmaları yaptıkları, dil ile ilgili çeşitli sözlükler, gramer kitapları hazırladıkları da bilinmektedir. Venedik Dil Oğlanları Okulu mezunlarından Donado'nun eseri ve çeviri çalışmalarına olan katkılarından yapılan çeviri çalışmaları bölümünde bahsedilmiştir.

Dil oğlanları okullarının mezunlarının tam bir listesi olmamakla birlikte, bazı belgelerde geçen maaş ve harcırah tarzı ödemelerden mezun dil oğlanları ve dragomanlar hakkında bilgi sahibi olunabilir. Doğan'ın 2014 yılındaki çalışmasında geçen bir belgeye göre, Ekim 1723 ve Eylül 1724 tarihleri arasında Venedik'in İstanbul'daki dragomanlar ve dil oğlanlarının adları ve aldıkları ücretleri görülmektedir.

Tablo 3.7. Dragomanları ve dil oğlanlarının adları ve aldıkları ücretleri, Ekim 1723 ve Eylül 1724.

Dragomanlar	Verilen Ücretler (Zecchino)
D. Isach Ralli	445
D. Cristofolo Tarsia	505
D. Bartolo Bruti	505
D. Zuanne Massellini	445
D. Antonio Dardvin	325
Dil Oğlanları	Verilen Ücretler
D. Ignatio Theylis	90
D. Tomaso Navon	90
D. Gio. Batta Medun	90
D. Christofolo Ralli	90
D. Pietro Contarini	90
D. Alvise Contarini	90
D. Gasparo Bigaglia	90
D. Felice Bruti	45
D. Iseppo Colombo	45
D. Marin Calauro	30/90
D. Batta Torniello	30/90

Bertele'nin çalışmasında (2012) verilen Venedik dil oğlanlarının detaylı listesi EK 1, EK 2 ve EK 3'te bulunmaktadır.

Viyana Şark Dilleri Akademisi mezunları ile ilgili bilgi Gezer'in 2014 yılındaki çalışmasında bulunabilir. Çalışmaya göre, 1805 yılına değin akademin 142 mezun vermiştir. Bunlar arasında Bernard von Jenisch, Thomas von Herbert-Rathkeal, Joseph von Hammer-Purgstall, Johann Amedeus Franz de Paula Thugut, Peter Phillip, Ignaz (Baba) Stürmer, Franz von Ottenfels-Gschwind ve Bartholomaus (Oğul) Stürmer gibi isimlerin sayılabilir.

Bernard von Jenisch'in akademinin ilk mezunları arasındadır ve en önemli faaliyeti Meninski Sözlüğü'nün ikinci basımı için çalışan ekibi yönetmesidir. Joseph von Hammer-Purgstall'ın ise akademinin mezunları arasındaki en önemli isim olduğu söylenebilir. Hammer bu ününü çeviri çalışmalarından elde etmiştir. Katib Çelebi'nin Keşfü'z-Zünun adlı eserini Almancaya çevirmeye başlamış ve ömrünün çoğunu çeviri işlerinde harcamıştır. Fransa'nın Avusturya'yı işgali sırasında

Napoleon'un şarkiyatcısı Dominique-Vivant Denon'un yazma eserleri yağmalama arzusuna, Hammer'in karşı koymaya çalıştığı bilinir. Hammer ayrıca Şarkiyat çalışmaları yapmış, bu alanda on ciltlik Osmanlı tarihi ile alakalı olan Geschichte des Osmanischen Reiches (Peşte, 1827-1835) ve Osmanlı şiiri üzerine yazdığı dört ciltlik Geschichte des Osmanischen Dichtkunst (Peşte, 1836-1838) adlı eserleri yazmıştır (Gezer, 2014).

Fransız Dil Oğlanları Okulu öğrencileri ve bu okuldan mezun olmuş öğrenciler hakkında bilgi Hitzel'in çalışmasından elde edilebilir (1995). Öğrencilerin ailelerine yazdıkları mektuplardan ve öğrencilere ayrılan ödenek belgelerinden mezun öğrenci örneklerine ulaşılabilir. Bu isimler arasında Antonine Galland, Guillaume Barbie du Bocage, Jean Baptiste Coet, Cardin sayılabilir. Yine aynı çalışmada geçen bir nota göre, 1712-1715 yılları arasındaki mezunların listesi yapılmıştır. Bu listeye göre bu mezunların adları şöyledir: Bizy, Couet, Urtis, Barbier, Tassin, Fanton, Fornetty, Ruffin, Thierry ve Bouchet'tir.

Hitzel bu çalışmasında geçen 8 Kasım 1823 tarihli bir belgeye göre, Charles Ledoulx isimli dil oğlanına, öğretmen Mehmed Necib tarafından bir tezkere hazırlanmıştır. Söz konusu tezkerenin, Ledoulx'un Türkçe derslerinde göstermiş olduğu özenli çalışmasından ötürü hazırlandığı belirtilmiştir. Yine Hitzel'in tercüme faaliyetlerinde bulunmuş dil oğlanlarından bahsederken verdiği isimler okul mezunları listesi açısından anlamlıdır. Bunlardan Morel de Cresmery adında bir dil oğlanının 'Karga ile Tilki' fablını Osmanlıca bir metni esas alarak çevirdiği belirtilmiştir. Buna ek olarak Jean Baptiste Adanson ismi de resim çalışmalarındaki başarılı örneklerden bahsederken verilmektedir (Hitzel, 1995)

Çarlık Rusyası dönemindeki mezun örnekleri için Kapıcı'nın 2014'deki çalışması incelenmelidir. İgnatıy Baltazaroviç Petraşevski, Anton Osipoviç Muhlinskiy ve Matvey Aveleviç Gamazov gibi isimlerin lisan okullarından mezun oldukları ve önemli görevlerde çalıştıklarının altı çizilmiştir (Kapıcı, 2014).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu varlığını sürdürdüğü yüzyıllar boyunca birçok devletin ilgi odağı olmuş, devletin dönemin en güçlü imparatorlukları arasında olması, topraklarından önemli ticaret yollarının geçmesi, sınırlarının Avrupa sınırlarına dayanması, Avrupalıların ellerindeki hammaddeye pazar arayışı içerisinde olmaları gibi nedenlerden ötürü Avrupalı devletler açısından Osmanlı, keşfedilmesi ve incelenmesi gereken bir devlet olarak görülmüştür. Osmanlı ile olan ilişkilerini geliştirmek isteyen Avrupalı devletler, öncelikle bu ilişkilerini Osmanlı diline hâkim tercümanlar vasıtasıyla yürütmeye başlamışlardır. Ancak zaman içerisinde tercümanlara olan güven sorgulanmaya başlanmış ve ikili ilişkilerde güvenecekleri tercümanları kendileri yetiştirmek istemişlerdir. Avrupalı devletler, bu maksatla kendi vatandaşlarına Türkçe öğretmek ve tercüman yetiştirmek için dil oğlanları okulları adı verilen okullar açmışlardır. Batılı devletlerin açtıkları bu dil oğlanları okulları yabancılara Türkçe öğretiminde büyük bir öneme sahiptir. Kapıcı'nın 2014 yılındaki çalışmasına göre, bu okullardan ilkinin 1551 yılında İstanbul Pera'da açılmış olan Venedik Dil Oğlanları Okulu olduğu bilinir. Venedik'i 1566 yılında Ragusa (Dubrovnik), kimi kaynaklara göre 1621 yılında Polonya, 1669 yılında Fransa, 1690'da Britanya, 1724 yılında Rusya ve 1754 yılında ise Avusturya'nın takip ettiği söylenir. Ancak Ağıldere'nin 2010 yılındaki çalışmasına göre bazı devletlerin okullarının kuruluş tarihi farklılık göstermektedir. Ağıldere çalışmasında Polonya örneğinin tarihini 1766, Britanya örneğini ise 1814 olarak vermiştir.

Dil oğlanları okulları özünde tercüman yetiştirmek maksadı ile kurulmuştur, ancak bu okulları salt tercüman yetiştiren okullar olarak görmenin yanlış olacağı söylenebilir. Bu okullara ait belgelere ve yapılan çalışmalara göre, okul mezunlarının kendi devletleri açısından birer devlet temsilcisi ve önemli devlet adamları olarak görüldükleri anlaşılmaktadır. Batılı devletler Osmanlı İmparatorluğu ile kendi yetiştirdikleri tercümanlar aracılığı ile iletişime geçmek niyeti ile açtıkları bu okullarda, eğitimin sağlıklı ve verimli devamlılığını sağlamak adına bazı kanuni

düzenlemeler yapmışlardır. Devletlerin bu okullara çoğunlukla seçkin öğrencileri aldıkları, hatta önemli devlet adamlarının çocuklarını bu okullara kayıt ettirebilmek adına araya hatırı sayılır isimleri koydukları görülmektedir. Dil oğlanları okulları, hizmet ettikleri devletler için önemli görülmüş, devletler bu okullara hazinelerinden ciddi kaynaklar aktarmışlardır.

Dil oğlanları okullarında Türk dili başta olmak üzere diğer Şark dillerinin (Arapça ve Farsça) de öğretildiği bilinmektedir. Bu okullar arasında, Venedik örneğinde olduğu gibi, lisan eğitimini sadece İstanbul'daki elçilik binasında veren okulların yanı sıra Fransa örneğindeki gibi temel lisan eğitimini ülkelerinde tamamlayıp sonrasında öğrencilerini, dillerini daha da geliştirmeleri adına, İstanbul'a yollayan okulların da olduğu söylenebilir. Habsburg örneğinde ise devlet yetkilileri, zaman içerisinde İstanbul'daki okulu kapatıp lisan eğitimini sadece kendi ülkelerinde vermişlerdir. Genel olarak İstanbul'da eğitim veren okul örneklerinde, okulların elçilik binasında olduğu ve elçi gözetimine tâbi oldukları bilinmektedir. Devletlerin, İstanbul'daki eğitime önem verdikleri ve bir dilin en iyi öğrenileceği yerin dilin konuşulduğu ülke olduğu düşüncesine sahip oldukları görülmektedir. Bu görüşü destekleyen bir diğer şey ise İstanbul'daki bürokrasi ve saray dilinin en iyi ancak İstanbul'da öğrenileceği kanısıdır. Dil eğitiminin hedef dilin konuşulduğu ülkede alınması bugünün dil öğrenme yöntemleri düşünüldüğünde de sıkça tercih edilen bir durumdur. Eğitimlerini kendi devlet sınırları içerisinde veren devletlerin de hocalarını genellikle İstanbul'dan getirttikleri veya uzun süre Türkçe konuşulan yerde ikamet etmiş hocaları tercih ettikleri görülmüştür. Bu durumun da günümüz dil öğretiminde oldukça sık karşılaşılan bir durum olduğu söylenebilir.

Dil oğlanları okullarının Türkçe öğretim yöntemleri incelendiğinde, genellikle dil bilgisi-çeviri yönteminin kullanıldığı görülür. Okullarda, öğrencilere sözcüklerin ezberletildiği ve sözlü tekrarların yapıldığı bilinmektedir. Metinler hedef dilden ana dile, aynı şekilde ana dilden de hedef dile çevrilmektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin İstanbul gündelik yaşamında karşılıklı konuşma ve dinleme pratikleri yaptıkları, özellikle son dönemde doğrudan yöntemin (methode directe) de kullanıldığı bilinmektedir. Seçilen öğrenciler, istisnalar olmakla birlikte, çoğunlukla küçük yaşlardan itibaren Türk dili ve kültürü ile tanıştırılmıştır, bunun ardındaki

neden Türkçe ve diğer Şark dillerinin telaffuz öğretiminin küçük yaşlarda daha kolay olduğu inancıdır. Bu okullardaki öğrencilere sadece Türk dili ve diğer Şark dilleri eğitimi verilmemiş, lisan eğitimi yanında Osmanlı gelenek, görenek ve âdetleri de öğretilmeye çalışılmıştır. Lisan eğitiminin örf ve âdetler ile birlikte verilmesi ve toplumun değer yargılarının da öğretilmeye çalışılması göz önünde bulundurulduğunda dil eğitiminde bütünsel bir yaklaşımın izlendiği söylenebilir.

Zaman içerisinde okulların müfredatlarında yapısal değişiklikler gözlenir. Türkçe ve diğer Şark dillerinin yanında, okullarda zamanın getirisi olarak, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca gibi Avrupa dilleri ve bunlara ek olarak hukuk, müzakere becerileri, matematik, dans, kaligrafî, müzik gibi farklı disiplinler de müfredata eklenmiştir. Bu yönüyle okulların sadece tercüman değil diplomat ve bürokrat yetiştirme gibi bir gâye de edindikleri çıkarımı yapılabilir.

Okullarda kullanılan kitaplar incelendiğinde, dönemin zorlu şartlarına rağmen, Meninski'nin Türkçe, Arapça, Farsça Sözlük; Türkçe Gramerinin Esasları, Holdermann'ın Türkçe Grameri, Viguiet'in Türkçe'nin esasları ya da açıklamalarıyla birlikte konuşulan Türkçe'nin analitik tabloları gibi oldukça kaliteli, içeri açısından zengin ve işlevsel kitapların tercih edildiği rahatlıkla söylenebilir. Bahsi geçen kitapların bugün de yabancılara Türkçe öğretimi programlarına dâhil edilmesi, hem dönemin Türkçe algısına dair fikir edinebilme hem de yürütülen programları materyal açısından daha da zenginleştirebilme adına düşünülebilir

Dil oğlanları okulları öğrencileri mezun olmak için çeşitli yeterlilik sınavlarına tabi tutulmuş ve bu sınavlardan ancak yeterlidir onayı aldıklarında mezun olabilmişlerdir. Bu sınavlarda öğrencilerin dili kullanma, metinleri, mektupları, fermanları çevirmedeki becerileri ölçülmüştür. Öğrencilerin tercüman çırakları denilen dil oğlanı olarak mezun oldukları bilinir. Mezunlar öncelikle bir tercümanın yanında çırak olarak görev yapmaya başlamış, daha sonra ihtiyaca göre gümrüklerde, mahkemelerde görev almışlardır. Bu okul mezunları arasında zamanla tercüman, diplomat ve bürokrat olmuş örneklerin varlığından da söz edilebilir.

Mezunların, doğrudan veya dolaylı olarak, ikili devlet ilişkilerinde her zaman başrol üstlendiği söylenebilir. Bu roller neticesinde bazen dragomanların hayatları

idamla, bazen zenginlikle, bazen de sefalet içinde bir yaşamla son bulmuştur. Dragomanlar yeri gelmiş savaşı engellemiş, yeri gelmiş hizmet ettiği devletin bir vatandaşının hayatını kurtarmışlardır.

Çok kültürlü bir meslek olan dragomanlığın ikili devlet ilişkilerinde köprü rolü üstlendiği de bilinmektedir. Bu mesleği icra eden tercümanlar, karşılıklı ilişkilerde müzakerelere yön vermişlerdir. Venedik Baylosu Lorenzo Bernardi'ye göre, görüşmelerde dragomanın dili ile konuşulur, onun kulağı ile işitilir ve onun beyniyle müzakere yapılır (Lucchetta, 1985). Batılı devletler, Osmanlı siyasetini, kültürünü, inancını, toplum yaşayışını ve devlet işlerini dragomanın gözüyle görmeye çalışmıştır. Osmanlıya ait her türlü bilgi kaynağını dragomanlar aracılığı ile oluşturmuşlardır. Bu yönleri ile dragomanlar sadece dil bilen maaşlı birer çalışan değil, ikili ilişkilerde müzakerelerin devamlılığının sağlıklı yürütülmesinden sorumlu devlet adamları olmuşlardır.

Dil oğlanları okullarının, bilinen amacı dışında farklı misyonları da olmuştur. Türkçe eğitiminde kullanılan veya mezun olmak için bitirme tezi maksatlı yapılan çeviri çalışmalarının Batı'da Şarkiyatçılığın temellerini atmış olduğu söylenebilir. Bazı Osmanlı dönemi el yazması eserlerin bu okullarda eğitim amacı ile Türkçe öğretiminde kullanıldığı, hatta bazı el yazma eserlerin de toplanıp Avrupa'ya götürüldüğü ve kraliyet kütüphanelerini zenginleştirdiği bilinmektedir. Okullardaki çeviri çalışmaları sayesinde, Avrupa kendisi için her zaman siyasi bir rakip olan Osmanlıyı artık kültürel ve edebî olarak da tanımaya başlamıştır.

Ağıldere'nin çalışmasına göre (2010), Avrupa'da XVII. yüzyıl ortalarına kadar eğitim dili İncil'in de dili olan Latince'dir. Fransa'yı örnek vermek gerekirse, ülkede ana dilde eğitimin ancak XVII. yüzyıl sonunda verilebildiği bilinir. Bununla birlikte, İngilizce ve Almanca gibi yabancı diller ancak XIX. yüzyılda geniş kitlelere öğretilmeye başlanmıştır. Oysa Venedik Cumhuriyeti ve Dubrovnik'te XVI. yüzyılda Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine başlandığı bilinmektedir. Ağıldere aynı çalışmasında, yine Fransa'nın 1670'li yıllarda yabancı dil olarak Türkçeye ilgilenmeye başladığından bahsetmiştir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'na verilen önemin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Dil oğlanları okulları, her ne kadar zaman içerisinde ömürlerini tamamlayıp kapanmış olsalar da Avrupa devletlerinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine devam edilmiştir. Bu okulların Türkçe ğretme misyonu, günümüzde Avrupa’da belli başlı üniversitelerde, enstitülerde veya müstakil olarak hizmet veren Türk dili ğretimi merkezlerinde devam etmektedir.

Bu tezde dil oğlanları okullarından Venedik, Fransa, Habsburg, arlık Rusyası ve Polonya rnekleri incelenmiştir. Bu rnekler dışında Britanya ve Dubrovnik gibi ülkelerin örneklerinin de varlığı bilinmektedir. Bu konu hakkında daha detaylı çalışma yapılmak istendiğinde diğer dil oğlanları okulları örnekleri de çalışmalara dhil edilebilir. Avrupa’da yabancı dil eğitiminin geniş kitlelere ancak XIX. yüzyılda verilebilmesine karşın Türkçe ğretiminin çok daha öncelere dayanmasının ardındaki nedenler dil tarihi araştırmacılarının üzerinde durabileceği bir konu olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. S.** (2001). Yabancılara Türkçe öğretimi ve gramer-tercüme metodu. *Ankara: Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 25-43.
- Ağar, M. E.** (2011). Türkçe öğretiminin tarihçesi. *Journal of Human Sciences*, 8(1), 1-10.
- Ağıldere, S. T.** (2009). Les interprètes au carrefour des cultures: Ou les drogmans dans l'Empire ottoman (XVIIe-debut du XXe siècle). *Babel*, 55(1).
- Ağıldere, S. T.** (2010). XVIII. Yüzyıl Avrupa'sında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Öğlanları Okulu (1669-1873). *Turkish Studies International Periodical For the Languages*, 5(3), 693-704.
- Aksoy, E.** (2015). Başlangıcından günümüze Türkiye'de fransız okulları. *Synergies Turquie*, (8), 29-46
- Akün, Ö. F.** (1992). Bianchi, Thomas-Xavier. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 6, 117-120. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bianchi-thomas-xavier> (29.03.2021).
- Akyüz, Y.** (2020). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem.
- Alyılmaz, C.** (2005). *Orhun Yazıtları'nın bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay.
- Arıkan, Z.** (t.y.). Postel, Guillaume (Wilhelm), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.34, s. 334. <https://islamansiklopedisi.org.tr/postel-guillaume-wilhelm> (30.03.2021).
- Arslan, M.** (2009). Türkiye'de yabancı dil edinim sorunu ve yabancı dil olarak Türkçe. In *1st International Symposium on Sustainable Development*, 9-10.
- Ataöv, T.** (2004) Sovyetler Birliği'nde Türkoloji çalışmaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11), 89-107.
- Babinger, F.** (1919). Die Türkischen Studien in Europa bis zum Auftreten Josef von Hammer-Purgstalls. *Die Welt des Islams*, 7(3A), 103-129.
- Balcı, S.** (2013). *Babiâli tercüme odası*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

- Balliu, C.** (2005). Les confidents du Sérail. Les interprètes français du Levant à l'époque classique, Beyrouth, Université de Saint-Joseph, coll. «Sources-Cibles», 193 p. *Meta: Journal Des Traducteurs/Meta: Translators' Journal*, 52(2), 365-367.
- Behar, C.** (1990). *Ali Ufki ve mezmurlar* (Vol. 11). İstanbul: Pan.
- Belokurov, S. A.** (1906). O Posol'skom prikaze [On Ambassadorial Order]. *Moscow, Imp. O-vo istorii i drevnostei ros. pri Mosk. un-te.*
- Bertelè, T., Şakiroğlu, M. ve Morrisson, C.** (2012). *Venedik ve Kostantiniyye: tarihte Osmanlı-Venedik ilişkileri*. İstanbul: Kitap.
- Bıçer, N.** (2012). Hunlardan günümüze yabancılara Türkçe öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(4), 107-133.
- Bilim, C.** (1990). Tercüme Odası. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1(1), 29-43.
- Bilim, C. Y.** (1998). *Türkiye'de çağdaş eğitim tarihi, 1734-1876*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1067.
- Bozkurt, N.** (t.y.). "Tercüman", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tercuman#1> (10.04.2021).
- Bulič, S. K.** (1989). *Očerk istorii jazykoznanija v Rossii. I.(XIII v.-1825 g.): SPb. 1904.* Sagner. İstoriya Oteçestvennogo Vostokovedenie Do Seredinı, 19, 45-64
- Bulunur, K. İ.** (2013). *Osmanlı Galatası (1453-1600)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Burke, P.** (2000). Early modern Venice as a center of information and communication. *Venice reconsidered: the history and civilization of an Italian city-state, 1297-1797*, 389-419.
- Çelik, E.** (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancıların türkçe öğrenme deneyimleri: bir mektubun peşinde (1882). *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3(3), 40-54.
- Çiçek, K.** (1996). Osmanlı Devleti'nde yabancı konsolosluk tercümanları. *Tarih ve Toplum*, 146, 17-23.
- De Groot, A. H.** (1998). *Dragoman's careers: Change of status in some families connected with the British and Dutch Embassies at Istanbul 1785-1829*. Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.
- Demez, N. ve Filazi, E.** (2017). Viyana Doğu Dilleri Akademisi örneğinde çeviri-diplomasi ilişkisi. *Electronic Turkish Studies*, 12(22).

- Demirel, Ö.** (2010). *Yabancı dil öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dinç, Ö. A.** (2014). Polonya Kralı Poniatowski'nin diploması reformu çerçevesinde İstanbul Şarkiyat Mektebi. *Toplumsal Tarih*, (247), 88-92.
- Doğan, G.** (2012). Osmanlı-Venedik ilişkilerinde bir" tüccarın"(Abdurrahman Çelebi) dünyası (1701-1702): esaret, çaresizlik ve özgürlük. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 95-104.
- Doğan, G.** (2014). Ötekinin dilini anlamak: Venedik Şark Dil Okulu, *Toplumsal Tarih*, (247), 58-63.
- Dökmeçi, V.** (2018). *İstanbul'da Venedik dragomanları ve dil oğlanları (1551-1797)*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Durmuş, O.** (2020). *Türkçenin basılı ilk atasözü kitabı: G.B. Donado'nun derlediği türk atasözleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Emiroğlu, Ö.** (2016). Polonya'da Türkçe öğretiminin tarihî gelişimi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 64(2), 203-214.
- Erdem, G.** (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erlach, D.** (1988). *Die Orientalische Akademie in Wien*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Viyana Universtat Wien, 17.
- Erol, E. ve Solak, E.** (2013). Diplomaside dilin kullanılması. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 23(1), 27-37.
- Ersoy, O.** (1959). *Türkiye'ye matbaanın girişi ve ilk basılan eserler*. Ankara: Güven Matbaası.
- Ertuğ, H. R.** (1959). *Basın ve yayın hareketleri tarihi: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünde ders takrirleri*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Eruz, S.** (2010). *Çokkültürlülük ve çeviri: Osmanlı Devleti'nde çeviri etkinliği ve çevirmenler*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Frye, R. N.** (1972). *Oriental studies in Russia. Russia and Asia. Essays on the Influence of Russia on the Asian Peoples*, (Ed. Wayne S. Vucinich). California: *Stanford University Hoover Institution Press*, 30-52.
- Gerçek, S. N. ve Gerçek, S. N.** (1939). *Türk matbaacılığı: Müteferrika Matbaası*. İstanbul: Devlet Basımevi.

- Gezer, Ö.** (2014). Kayserin emrinde tercümanlar, diplomatlar ve şarkiyatçılar Viyana Şark Dilleri Akademisi. *Toplumsal Tarih*, 247, 64-72.
- Gümüşkılıç, M.** (2000). Viguier ve elemens de la langue turque adlı eseri. *İlmi Araştırmalar*, (10), 39-64.
- Hammer-Purgstall, J. F. V.** (1948). Erinnerungen aus meinem Leben. Von Bertold Spuler. *Der Islam; Zeitschrift für Geschichte und Kultur des Islamischen Orients*, 28, 129.
- Hengirmen, M.** (2006). *Yabancı dil öğretim yöntemleri ve tömer yöntemi*. Ankara: Engin Yayın Evi.
- Hitzel, F.** (1995). *Dil Oğlanları ve Tercümanlar = Enfants de langue et drogmans*. (Çev. M. Sert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holdermann, J. B.** (1730). *Grammaire turque, ou, Methode courte & facile, pour apprendre la langue turque: Avec un recueil des noms, des verbes, & des manières de parler les plus necessaires a sçavoir, avec plusieurs dialogues familiers*. Ibrahim Müteferrika.
- İnalçık, H.** (1954). *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnce, Y. ve Akça, B.** (2017). Osmanlı döneminde Latin harfleriyle Türkçe yazılan eserler ve yazarları. *Erdem*, (73), 5-42.
- Kantecki, K.** (1880). *Stanisław Poniatowski: kasztelan krakowski, ojciec Stanisława Augusta* (Vol. 2). Nakładem i czcionkami F. Chocieszyńskiego.
- Kapıcı, Ö.** (2014). 18. yüzyıldan 19. yüzyıla Rus hariciyesinde turkolojiya, osmanistika ve oryantalistika, *Toplumsal Tarih*, 247, 74-85.
- Kapıcı, Ö.** (2016). Çarlık otokrasisinin hizmetinde bir şarkiyat ve türkoloji mektebi: XIX. yüzyılda Ermeni Lazarev Şark Dilleri Enstitünün kuruluşu ve faaliyetlerine genel bir bakış. *Turkbilig/Turkoloji Arastırmaları Dergisi*, (31), 1-32.
- Kappler, M.** (2014). En unedited sketch of Turkish grammar (1711) by the Venetian giovane di lingua Pietr. Antonio Rizzi', *Turkic Languages*, 18, 104-127
- Kessel'brenner, G. L. ve Chalfin, N. A.** (1988). Chronika odnoj diplomatičeskoj karéry:(diplomata-vostokoved SL Laškarev i ego vremja). Nauka.
- Klesl, W.** (1966). *Leopold von Talman: ein österreichischer Diplomat des Spätbarocks*. na. Doktora Tezi. Viyana Universitad, Vien, 15.

- Kononov, A. N.** (1974). Biobibliografiçeskiy Slovar“ Oteçestvennih Tyurkologov. *Dooktyabrskiy Period. Moskva: Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturi*
- Konopczyński, W.** (1936). *Polska a Turcja, 1683-1792*. Nakł. Instytutu Wschodniego w Warszawie.
- Köse, M. Z.** (2011). Osmanlı Galata’sında tercüman olmak: Bir Venedik tercümanının terekesi ve borçları. *Turkish Studies (Elektronik)*, 6(3), 1065-1074.
- Kramers, J. H.** (1954). *Analecta orientalia: posthumous writings and selected minor works:[bibliog.]* (Vol. 1). Brill Archive.
- Krilova, T.** (1966). Russkaya Diplomatiya na Bosfore v 1711-1714 gg. *Mejdunarodnie Svyazi Rossii, Moskva, 17-18*.
- Kurtaran, U.** (2014). XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya siyasi ilişkileri, *Tarih Okulu Dergisi*, 7(12), 393- 419.
- Lesiczka, A. E.** (2016). XVIII. yüzyılda İstanbul’da Polonyalıları türkçe öğretim projesi (1766-1793). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 64(2), 215-222.
- Lewis, B.** (2019). *Muslümanların Avrupayı Keşfi*. Ankara: Akılçelen.
- Lucchetta, F.** (1983). Un progetto per una scuola di lingue orientali a Venezia nel Settecento, *Quaderni di Studi Arabi*, 3, 1-43.
- Lucchetta, F.** (1984). Una scuola di lingue orientali a Venezia nel Settecento: Il secondo tentativo”, *Quaderni Studi Arabi*, 2, 21-61.
- Lucchetta, F.** (1985). L’ultimo progetto di una scuola orientalistica a Venezia nel settecento, *Quaderni di Studi Arabi*, 3, 1-43.
- Lucchetta, F.** (1987). Lo studio delle lingue orientali nella scuola per dragomanni di Venezia alla fine del XVII secolo, *Quaderni di Studi Arabi*, 5/6, 479-498.
- Luchetta, F.** (1989). La scuola dei giovani di lingua veneti nei secoli XVI e XVII, *Quaderni di Studi Arabi*, 7, 19-40.
- Melanlıoğlu, D.** (2008). Divanü Lügati’t-Türk’ün ve Güncel Türkçe Sözlük’ün türkçe eğitimi açısından önemi. *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri*, 470-477.

- Memiş, M. R. ve Erdem, M. D.** (2013). Yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntemler, kullanım özellikleri ve eleştiriler. *Turkish Studies*, 8(9), 297-319.
- Miović Perić, V.** (2001). Dragomans of the Dubrovnik Republic: Their training and career. *Dubrovnik Annals*, (5), 81-94.
- Mumcu, S.** (2014). *Venedik Baylosu'nun Defterleri The Venetian Baylo's Registers (1589-1684)*. Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing.
- Nurlu, M.** (2013). Fransa'da türkçe, Türkiye'de Fransızca öğretimi. *Electronic Turkish Studies*, 8(10), 477-498.
- Orhonlu, C.** (1975). Osmanlı Devleti'nde "Tercümanlık". *TDV. İslam Ansiklopedisi*, 12, 175-181.
- Ortaylı, İ.** (1991). "La vie quotidienne des missions étrangères à Galata", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, 13, 131-137.
- Öner, M.** (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pakalın, M. Z.** (1942). *Ahmed Vefik Paşa*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Pedani, M.** (2015). *Doğunun Kapısı Venedik*. İstanbul: Küre
- Petritsch, E. D.** (1987). Die Wiener Turkologie vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. *Kreiser, K. Germanoturcica. Zur Geschichte des Türkisch-Lernens in den deutschsprachigen Ländern*, Bamberg.
- Petritsch, E. D.** (2004). *Die Anfänge der Orientalischen Akademie*. na.
- Petritsch, E. D.** (2005). *Erziehung in guten Sitten, Andacht und Gehorsam. Die 1754 gegründete Orientalische Akademie in Wien*. na.
- Polatçı, T.** (2009). *Osmanlı Devleti'nde sefaret tercümanları*. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Puren, C. ve Galisson, R.** (1988). *Histoire des méthodologies de l'enseignement des langues*. Paris: Nathan-CLE International.
- Reychman, J.** (1950). Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce XVIII w. *Knowledge and teaching of Oriental languages in Poland in the 18th century*. *Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Seria A*, (35).
- Rothman, E. N.** (2013). Dragomans and "Turkish literature": The making of a field of inquiry. *Oriente Moderno*, 93(2), 390-421.
- Ryan, A.** (1951). *The last of the dragomans*. London: G. Bles.

- Sami, Ş.** (2004). *Kâmûs-ı Türkî*. (4.Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları, 395.
- Smoleński, W.** (1901). *Polska szkoła orientalna w Stambule (1766-1796)*, Krakov.
- Şakiroğlu, M. H.** (1995). Batı ülkelerinde yapılan Arap harfli basımın kaynağı ve etkisi, *Kebikeç*, 1(2), 219-223.
- Şakiroğlu, M. H.** (t.y.). "Balyos", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/balyos> (04.05.2021).
- Şakiroğlu, M. H.** (t.y.). "Tercüman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tercuman#2-osmanlilarda> (10.04.2021).
- Şanizade, M. A.** (2008). *Şanizade tarihi*. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası.
- Tuncer, H.** (2015). Eski ve yeni diplomasi (doktora tez özeti). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 37(1).
- Umunç, H.** (2015). Meninski'nin Türk dili ve kültürü üzerine görüşleri: Bir değerlendirme. *Journal of Faculty of Letters/Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32(1).
- Uzunçarşılı, İ. H.** (1948). *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı* (No. 16). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ülken, H. Z.** (1935). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Vandal, A.** (1887). *Une ambassade française en Orient sous Louis XV: la mission du marquis de Villeneuve 1728-1741*. E. Plon, Nourrit et cie.
- Wood, A. C.** (2013). *A history of the Levant Company*. Londra: Routledge.
- Yağmur, Ö.** (2014). Erken dönem Türkçe transkripsiyon metinleri ve bunların dil araştırmaları açısından önemi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (4), 201-217.
- Yavuz, K.** (1983). XIII-XVI. Asır dil yadigârlarının Anadolu sahasında türkçe yazılış sebepleri ve bu devir müelliflerinin türkçe hakkındaki görüşleri. *Türk Dünyası Araştırmaları, Faruk Timurtaş'a Armağan*, 27, 9-57.
- Yelten, M.** (2012). Meninski, François de Mesgnien ve eserleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30, 581-589.
- Yeşil, F.** (2011). *Aydınlanma çağında bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi, (1570-1799)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yirşen, R. ve Doğan, G. (2017). *Venedikli ile dahi sulh oluna 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı-Venedik ilişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

- Ek A: Venedik ve Konstantiniyye - Tarihte Osmanlı - Venedik İlişkileri-Tommaso Bertele'nin Kitabındaki 16. yüzyıl Venedik Dil Oğlanları
- Ek-B: Venedik Ve Konstantiniyye - Tarihte Osmanlı - Venedik İlişkileri-Tommaso Bertele'nin Kitabındaki 17. yüzyıl Venedik Dil Oğlanları
- Ek-C: Venedik Ve Konstantiniyye - Tarihte Osmanlı - Venedik İlişkileri-Tommaso Bertele'nin Kitabındaki 18. yüzyıl Venedik Dil Oğlanları
- Ek-D: J.D. Kieffer ve T.X. Bianchi'ye Ait Olan Diplomatlar ve Konsolosluk Görevlileri, Denizciler ve Yakındoğu'ya Giden Diğer Seyyahlar İçin Türkçe-Fransızca Sözlüğün Kapağı
- Ek-E: William Seaman'a Ait Olan ve Basılmış 3. Türkçe Grameri Olarak Bilinen Eser'in Kapağı
- Ek-F: Francisci Mesginen Meninski'ye Ait Olan Lexicon Arabico-Persico-Turcicum Ad Singulas Voces Et Phrases Significatione Latina Ad Usitatiores Etiam Italica
- Ek-G: Baylos Sebastiano Venier Tarafından Bostancıbaşı'ya Takdim Edilen Dil Oğlanı Antonio Torre Hakkındaki Arzuhalin Türkçe Metni
- Ek-H: Baylos Sebastiano Venier Tarafından Bostancıbaşı'ya Takdim Edilen Dil Oğlanı Antonio Torre Hakkındaki Arzuhalin Türkçe Metni
- Ek-I: Salomon Negri'nin Venedik Senatosuna Yolladığı Rapora Göre Dil Oğlanlarının Eğitimi İçin Hazırladığı Kitap Listesi
- Ek-J: 1564 Tarihli İtalyanca-Türkçe Sözlük
- Ek-K: 1564 Tarihli İtalyanca-Türkçe Sözlüğün İlk Sayfası
- Ek-L: Josef Franz'ın Hafburg'a Takdim Ettiği Viyana'da Şark Dilleri Eğitimi Kurulmasını Öngören Raporun Giriş Sayfası
- Ek-M: François A Mesgnien Meninski'nin Portresi
- Ek-N: François A Mesgnien Meninski'ye Ait, Dil Oğlanlarının Türkçe Eğitimi İçin Kullanılan Linguarum Orientalum (Ortadoğu Dilleri) Kitabının Kapağı

- Ek-O: François A Mesgnien Meninski'ye Ait, Dil Oğlanlarının Türkçe Eğitimi İçin Kullanılan Lexicon Arabico-Persico-Turcicum Adlı Sözlüğü
- Ek-P: Türkçeyi Fransa'ya Tanıtan Kişi Olarak Bilinen Guillaume Postel'in Portresi
- Ek-R: Paris'teki Doğu Dilleri Okulundan Mezun Olduklarında Doğu Dilleri Öğrencilerine Verilen Giysi Takımının Üzerindeki Tarihsiz Not
- Ek-S: Kraliçenin Oda Hizmetçisi Bayan Maraine, Talard Düşesinin Tavsiyesiyle, Maurepas Kontundan, Sekiz Yaşındaki Louis Benoist'nın Dil Oğlanları Okuluna Alınmasını Rica Eden Dilekçesi
- Ek-T: Fransa Kralı'nın İstanbul'a gönderilmek üzere seçtiği çocukların, 17 Mart 1686 tarihli listesi

Ek A: Venedik ve Konstantiniyye - Tarihte Osmanlı - Venedik İlişkileri-Tommaso Bertele'nin Kitabındaki 16. yüzyıl Venedik Dil Oğlanları (Bertelè, T., Şakiroğlu, M., & Morrison, C. (2012). Venedik ve Kostantiniyye: tarihte Osmanlı-Venedik ilişkileri. Kitap Yayınevi.)

Giovani di Lingua / Dil oğlanları

Balyos D. Trevisan ile Sebastiano del Cortivo, Ludovico Marucini

Balyos G. Ferro ile Colombina, Civran

Balyos D. Barbarigo ile Vincenzo degli Alessandri, Ludovico Fontana

Balyos J. Soranzo ile Vincenzo degli Alessandri (1570 yılına kadar), Matteo Marucini, Marchiò Spinelli

Balyos A. Tiepolo ile Matteo Marucini, Marchiò Spinelli, Bartolomeo Bruti

Balyos F. Contarini ile Cristoforo Bruti, Girolamo Alberti, Giancesino Salvago (Drağman Matteca'nın oğlu olup 1575 yılında giovane di lingua atandı)

Balyos G. F. Morosini ile Spinelli, Cristoforo Bruti, Girolamo Alberti, Giancesino Salvago

Balyos L. Bernardo (1585) ile Cristoforo Bruti, Girolamo Alberti, Giancesino Salvago

Balyos L. Bernardo (1591) ile Marcantonio Borisi (1590 ve 1595 yıllarında da zikredilen C. Bruti'nin yeğeni) Girolamo Alberti, Giancesino Salvago, Tommaso Navone (Drağman Pasquale'nin oğlu idi)

Ek-B: Venedik Ve Konstantiniyye - Tarihte Osmanlı - Venedik İlişkileri-Tommaso Bertele'nin Kitabındaki 17. yüzyıl Venedik Dil Oğlanları (Bertelè, T., Şakiroğlu, M., & Morrison, C. (2012). Venedik ve Kostantiniyye: tarihte Osmanlı-Venedik ilişkileri. Kitap Yayınevi.)

Dil oğlanları / *Giovani di lingua'*lar⁸

Balyos A. Nani ile Giovanni Mutio

Balyos F. Contarini ile Barnaba Bruti

Balyos S. Contarini ile Antonio Grillo, G. B. Salvago, Cristoforo Bruti, G. B. Navone, Bartolomeo Bruti ve Francesco Scaramella (bu iki kişi İstanbul'a yeni Balyos Valier ile beraber geldiler)

Balyos A. Contarini ile aralarında Cristoforo Tarsia'nın iki kardeşinin de bulunduğu on üç genç

Balyos G. Soranzo ile Marco Tarsia, Michele Parada, Domenico Sanguinazzo (bu son iki kişi sonradan drağman oldular. 1672 yılından önce ölmüşlerdi)

Balyos G. Querini ile Antonio Olivieri (Babası Giovanni drağman olmuştu), Antonio Coressi, Rinaldo Carli (Tarsia adlı drağmanların yeğeni), Antonio Giulianò (veya Guglianò ya da Uliano, drağman Grillo'nun torunu), Domenico Balsarini (Sakız Adası konsolosunun oğlu idi), Francesco Savioni, Giovanni Rodolfi, Vincenzo Lio, Alvise ve Giocomo Fortis (adı geçen son beş kişi, İstanbul'a balyos Querini ile beraber geldiler)

Balyos G. Morosini ile Francesco Savioni (yardımcı olarak da hizmet gördü). Giovanni Rodolfi, Vincenzio Lio, Alvise ve Giacomo Fortis, Rinaldo Carli, Antonio Coressi, Domenico Balsarini, Antonio Giulianò, Antonio Oliveri

Balyos G. B. Donà ile Vincenzio Lio, Antonio Paulicci (veya Pauluzzi), Stefano Fortis, Francesco Frangini, Antonio Benetti, Antonio Coressi, Antonio Giulianò

Fevkalade Elçi A. de Molin ile Cristoforo Bruti, Olivieri Tarsia, Balsarini (hepsi 1670 tarihinde İstanbul'a geldiler)

Fevkalade Elçi L. Soranzo ile Pietro Vignola, Francesco Imberti, Battisti, Legrenzi, Darduin.

Ek-C: Venedik ve Konstantiniyye - Tarihte Osmanlı - Venedik İlişkileri-Tommaso Bertele'nin Kitabındaki 18. yüzyıl Venedik Dil Oğlanları (Bertelè, T., Şakiroğlu, M., & Morrison, C. (2012). Venedik ve Kostantiniyye: tarihte Osmanlı-Venedik ilişkileri. Kitap Yayınevi.)

Dil oğlanları¹² / *Giovani di lingua*'lar

Balyos A. Mocenigo ile Francesco Sanfermo

Balyos A. Memmo ile (1714'te) Bruti, Alberti, Rizzi, Francesco Sanfermo

Balyos G. Emo ile Monselice, Medun, Ralli, Felice Bruti

Balyos F. Gritti ile Navone, Theyls (Hollanda baş drağmanının oğlu), Bigaglia, Medun, Calavrò, Alvise Contarini, Pietro Contarini, G. B. Torniello

Balyos A. Emo ile Marin Calavrò (sonradan drağman oldu), Tommaso Navone (ve sonradan da kardeşi Luca da M. Calavrò'nun yerine seçildi), Alvise Contarini, Giovanni Maria Callegari, Francesco Medun (drağman Giovanni'nin oğlu idi), Antonio Callegari, Francesco Bellato, Brunato (1731 yılında izinle geri döndü)

Balyos S. Contarini ile Antonio Callegari, G. B. Bellato, Luca Navone, Antonio Pini, Giovanni Rosalem, G. B. Sanfermo

Balyos G. Donà ile Francesco Bruti

Balyos F. Venier ile Antonio Callegari

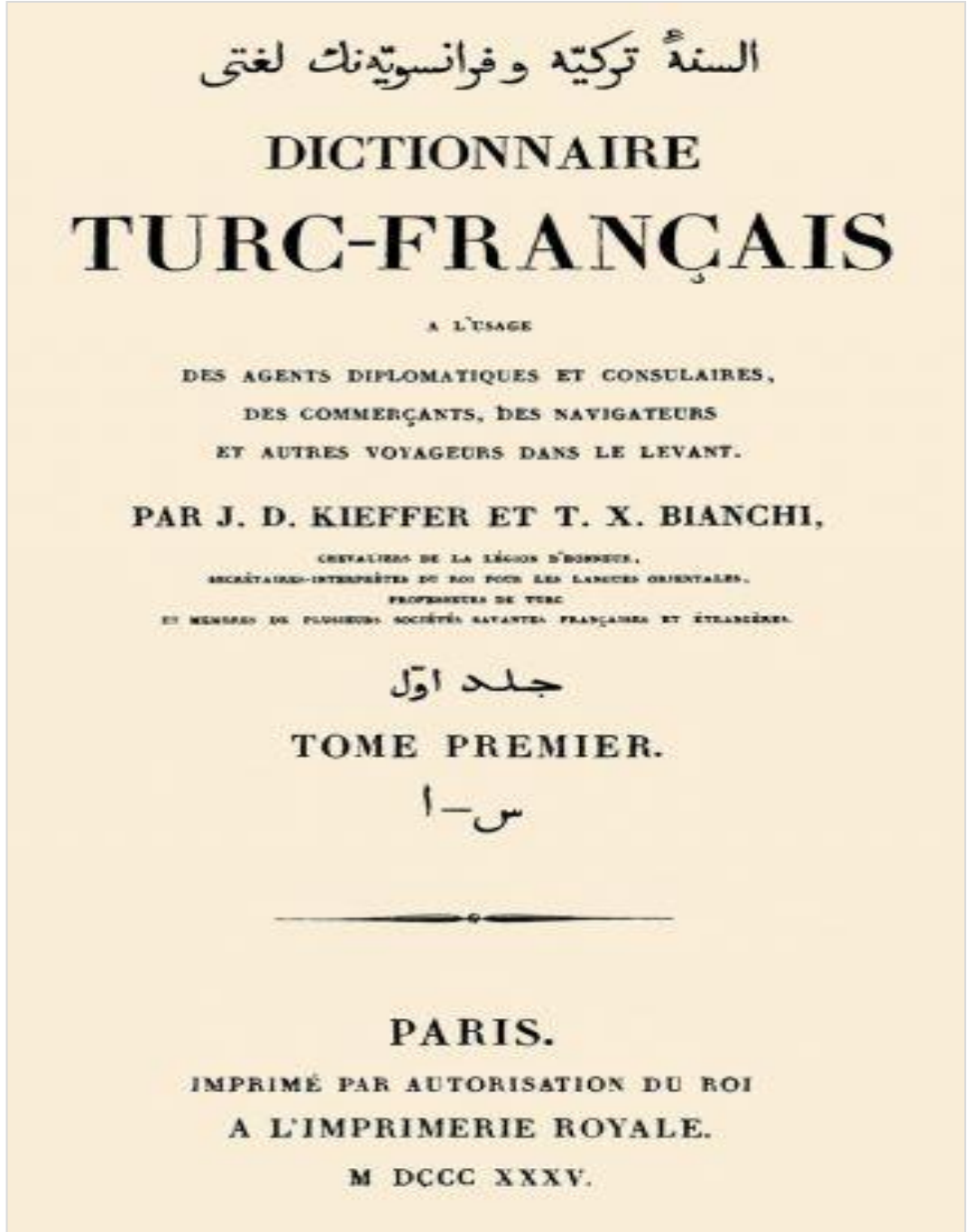
Balyos A. da Lezze ile Francesco Mascellini, Marco Bonifacio

Balyos A. Memmo ile (1778 yılında) Ralli, Calavrò (drağmanın kardeşi), Mastraca, Carlo Medun

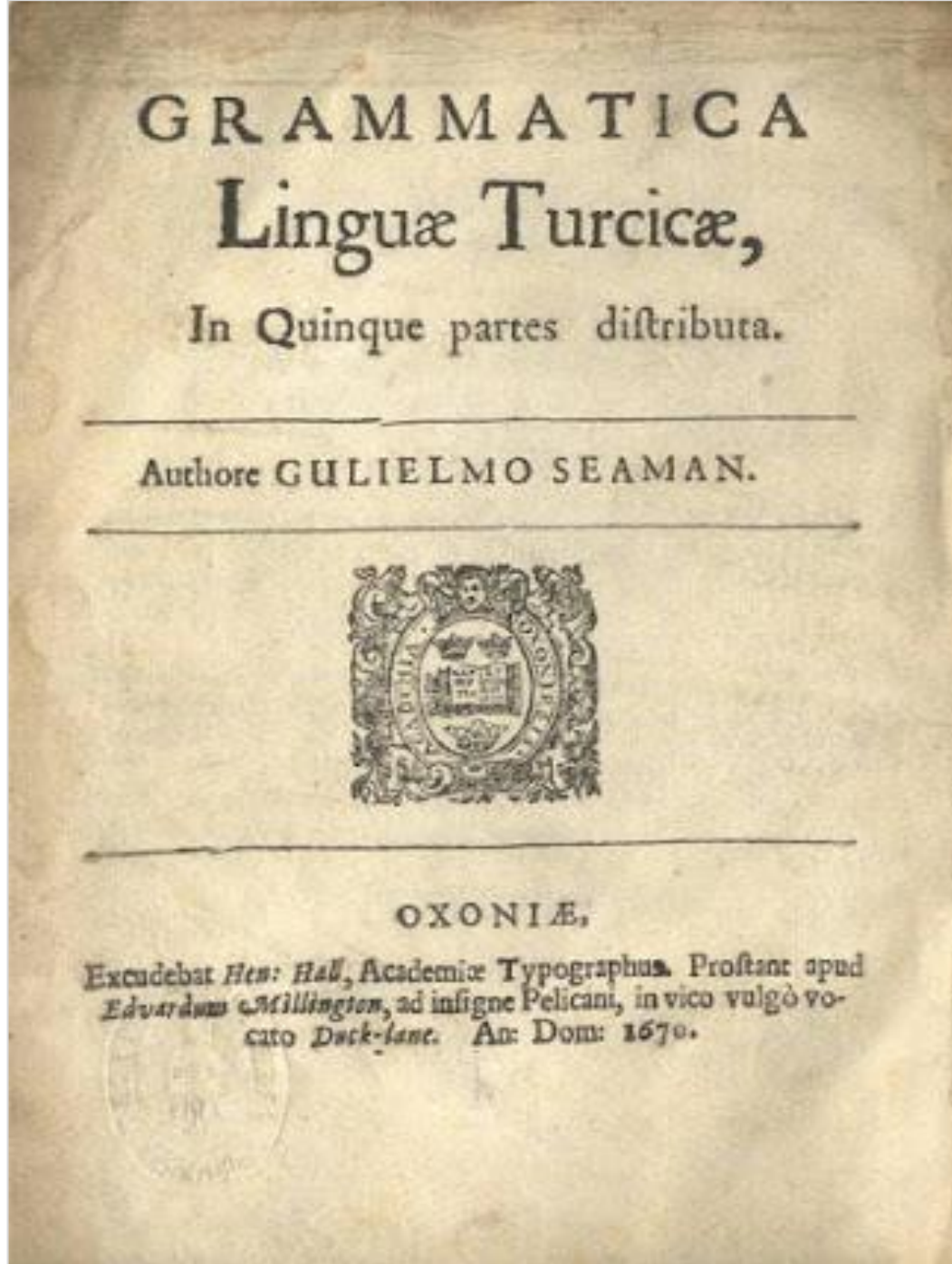
Balyos G. Zulian ile Franchini, Loredan, Lorenzo Sanfermo

Balyos F. Vendramin ile G. B. Navone (1797 yılında İzmir'deki Venedik konsolosluğunu geçici olarak yönetti), Giovanni Antonio Franchini, Domenico Choch, Lorenzo Sanfemo, Marcello Agapito, Paolo Mascellini, Marin Calavrò, Carlo Franchini¹³

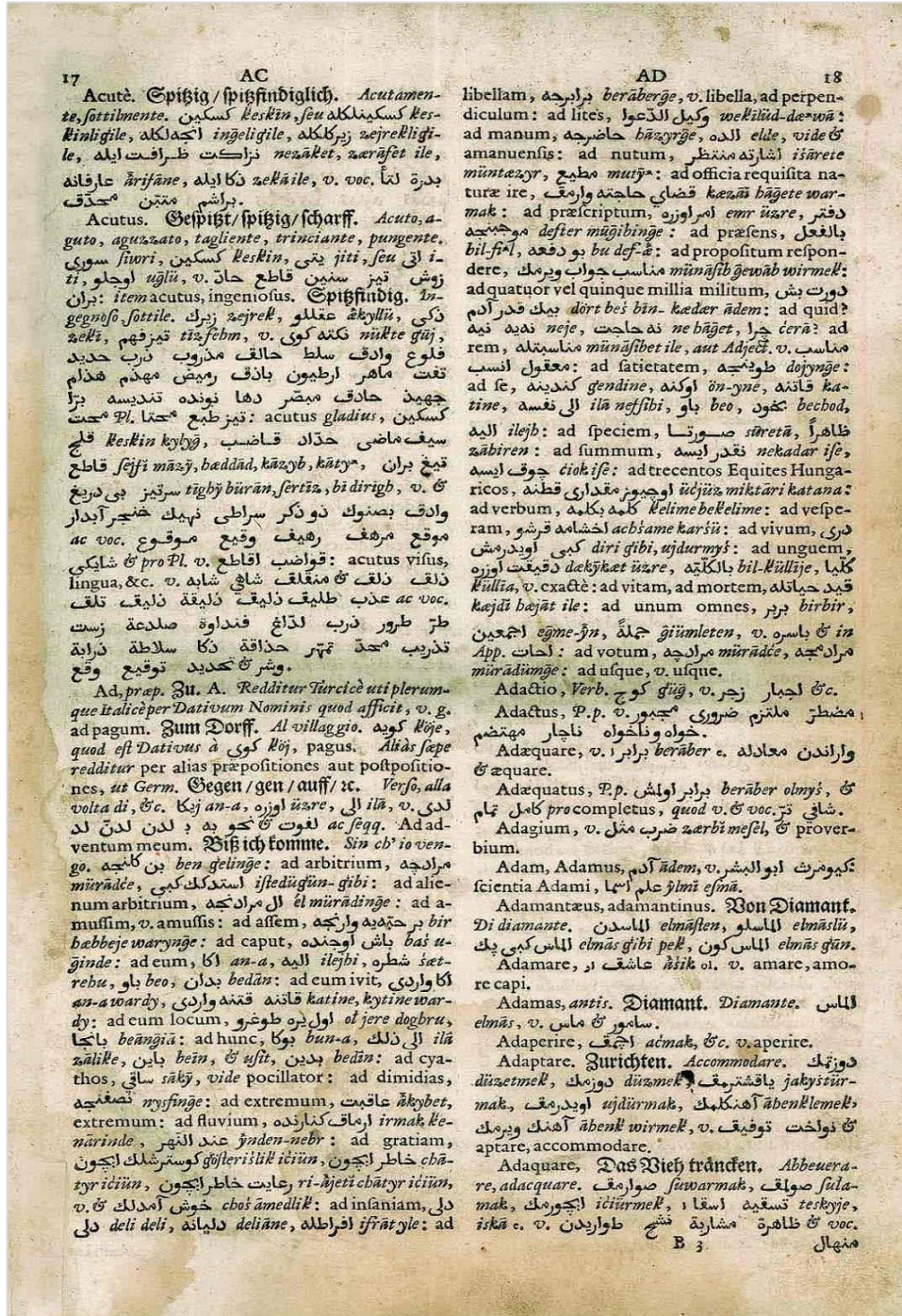
Ek-D: J.D. Kieffer ve T.X. Bianchi'ye Ait Olan Diplomatlar ve Konsolosluk Görevlileri, Denizciler ve Yakındoğu'ya Giden Diğer Seyyahlar İçin Türkçe-Fransızca Sözlüğün Kapağı

Ek-E: William Seaman'a Ait Olan ve Basılmış 3. Türkçe Grameri Olarak Bilinen Eserin Kapağı

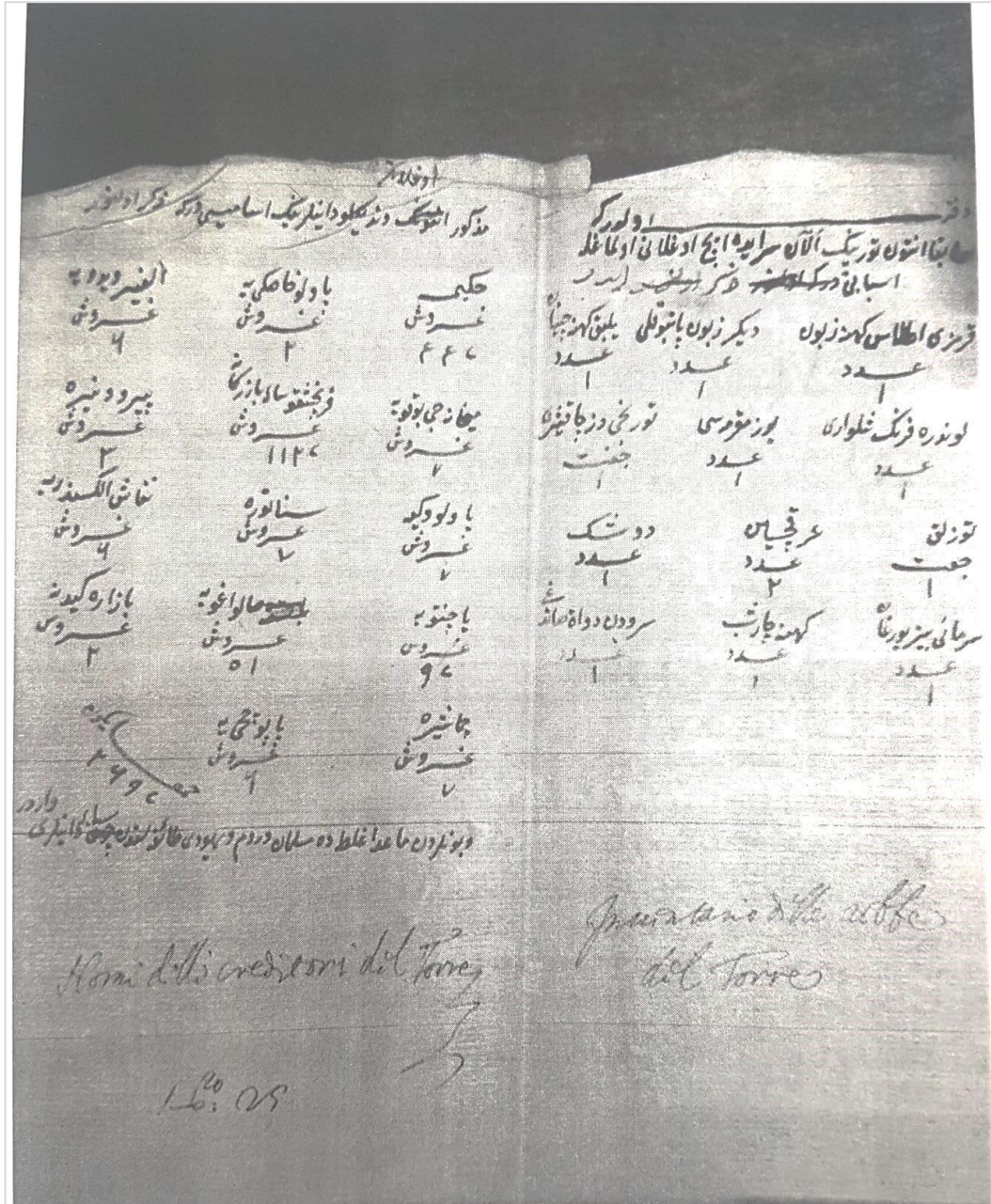
Ek-F: Francisci Mesginen Meninski'ye Ait Olan Lexicon Arabico-Persico-Turcicum Ad Singulas Voces Et Phrases Significatione Latina Ad Usitatores Etiam Italica... (Arapça-Farsça-Türkçe Sözlük) Adlı Sözlükten Bir Sayfa

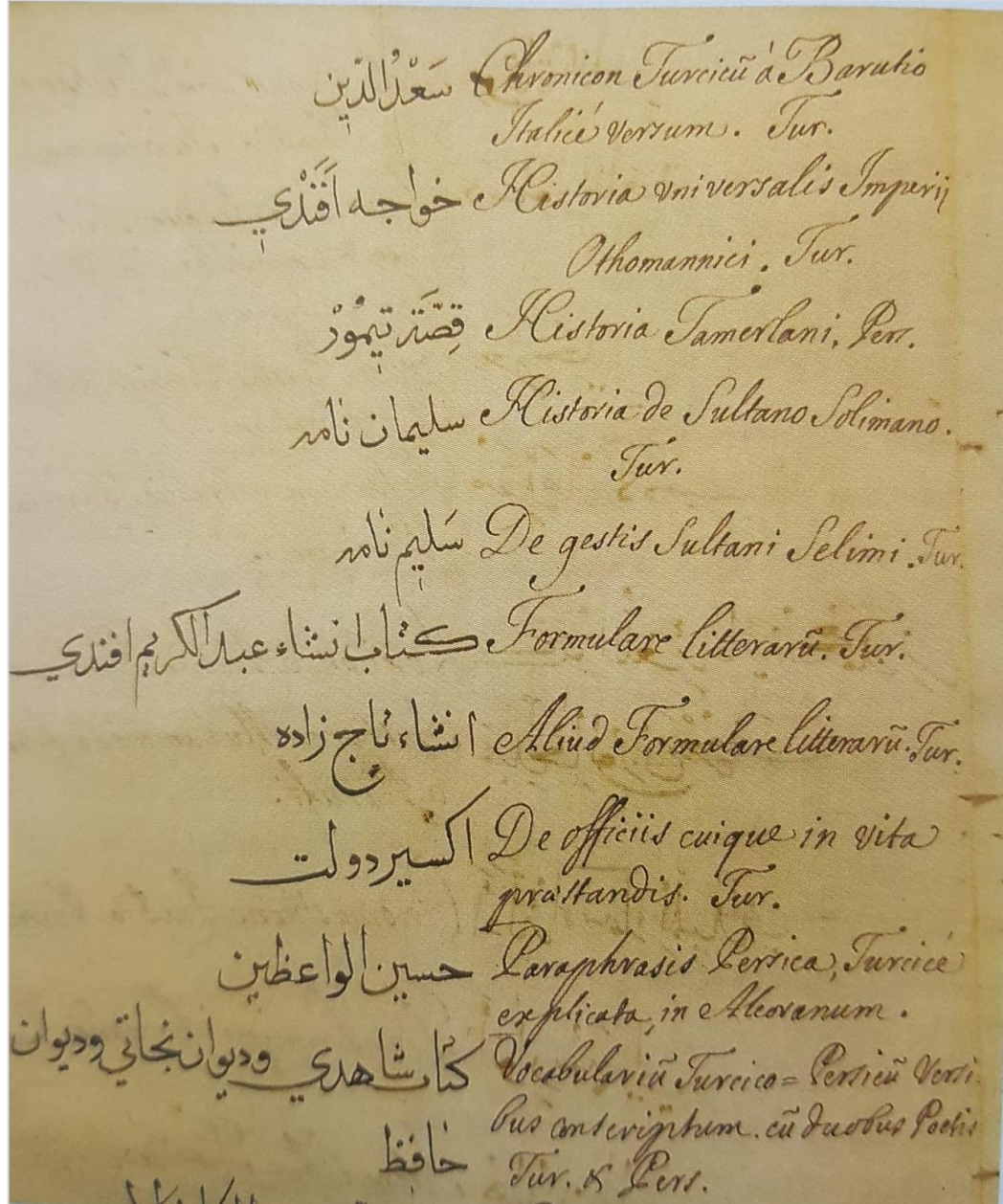
Ek-G: Baylos Sebastiano Venier Tarafından Bostancıbaşı'ya Takdim Edilen Dil Oğlanı Antonio Torre Hakkındaki Arzuhalin Türkçe Metni (Sayfa 1/2) (Dökmeci, V. (2018). *İstanbul'da Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları* (1551-1797). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

آغا عزت و سعادت و تلو حضرت شایسته حضور عزیزترین آنها اولان اولار که جناب کرم الشانترین اولان میل و فخر با
 و ایما کلام شیرین جانی در نافه مرغی اولوب بیورلومی اوزره بیینلرده مسلمان اولان کیم او غلامن اولور افرودن
 ویریلان جانی بو عرض حالده دانی بیان ادم اولادکر اولان او غلامن مسلمان اولورده مقدم آدی انتون تور ایوی وندیکده
 بر فخر اول غلامن اول بکر فخر شفق ایدوب استانبول کوزد بکر که او کوزب یاب باب زمانلتر جالبی حد منزه
 معلط کوره ایوی حد ذاته بی جی و بی اولوب هو اولیغنه تابع او غلامن کوزده حالده اولوب بکر کس بی غلامن اولورده
 بر منزه کوزده حدن بکر کس بی جی و بی اولوب غیبت و فرامیشر ایله او بیجی و افر دایلی ظهور ایدوب استانی بوقلمن کوزده دفتر اولان
 بعضی کوزده بیاسدن غیر بیوشی بولنا و غننه فز او ایلیک التماسی مقتضایه اعانه طور کوزده کوزده اوزره
 نه صانه کوزده افر سی و اربوی و نه سائر کوزده سوال اولورده آجین وار حق او بیور غرض قدری باز کوزده و اولورده
 ال اشدن بوزج ایدوشور و بو خصوصه اولان کوزده موافق یا غده اولان بکر بیور صدر لیلی قالی ایدوشور حاد او غلامن کوزده
 حسب و نسبک اچانلغ سببش بیور بیور و ندیکه واران تجار مسلمین واقف اولوب خبر کوزده ویره لر سابقه دانی
 بر باز بیجی کیمیدیر مسلمان و اچ او غلامن اولوشون بوزده لوه بوزده لوه پید ایدوب آفر کار کوزده اشکاره و محقق اولوشور
 ظاهر ایلیک بکر کوزده معنای ایشیک کوزده بوزده ای شنده دانی اشتقاد بیور حق جائز اولور علی الخصوص کوزده بالیوسلرک
 استانبولده اولان انواع مصر فلای جمع عالم معلوم و درون کوزده سلطام عاتل و عادل اولور قلی سبیل رای و فر استوری
 بوزده غلامن و عدالتلو پادشاه حضرت شایسته رکاب یما یوزلرینه بوزده اولی کرک اولورده عرض ایدیک حقیقت حال
 بریزه بول و هر فنده استفسار بیور بیور قنیه دیدیکم اوزره اولورده کوزده لطف پادشاهی دن ماحول در که
 کال عدالت بیور یله
 وندیک
 باجی

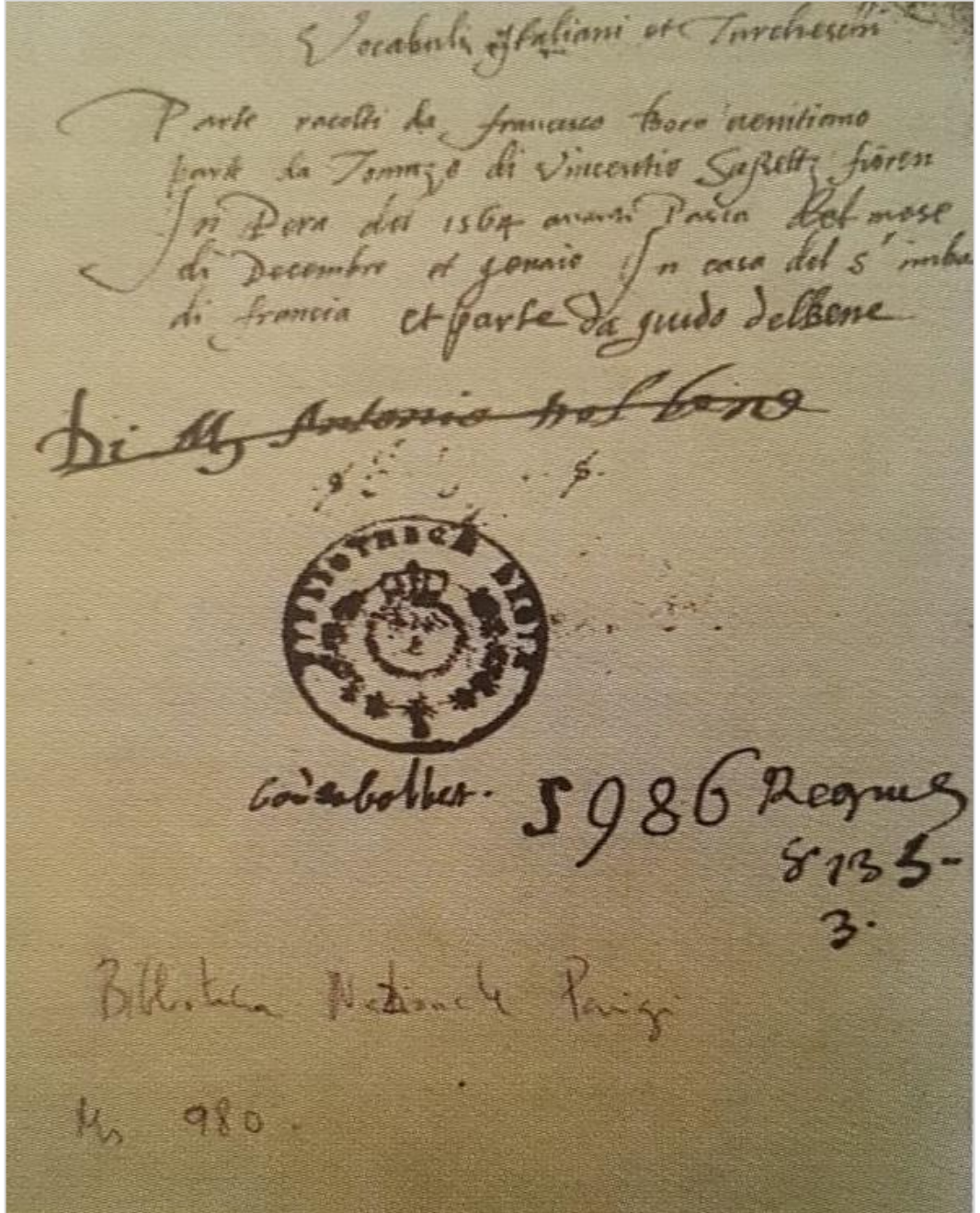
Ek-H: Baylos Sebastiano Venier Tarafından Bostancıbaşı'ya Takdim Edilen Dil Oğlanı Antonio Torre Hakkındaki Arzuhalin Türkçe Metni (Sayfa 2/2) (Dökmeci, V. (2018). *İstanbul'da Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları* (1551-1797). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

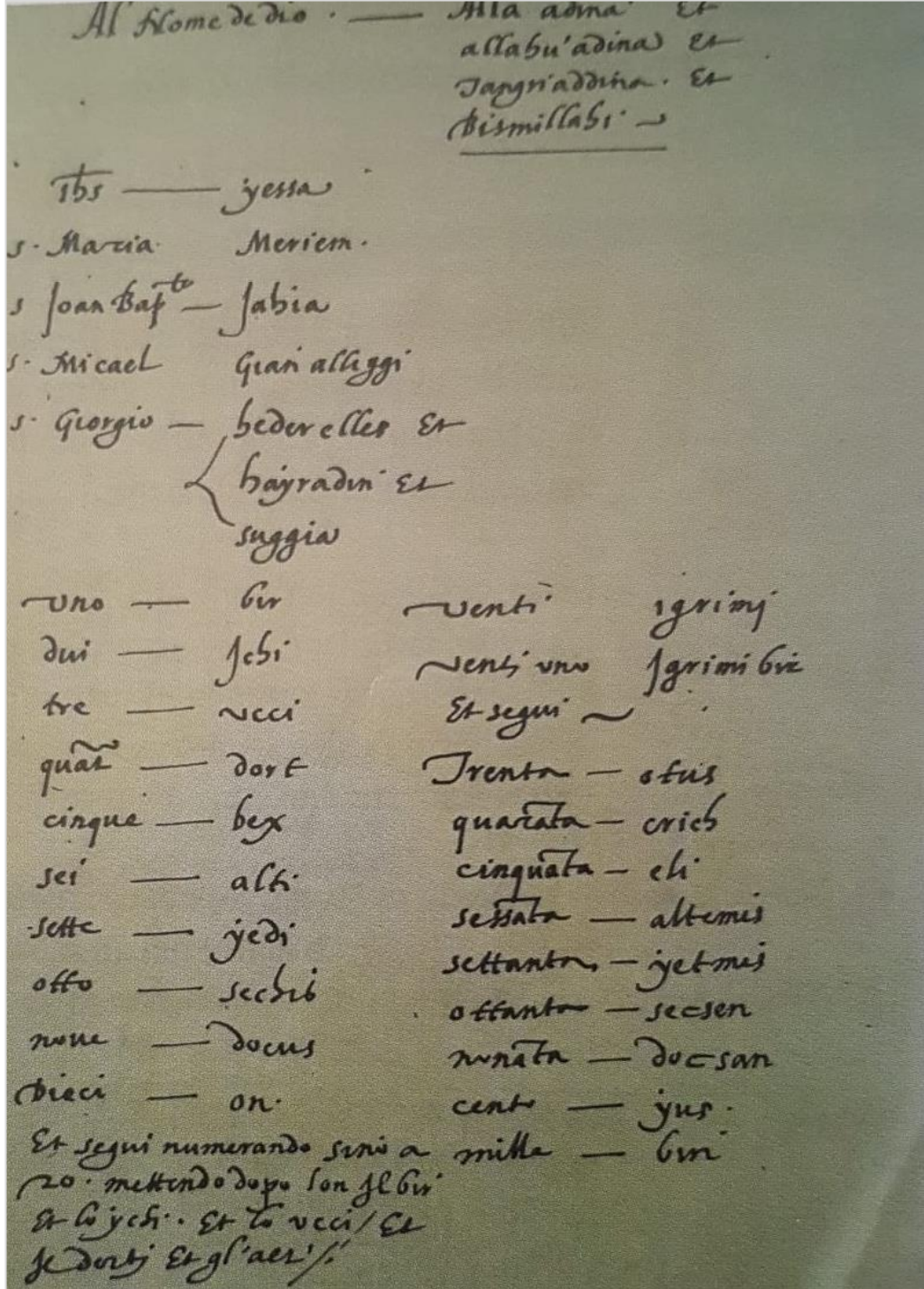
Ek-I: Salomon Negri'nin Venedik Senatosuna Yolladığı Rapora Göre Dil Öğanlarının Eğitimi İçin Hazırladığı Kitap Listesi (Doğan, G. "Ötekinin Dilini Anlamak: Venedik Şark Dil Okulu", **Toplumsal Tarih**, 247, İstanbul, Temmuz 2014, s. 58-63.)

Ek-J: 1564 Tarihli İtalyanca-Türkçe Sözlük (Doğan, G. "Ötekinin Dilini Anlamak: Venedik Şark Dil Okulu", **Toplumsal Tarih**, 247, İstanbul, Temmuz 2014, s. 58-63.)

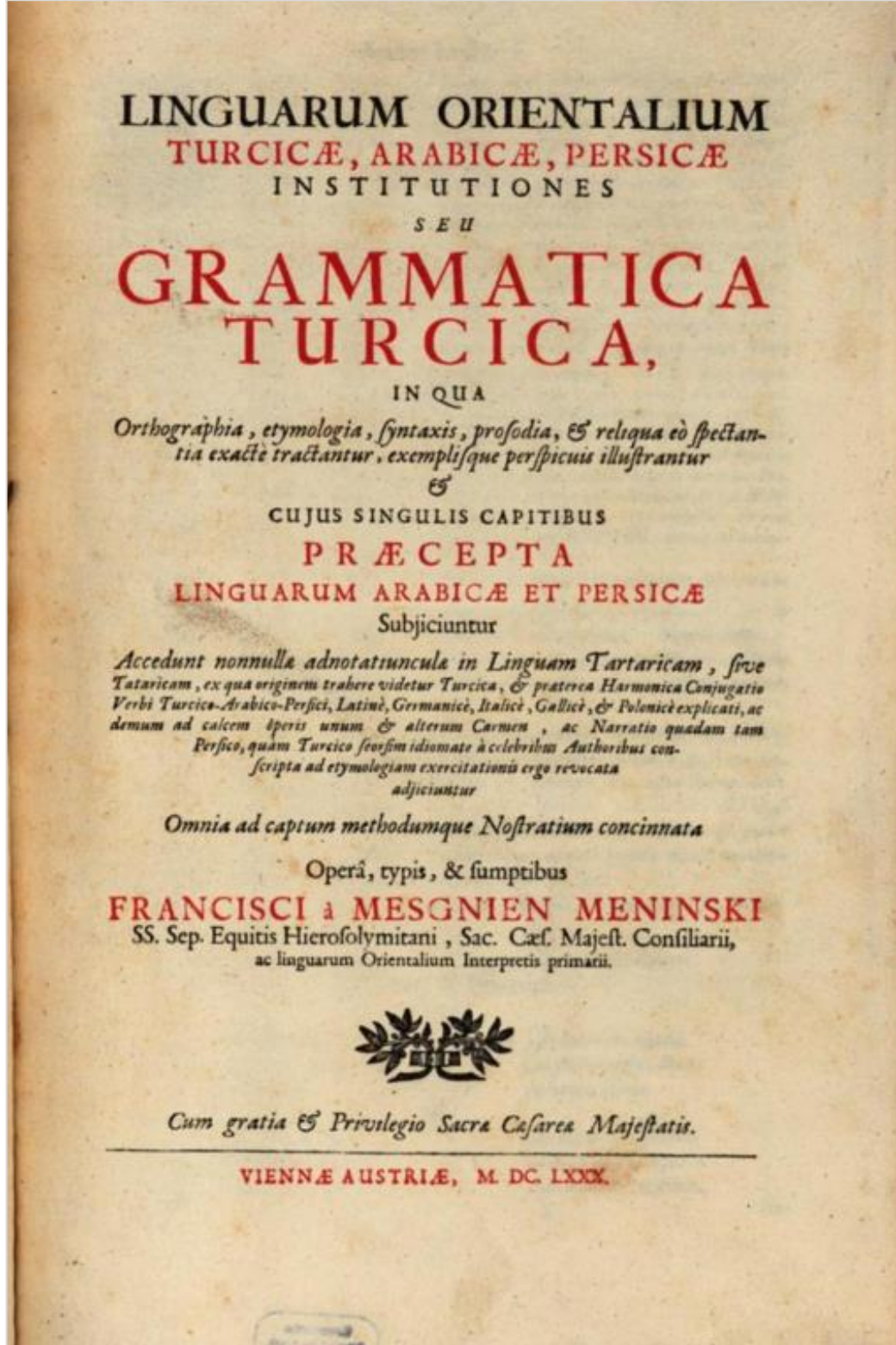
Ek-K: 1564 Tarihli İtalyanca-Türkçe Sözlüğün İlk Sayfası (Doğan, G. "Ötekinin Dilini Anlamak: Venedik Şark Dil Okulu", **Toplumsal Tarih**, 247, İstanbul, Temmuz 2014, s. 58-63.)

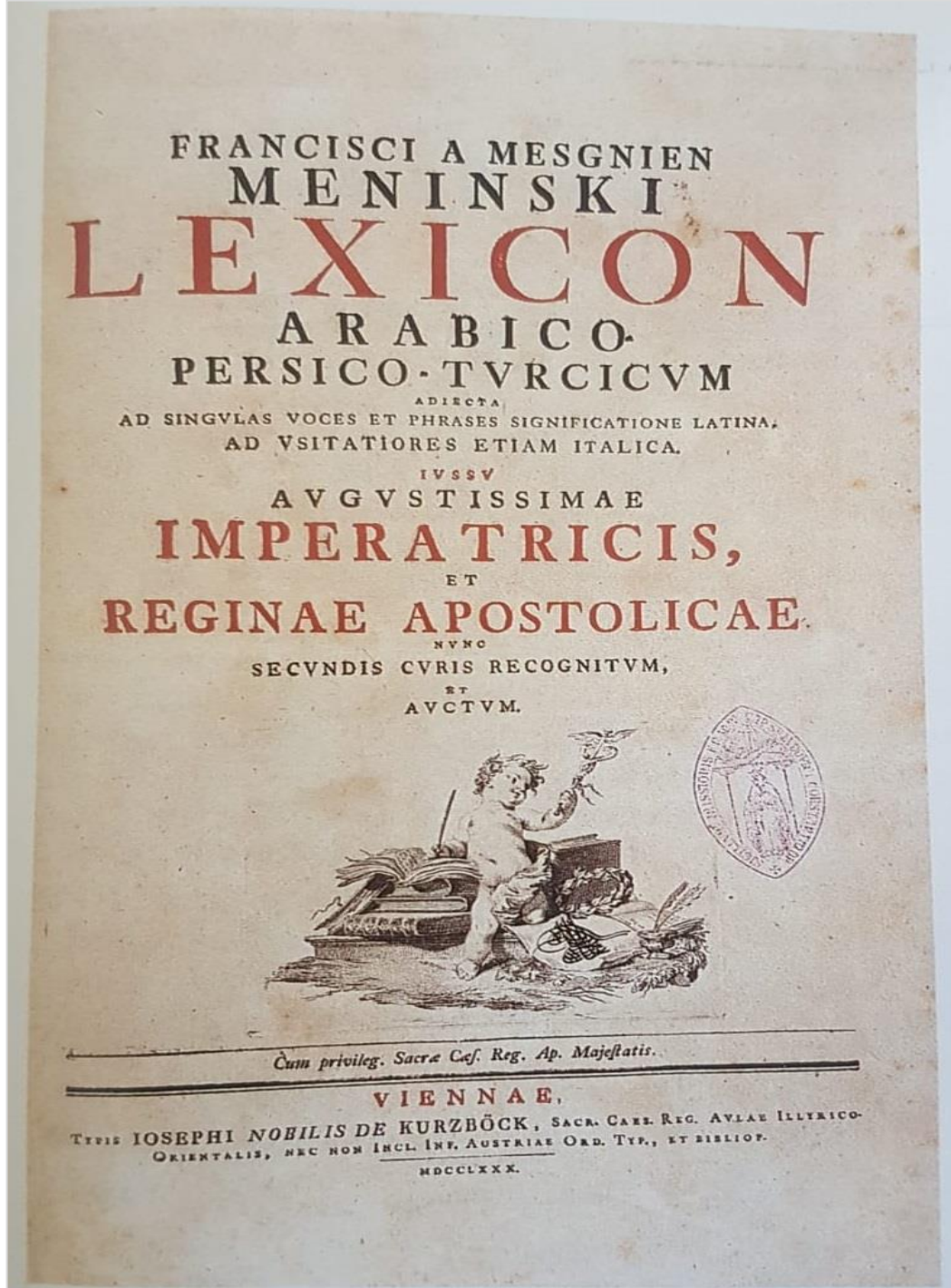
Ek-M: François A Mesgnien Meninski'nin Portresi

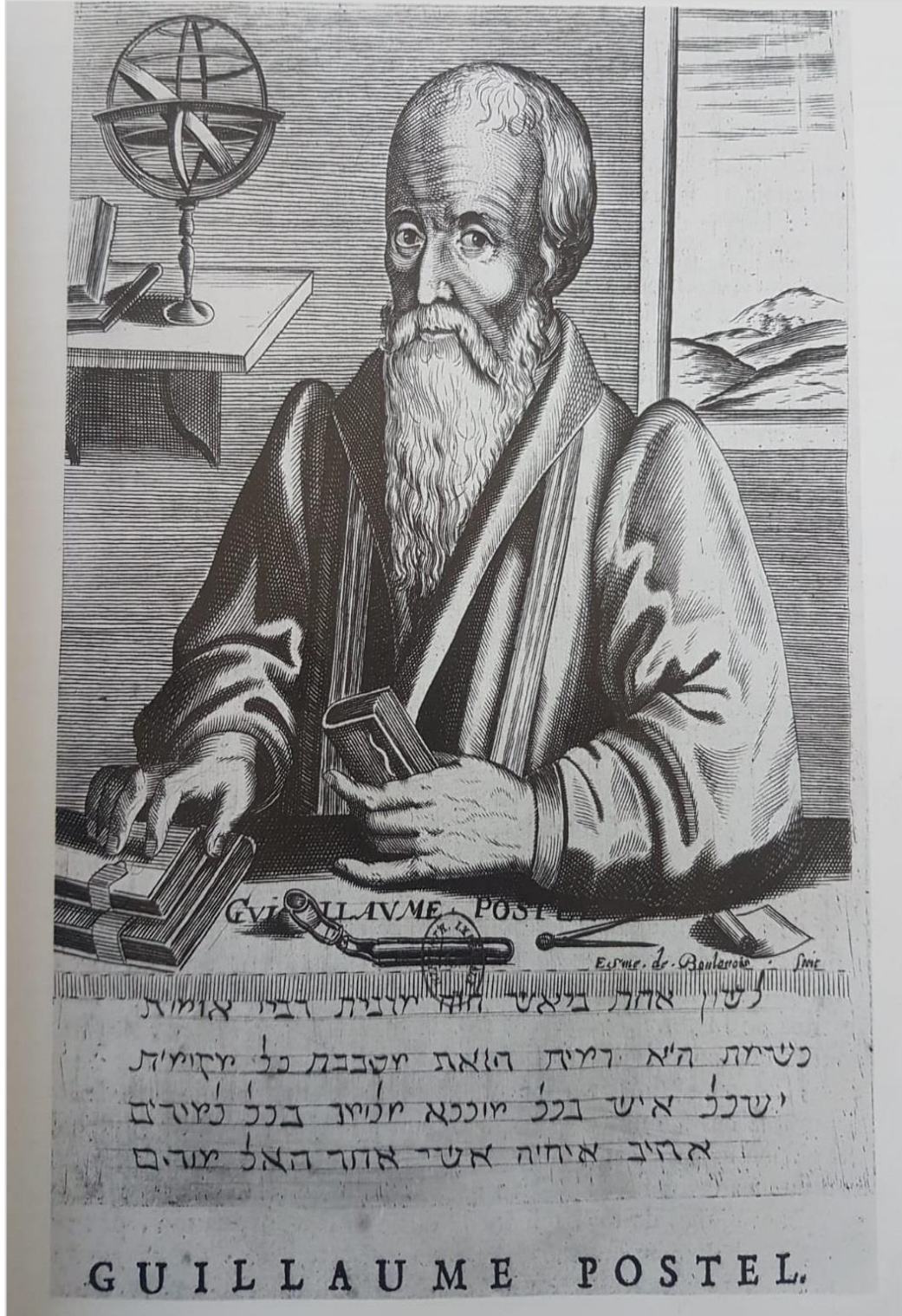
Ek-N: François A Mesgnien Meninski'ye Ait, Dil Oğlanlarının Türkçe Eğitimi İçin Kullanılan Linguarum Orientalum (Ortadoğu Dilleri) Kitabının Kapağı

Ek-O: François A Mesgnien Meninski'ye Ait, Dil Oğlanlarının Türkçe Eğitimi İçin Kullanılan Lexicon Arabico-Persico-Turcicum Adlı Sözlüğü (Hitzel, F. (Ed.). (1995). Enfants de langue et drogmans. Yapı Kredi Yayınları.)

Ek-P: Türkçeyi Fransa'ya Tanıtan Kişi Olarak Bilinen Guillaume Postel'in Portresi (Hitzel, F. (Ed.). (1995). Enfants de langue et drogmans. Yapı Kredi Yayınları.)

Ek-R: Paris'teki Doğu Dilleri Okulundan Mezun Olduklarında Doğu Dilleri Öğrencilerine Verilen Giysi Takımının Üzerindeki Tarihsiz Not (Hitzel, F. (Ed.). (1995). Enfants de langue et drogmans. Yapı Kredi Yayınları.)

note du trousseau qu'il est d'usage de faire donner
aux élèves en langues orientales à leur sortie de l'école -
de Paris pour passer à celle de Constantinople

182

un habit complet, et une seconde culotte, uniforme de jeunes de langues -
une redingote de drap -
un chapeau, uniforme -
deux paires de draps de lit
deux chemises -
deux couvertures -
deux mouchoirs -
deux sero-têtes
six bonnets de coton
six paires de bas de coton -
deux serviettes
six caleçons de toile -
quatre paires de souliers -
une malle et un sac de nuit

Plus
cent vingt francs de gratification -
et les frais de route de Paris à Marseille -
C'est à dire le prix de la place par la diligence, celui du port des effets, et -
dix francs par journées de route, en ajoutant trois journées de séjour à Lyon -
pour les frais d'auberge, et autres menus frais. -

Ek-S: Kraliçenin Oda Hizmetçisi Bayan Maraine, Talard Düşesinin Tavsiyesiyle, Maurepas Kontundan, Sekiz Yaşındaki Louis Benoist'nın Dil Öğlanları Okuluna Alınmasını Rica Eden Dilekçesi (Hitzel, F. (Ed.). (1995). Enfants de langue et drogmans. Yapı Kredi Yayınları.)

238
A Monseigneur Le comte
de Maurepas & Ministre et
Secrelaire d'Etat
Monseigneur
Madame Maraine femme de chambre de Madame a l'honneur
de supplier tres humblement, Votre Grandeur, de vouloir bien accorder une place
d'enfant de langue, a Louis Benoist age de huit ans qui a été recommande
par Madame la Duchesse de Talard, fille de sa cousine germaine veuve
depuis six mois, et chargée de quatre petits enfants; elle espere que s'il est assez
heureux de l'obtenir, il sera digne des bontes de votre Grandeur pour la
conservation de la quelle, elle ne cessera elle et toute sa famille d'adresser ses
vœux au Ciel

Ek-T: Fransa Kralı'nın İstanbul'a gönderilmek üzere seçtiği çocukların, 17 Mart 1686 tarihli listesi (Hitzel, F. (Ed.). (1995). Enfants de langue et drogmans. Yapı Kredi Yayınları)

17. Mars 1686.

Enfants de langues

Voilà des enfans que le Roy a choisiz pour estre envoyez
à Constantinople

Le sieur de
Coulangez party pour Constantinople avec les Mrs Draperoy et Daudouin.

Henry Viet
De Fémar
Clawambault
Du Larroy
Fauve
Beillard

Fait à Versailles le Mars 1686.